

Хмельницький національний університет
Кафедра слов'янської філології

СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ:
ЛІНГВІСТИКА, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО,
ДИДАКТИКА

Випуск тринадцятий

Хмельницький 2023

Хмельницький національний університет

Кафедра слов'янської філології

**СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ:
ЛІНГВІСТИКА,
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, ДИДАКТИКА**

Збірник наукових праць

Випуск тринадцятий

Хмельницький

2023

УДК 811.161.2'42:82:81

С 47

Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика : збірник наукових праць. Голова редколегії Н. В. Подлевська; відповідальна за випуск Н. М. Торчинська. Хмельницький, 2023. Випуск тринадцятий. 187 с.

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри слов'янської філології (протокол № 11 від 16 червня 2023 року)

Редакційна колегія:

Войталюк С. В., Горячок І. В., Подлевська Н. В. (голова редколегії), Ранюк О. П., Серкова Ю.І., Станіславова Л. Л., Терещенко Л. В., Торчинська Н. М. (відповідальна за випуск), Торчинський.

Збірник наукових праць містить публікації викладачів та студентів, присвячені питанням українського та зарубіжного мовознавства, літературознавства, перекладознавства і дидактики.

Для філологів, перекладачів, педагогів та всіх, хто цікавиться зазначеними питаннями.

© Автори статей, 2023

© Хмельницький національний університет, 2023

ЗМІСТ

<i>Арзуманян Ані.</i> Фразеологічні одиниці тематичної групи «погода» в сучасній польській мові: структурно-семантичний аспект	5
<i>Бойко Світлана.</i> Творчість Генрика Сенкевича в період варшавського позитивізму	12
<i>Б'ялковський Ілля.</i> Чеслав Мілош – свідок століття	18
<i>Войталюк Світлана.</i> Методичні аспекти формування орфографічних умінь на заняттях із дисципліни «Орфографічний практикум польської мови»	22
<i>Ганяк Володимир.</i> Щодо встановлення автора передмови рукописної книги «Wirydarz poetycki»	27
<i>Гладка Дарина.</i> Вставні конструкції в інтернет-виданні «Детектор медіа»	41
<i>Горячок Інна.</i> Різноманіття жанрових форм щоденника «Ескізи пером» Анджея Бобковського	47
<i>Гуменюк Яніна.</i> Типи паронімічної атракції у творчості Оксани Забужко	54
<i>Жуковська Іванна.</i> Медіатексти як індикатор важливих змін у суспільстві	61
<i>Коваль Марина.</i> Текстоцентризм як основа формування соціокультурної компетентності	70
<i>Колеснікова Юлія.</i> Мовна освіта і культура мови як складники культурної деокупації Донбасу в контексті історичного розвитку регіону	75
<i>Кузьмінчук Оксана.</i> Розмовна лексика української та польської мов	82
<i>Куць Марія.</i> Етніміми як об'єкт вивчення в українській та польській лінгвістиці	87
<i>Левчик Тарас.</i> Ванда Хотомська і польська література для дітей	93
	98

<i>Обідченко Оксана.</i> Образ автора у «Мандрах» Василя Григоровича-Барського	
<i>Подольська Марина.</i> Ономастичний компонент як засіб творення фантастичного у романі С. Лема «Соляріс»	110
<i>Ранюк Оксана.</i> Ділова гра як метод активного навчання майбутніх педагогів на заняттях із дисципліни «Сучасний урок української мови у ЗЗСО»	117
<i>Редько Дарина.</i> Особливості говірки с. Редвинці Хмельницького району Хмельницької області	123
<i>Семенюк Станіслава.</i> Użycie łącznika w języku polskim i ukraińskim (na przykładzie terminów medycznych)	127
<i>Стингач Катерина.</i> Звертання як засіб експресивного синтаксису в літературних творах Ярослава Івашкевича	132
<i>Сторожук Діана.</i> Мікротопонімікон села Яворівці	139
<i>Токолова Алла.</i> Антонімічні пари дієслів мовлення роману А. Сапковського «Відьмак. Останнє бажання»	144
<i>Торчинська Наталія.</i> Особливості написання фонетичної і фонематичної транскрипцій сучасної української літературної мови	151
<i>Торчинський Михайло.</i> Числівник у системі частин мови: проблемні питання	159
<i>Шаховал Зоряна.</i> Значення культури мовлення і мовного етикету в сучасному суспільстві	181

Ані Арзуманян,
магістрантка 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. *О. П. Раниук*

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ПОГОДА» В СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано фразеологічні одиниці, досліджено та описано структурно-семантичну (морфологічну) класифікації фразеологізмів, відповідно до якої погруповано фразеологізми польської мови тематичної групи «погода».

Ключові слова: польська мова, фразеологізм, погода, метеонім.

W artykule dokonano analizy jednostek frazeologicznych, opisano strukturalno-semantyczną (morfologiczną) klasyfikację jednostek frazeologicznych oraz najwyraźniej podzielono jednostki frazeologiczne języka polskiego grupy tematycznej „pogoda”.

Słowa kluczowe: język polski, frazeologia, pogoda, meteoronim.

Навчання іноземної мови, а також культури дає змогу спілкуватися народам, краще розуміти менталітет мешканців інших країн, вдало співпрацювати тощо. Саме тому важливе значення для вивчення мовних засобів має лінгвокультурологічний підхід, оскільки метою лінгвокультурології є вивчення способів, якими мова втілює у відповідних одиницях, зберігає і транслює культуру.

Фразеологія є скарбницею культурного фонду народу, відображає історичний досвід, уявлення, пов'язані з трудовою діяльністю, побутом, культурою й національною самосвідомістю [7]. Також варто підкреслити, що фразеологія постійно привертає значну увагу науковців. Предметом досліджень є традиційні проблеми фразеології, причини та види інновацій, когнітивні

аспекти фразеології, перекладацькі трансформації тощо. Вивченням фразеологізмів та різних аспектів, пов'язаних із ними, займалася велика кількість науковців, із-поміж яких виокремлюємо С. Бонбу, М. Демського, А.-М. Левіцького, А. Новаковську, Ю. Прадіда, С. Скорупку, В. Ужченка та ін.

Погодні умови мають важливе значення у різних сферах життя людини, що, безперечно, знайшло своє відображення в польській мові, зокрема у значній кількості фразеологічних одиниць тематичної групи «погода». Незважаючи на інтенсивні дослідження, у польському мовознавстві немає розгорнутих праць, присвячених функціонуванню та класифікації фразеологічних одиниць тематичної групи «погода». Саме тому обрана тема є досить *актуальною*.

Мета статті – дослідити структурно-семантичні аспекти фразеологічних одиниць польського лінгвокультурологічного поля «погода».

Фразеологізм – це стійке за складом та структурою словосполучення в мові, лексично неподільне, яке має самостійне значення і виконує функцію окремої лексеми [6]. Лінгвісти визначають такі властивості фразеологічних одиниць: 1) фразеологізм характеризується стійкою граматичною формою кожного його компонента; кожен компонент ФО може вживатися тільки у визначеній для нього формі; 2) фразеологізм характеризується відтворюваністю, тобто має закріплену в певній мові форму; 3) фразеологізм виконує номінативну функцію, тобто називає чи позначає фрагмент дійсності; 4) фразеологізм є стійкою одиницею, тобто характеризується ступенем неподільності компонентів, неможливістю / можливістю внесення змін у фразеологізм, зважаючи на додавання / забирання компонентів фразеологізму чи заміни одного або кількох компонентів аналогічних лексичних одиниць [5].

Предметом нашого дослідження стали фразеологізми з тематичної групи «погода» (з компонентами-метеонімами). Погода – це невід'ємна частина природи, стан атмосфери в який-небудь

момент чи в обмежений проміжок часу (добу, тиждень, місяць) у певній місцевості. Протилежно клімату як довготривалому і регулярному стану, що повторюється, погода є короткотривалим станом. Ми визначаємо метеоніми як компонент, що позначає зміни погоди і її елементів: опадів, вологості, температури, хмарності, вітру тощо. Серед метеонімів ми виокремлюємо дощ, сонце, вітер, грім, грозу, лід, сніг, блискавку тощо.

Класифікацію фразеологізмів науковці здійснюють на основі різних ознак: семантична класифікація ФО / класифікація фразеологічних одиниць, зважаючи на семантичний взаємозв'язок компонентів [3]; структурно-граматична класифікація ФО [1; 5]; стилістична класифікація ФО / функційно-стильова класифікація ФО [6]; ідеографічна класифікація ФО [5; 6]; морфологічна класифікація ФО, яка передбачає визначення лексико-граматичної природи стрижневого слова, кореляцію ФО з частинами мови. І. Арнольд поділила ФО на такі групи: а) іменникові фрази; б) дієслівні фрази; в) прикметникові словосполучення; г) прислівникові словосполучення; д) прийменникові словосполучення; е) сполучникові словосполучення; є) вигуківі фразеологічні одиниці. П. Кветко також пропонує класифікацію ідіом на основі їхньої побудови. На його думку, ідіоми можуть бути дієслівні, недієслівні (іменникові, прикметникові та прислівникові), речення та мінімальні ідіоми [9, с. 105–106].

Задля аналізу методом суцільної вибірки з польського фразеологічного словника було виокремлено 50 фразеологічних одиниць із компонентами *słońce*, *wiatr*, *chmura*, *deszcz*, *burza*, *błyskawica*, *piorun*, *grad*, *śnieg*, *lód*.

Ми беремо за основу структурно-семантичну (морфологічну) класифікацію ФО. За цим принципом виділяємо такі види ФО:

1) **іменникові (субстантивні) фразеологізми** (13 ФО, що становить 26 %) – називають предмет, явище, людину чи живу істоту: *burza mózgow* – *to metoda rozwiązywania problemów poprzez zgłaszanie jak największej liczby pomysłów*; *burza oklasków* – *o głośnych i długich owacjach*; *burza w szklance wody* – *powiemy tak o*

awanturze bądź kłótni z blahego powodu; cisza przed burzą – oznacza pozorny spokój przed czymś, co wkrótce ma się wydarzyć; *deszcz nagród* – to wyrażenie oznaczające bardzo dużą liczbę nagród; *drapacz chmur* – to inaczej wieżowiec; *z dużej chmury mały deszcz* – powiemy tak w przypadku słabych i małych efektów bądź skutków czegoś; *oberwanie chmury* – występuje, gdy mamy do czynienia z nagłą ulewą; *ołowiana chmura* – o ciemnej chmurze zapowiadającej burzę bądź ulewę; *polityczna burza* – o zamieszaniu w polityce, kłopotliwej sytuacji w państwie; *róża wiatrów* – to określenie na graficzne przedstawienie kierunków świata na mapie; *rzęsisty deszcz* – to określenie na obfite opady deszczu; *wierzchołek / czubek góry lodowej* – to ujawniony bądź widoczny zaledwie fragment jakiegoś zjawiska, wyrażenie używane w negatywnym znaczeniu, najczęściej w kontekście początków jakiegoś problemu [11];

2) дієслівні (вербальні) фразеологізми (23 ФО, що становить 46 %) – називають дію, стан або почуття, ознаки фізичного і психічного стану людини; її поведінки; способу життя; людської діяльності; різних моментів людських стосунків: *biednemu zawsze wiatr w oczy* – mówimy tak w sytuacji, gdy biedna osoba doświadcza kolejnego zawodu, spotyka ją kolejne nieszczęście, pechowa sytuacja lub jakaś przeciwność losu; *bujać w obłokach* – oznacza marzyć; *chodź / spacerować z głową w chmurą* – czyli myśleć nieracjonalnie; *chwalić dzień przed zachodem słońca* – oznacza zbyt prędko zacząć się z czegoś cieszyć lub za szybko wydać pochlebny ocenę; *chwycić / łapać wiatr w żagle* – to wykorzystać nadarzącą się okazję, korzystać z pomysłności losu; *ciskać / rzucać piorunami* – w kontekście krytykowania, np. bycia złym z powodu czyjegoś zachowania; *idzie jak burza* – gdy ktoś postępuje bardzo szybko lub coś następuje gwałtownie; *mieć pieniędzy / forsy jak lodu* – mieć bardzo dużo pieniędzy; *obchodzić kogoś tyle co zeszłoroczny śnieg* – powiemy tak o czymś, co nie ma dla kogoś znaczenia; *mieć serce z lodu* – oznacza bycie niezdolnym do uczuć; *nadciągają / gromadzą się / zawisły czarne chmury* – powiemy tak w sytuacji zbliżającego się zagrożenia lub niebezpieczeństwa; *porywać się z motyką na słońce* – to

podjąć się niemożliwych do wykonania zadań bądź przecenić swoje możliwości; przelamywać (pierwsze) lody / lody topnieją – to pokonać nieufność czy skrepowanie, np. przy pierwszym poznaniu lub – innymi słowy – atmosfera nieufności znika; przepędzić / wygnać na cztery wiatry – oznacza bezpowrotnie pozbyć się czegoś lub gwałtownie położyć czemuś kres; rozpętać burzę – to inaczej wywołać zamieszanie; doprowadzić do klótni, awantury; rzucać słowa na wiatr – to mówić coś bez znaczenia, używać próżnych słów; stąpać po kruchym / cienkim lodzie – to inaczej podejmować ryzyko; szukać wiatru w polu – o czymś trudnym do znalezienia, czego nie sposób zlokalizować i czego poszukiwania są daremne; wpaść / trafić z deszczu pod rynnę – używamy w przypadku, gdy ktoś znajdzie się w gorszym położeniu niż poprzednie, jego sytuacja zmieni się na gorszą; wpaść / wpaść jak burza – to pojawić się gdzieś niespodziewanie lub nagle skądś zniknąć; wystawić kogoś do wiatru – oznacza oszukać, zawieść, nabrać kogoś; zostawić kogoś na lodzie – wystawić kogoś, zostawić z niczym [11];

3) **прикметникові (ад’єктивні) фразеологізми** (8 ФО, що становить 16 %) – позначають ознаки, які характеризують фізичні та психічні властивості людини, її характер, вдачу, моральні якості, душевний стан і певні властивості людини, набуті нею під час навчання, життєвого досвіду: *biały jak śnieg – o czymś nieskazitelnie białym; być chwiejnym / zmieniać się jak chora gwiazka na wietrze – o kimś niestabilnym, niestałym, często zmieniającym zdanie bądź zachowanie; piorunujące spojrzenie / piorunujący wzrok – czyli takie, które/ taki, który wyraża gniew; ponury jak chmura gradowa – o kimś w złym humorze; szybki jak błyskawica – to bardzo szybki; wiatrem podszyty – o czymś bardzo lekkim, przepuszczającym zimno, najczęściej o ubraniu; zasypany gradem czegoś – czyli obłożony czymś w dużej ilości; zimny jak lód – czyli nieczuły, niewrażliwy [11];*

4) **прислівникові (адвербіальні) фразеологізми** (5 ФО, що становить 10 %) – характеризують дію, стан чи ознаку і вказують на характер здійснення дії, процесу, цілеспрямованість дії, її причину, місце, час, умови, за яких відбувається дія: *jak grzybu po*

deszczu – czyli pojawiać się bardzo szybko i w dużej ilości; **jak kania deszczu** – oznacza potrzebować lub chcieć czegoś bardzo mocno; **leje jak z cebra** – powiemy tak o ulewie, obfitym deszczu, mocno; **lotem błyskawicy** – czyli bardzo szybko; **pod słońcem** – mówimy tak, gdy chcemy zaznaczyć, że coś osiąga maksymalną wartość lub maksymalny stopień, np. najlepszy pod słońcem (czyli najlepszy w swoim rodzaju) [11];

5) **вигуківі фразеологізми** (1 ФО, що становить 2 %) не мають лексичного значення, не вступають у зв'язки з іншими словами в реченні. Такі ФО, як і вигуки, виражають різні емоції мовця: захоплення, обурення, схвалення, здивування, осуд тощо, а також психічний і фізичний стан людини, її емоційні реакції на різні факти та явища позамовної дійсності. Вигуківі ФО можуть позначати різні волевиявлення мовця, його побажання: **do stu piorunów/ do stu tysięcy piorunów / do pioruna** – to przekleństwa, które wykrzykujemy, gdy jesteśmy bardzo źli [11].

Таким чином, фразеологізми є об'єктом вивчення як лінгвістики, так і лінгводидактики. У мовознавстві існує низка підходів до вивчення фразеологізмів та їхніх класифікацій, особлива увага звертається на місце фразеологічних одиниць у формуванні світогляду народу, їхню роль у процесі міжкультурних зв'язків, оскільки це дає змогу зрозуміти сутність певного народу, його мислення, світосприйняття і світобачення. Нами було проаналізовано та погруповано відповідно до структурно-семантичної (морфологічної) класифікації 50 ФО з тематичного поля «погода». Окреслено, що фразеологізми з метеонімами становлять значний пласт польської фразеології.

Список використаної літератури

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків : Вища школа, 1983. С. 51–53.
2. Бабій О. І. Роль і місце фразеологічної семантики у відтворенні мовної картини світу (на прикладі англійської мови). *Сучасні*

дослідження з іноземної філології : збірник наук. праць. Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2005. Вип. 3. С. 229–234.

3. Балли Ш. Французская стилистика. Пер. с фр. К. А. Долинина ; под ред. Е. Г. Эткинда. 2-е изд., стер. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 416 с.

4. Демський М. Т. Українські фраземи і особливості їх творення. Львів : Просвіта, 1994. С. 10–25.

5. Прадід Ю. Ф. Значення фразеологізму та його тлумачення в словнику (на матеріалі іменникових фразеологізмів). *У царині лінгвістики і права*. Сімферополь : Еліньо, 2006. С. 76–80.

6. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.

7. Basaj M. Z problemow frazeologii polskiej i słowiańskiej. Słowo wstępne. Wrocław, 1982.

8. Kania S., Tokarski J. Zarys leksykografii i leksykologii polskiej. Warszawa. 1984.

9. Kvetko P. English Lexicology in Theory and Practice. 2nd Revised ed. Trnava, 2009. 203 p.

10. Lewicki A. M. Składnia związków frazeologicznych. *Biul. Pol. Tow. Językozn.* 1983. T. 40.

11. Muldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa, 2003.

Світлана Бойко,

вчителька початкових класів, ЗЗСО № 13 ім. І. Хитриченка,
м. Київ;

магістрантка 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. **О. П. Раниук**

ТВОРЧІСТЬ ГЕНРИКА СЕНКЕВИЧА В ПЕРІОД ВАРШАВСЬКОГО ПОЗИТИВІЗМУ

У статті описано творчість Г. Сенкевича, її специфіку, що залежить від світогляду та мрій письменника у складні часи для Польщі.

Ключові слова: *позитивізм, література й історія, жанр, соціально-психологічний роман.*

W artykule opisano twórczość H. Sienkiewicza, jego specyfikę pisarską, która polega na jego światopoglądzie i marzeniach w trudnych dla Polski czasach.

Słowa kluczowe: *pozytywizm, literatura i historia, gatunek, powieść społeczno-psychologiczna.*

Генрик Сенкевич – польський письменник, лауреат Нобелівської премії 1905 р., представник критичного реалізму в польській літературі. Він був автором значної кількості прозових творів, наповнених гуманістичним пафосом новел. Г. Сенкевич – творець захоплюючої історичної романістики. У його написаних романах часто порушувалися соціально-психологічні проблеми. Своїми творами він підніс польську прозу на новий рівень. Творчість Г. Сенкевича є постійно об'єктом аналізу, тому тема статті є досить *актуальною*.

Творчість Сенкевича привертала увагу багатьох письменників та науковців, публіцистів, читачів, глядачів та філологів усього світу. Майже всі його романи екранізовано у продовж ХХ–ХХІ ст. Але наразі творчість Сенкевича не перестала

привертати увагу багатьох дослідників. Вивченням життя і творчості Сенкевича займалася значна кількість науковців, зокрема А. Адамек-Свеховська, З. Антковяк, Ю. Біркенмаєр, К. Бізацька, Я. Брода, Я. Запольська, Х. Косентка, Е. Косовська, Ю. Кшижановський, В. Левицька, Л. Лукіна, В. Навроцький, Г. Попадинець, Ю. Щублевський та ін.

Мета статті – проаналізувати творчість Сенкевича, особливості написання його творів у період варшавського позитивізму.

Термін «позитивізм» (від лат. Positives – позитивний) має різні тлумачення:

1. У широкому розумінні – це загальнокультурний дух західноєвропейської людності, що сформувався в період переходу від феодалізму до капіталізму і означав радикальне зміщення в ієрархії цінностей, пов'язане зі зміною пріоритету духовно-релігійних настанов орієнтацією на «земне», «матеріальне», «практичне».

2. В історико-філософському відношенні «позитивізм» – це започаткований у 30-х роках XIX ст. французьким філософом О. Контом (саме він увів цей термін) напрям, що об'єднав течії, школи, концепції, які у розв'язанні філософських проблем надавали перевагу не абстрактно-метафізичним підходам, а науковим засобам або «позитивному» знанню.

3. У загальноепістемному аспекті «позитивізм» означає поширену в науці методологію як систему принципів, методів, підходів, спільними моментами яких є опора на факти, чіткі логічні міркування, обґрунтування знання та з'ясування його практичної значущості. Головною вимогою позитивістської методології є врахування досвіду та адекватності у процесі висловлення певних ідей [7, с. 11].

4. Позитивізм – напрям посткласичної філософії, який ґрунтується на твердженні про можливість отримання справжнього (позитивного) знання шляхом використання даних спеціальних наук та їх синтетичного поєднання [10, с. 182].

Ще за життя Генрик Сенкевич був дуже відомим письменником і мав багато читачів. Через це до нього був прикутий значний інтерес із боку редакторів різних польських видань. Вони завжди хотіли отримати від автора якусь статтю чи коментар. У зв'язку з цим Сенкевич співпрацював із багатьма видавництвами. Починаючи з 1881 р.: 1) щоденна газета «Słowo» (Варшава, 1882–1914), 2) щоденна газета «Czas» (Краків, 1848–1934), 3) щоденна газета «Dziennik Poznański» (Познань, 1859–1939), 4) щоденний ілюстрований журнал «Tygodnik Ilustrowany» (1859–1939), 5) щоденна газета «Kurier Warszawski» (1821–1939). Також Сенкевич співпрацював із консервативними варшавськими видавництвами «Gazeta Polska» і «Nywa». Активну участь брав Сенкевич і в газетах: «Przegląd Tygodniowy», «Prawda», «Kronika Rodzinna», «Kraj» і «Głos».

Безумовно, Сенкевич зробив великий внесок у польську літературу, адже був і справді «великою» людиною. Навчався він у Варшавському університеті на медичному факультеті та через відсутність коштів не зміг закінчити навчання. Умови навчання були досить скрутними. Як згадував Сенкевич, часто траплялося «протягом двох днів не їсти без найменшої водночас надії пообідати другого чи третього дня».

Одразу в перших прозових творах Сенкевич проявляє себе як психолог. Звісно, що при написанні творів автор згадує й свої дитячі роки, людей, які його оточували. Через багато років усі ті картини минулого життя постають перед очима, залишають слід в душі на все життя. Оті відчуття жалю за помилками й туга за своєю молодістю дуже вплинула на особливості його творів.

У романах Сенкевича були показані сильні й слабкі особистості, водночас такі беззахисні. Тому саме від цього й залежали певні переконання головних героїв, їхній щоденний вибір у житті та життя загалом.

Генрик Сенкевич був сильною людиною, про що свідчить його відкритість і прямолінійність. Своїм критикам він відповідав: «Я маю мужність писати про речі, яких досі ніхто не порушував. Я

написав першу селянську повість, у якій на перший план виступає не ідеалізована людина, а справжній селянин, його життя».

Твори Сенкевича пробуджували серця людей. Взагалі він і мав намір дати людям віру у «кращий завтрашній день», адже ті часи для Польщі були не найпростішими. Тоді польському народові доводилося жити в поневоленні, як національному, так і соціальному. Тому Г. Сенкевич прагнув підбадьорити й зміцнити дух, підняти патріотизм і національну духовну свідомість народу в ті часи позбавленої державної незалежності Польщі. Із початку своєї творчості він був прихильником суспільної течії 70–80-х рр., яка мала назву Варшавський позитивізм. Прибічники цієї течії й мали на меті змиритися з реальністю та усіма своїми силами творити прогрес у науці, у становленні національної свідомості. Сенкевич вважав, що потрібно піднімати дух своєї нації завдяки історії. Він писав: «Чи не краще, замість того, щоб описувати нинішній стан, бідноту, показати суспільству, що були часи ще гірші, більш страшні й розпачливі, та, незважаючи на це, прийшли відродження і порятунк». Звернення до історії додавало сил, зміцнювало надію, пробуджувало бажання до життя.

Визнаним фактом є те, що період варшавського позитивізму – це друге після періоду «великої романтики» піднесення польської літератури, яка вийшла на найкращий тогочасний рівень європейського реалізму та здобула міжнародне визнання, насамперед творами Є. І. Крашевського, Б. Пруса, Г. Сенкевича [2, с. 28].

Художня практика ще раз підтвердила, що позитивізм не є «відображенням реальності» поза людиною і людством, а має справу лише зі змістом колективної діяльності і спілкування, адже люди для своєї суспільної організації справді потребують ідеальних, можливих, художніх моделей дійсності [2, с. 170].

Сенкевич досить широко і цілком свідомо використовує романтичну традицію для створення авантюрного простору з його екзотикою та небезпеками для того, щоб герої пригодницького роману могли пройти дорогою випробувань для перевірки їхньої

сміливості, витримки, шляхетності, здатності долати труднощі та біль.

Таким чином, варто зазначити, що Генрик Сенкевич з'явився на польському літературному небосхилі в той час, коли в літературі відбулися дуже важливі зміни. Адже для народу, який був позбавлений незалежності, література стала вагомою моральною частиною. До публіцистики і літературної творчості вчені вдавалися, щоб донести пересічному люду свої ідеї й думки, оскільки історична наука у ХІХ столітті мала елітарний характер, а отже, запити технічного прогресу та ідеологія позитивізму створювали сприятливі умови для розвитку наукової думки.

Список використаної літератури

1. Валюс Е. Від Запоріжжя до України – формування національної свідомості в польській та українській історичній романістиці. «Українська школа» в літературі та культурі українсько-польського пограниччя. *Київські полоністичні студії*: зб. наук. пр. Київ, 2005. Т. 7. С. 267–268

2. Гончаренко Б. Б. Моделі польського позитивізму в українській літературі ХІХ століття: дис. ... канд. філ. наук : 10.01.05 – порівняльне літературознавство. Київ, 2017. 196 с.

3. Запольська Я. Історична основа роману Генріка Сенкевича «Вогнем і мечем». *Наукові праці Центру історіографічних досліджень*: збірник статей за результатами роботи Центру історіографічних досліджень (1). 2015. С. 38–41.

4. Література незалежної Польщі. *Наукова спадщина М. С. Державіна і розвиток слов'янознавства* : матеріали міжнар. наук. конф. Запоріжжя : ЗДУ, 1995. 50 с.

5. Літературознавчий словник-довідник. За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.

6. Марценішко В. Образ Богдана Хмельницького в трилогії Михайла Старицького «Богдан Хмельницький» у романі Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем». Версії і контрверсії. *Двадцять шоста наукова сесія Осередку Наукового товариства ім. Шевченка у Черкасах* : матеріали доповідей на засіданнях секцій і комісій. За ред. В. Масненка. Черкаси, 2019. С. 139–146.

7. Починок Б., Починок І. Позитивізм і постпозитивізм: навчальний посібник. Чернівці, 2015. 300 с.

8. Попадинець Г. Іван Франко: відгуки про Генрика Сенкевича. URL : <https://chtyvo.org.ua/> (дата звернення: 03.06.2023).

9. Радишевський Ростислав. Література та історія в романі «Вогнем і мечем» Генрика Сенкевича. *Українська полоністика*. 2004. № 2. С. 133–148.

10. Філософія: словник термінів та персоналій. В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ : КВІЦ, 2020. 274 с.

11. Чемоданова О. Дух і культурологія Позитивний образ українців у романі Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем». *Дух і література*. 2012. № 25. С. 93–111.

12. Шкляр Л. Під знаком Нобеля. Лауреати Нобелівської премії з літератури 1901 – 2006. Київ : Грамота, 2006. 504 с.

Ілля Б'ялковський,

магістрант 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. *І. В. Горячок*

ЧЕСЛАВ МІЛОШ – СВІДОК СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано літературний феномен Чеслава Мілоша, його життя і творчість у контексті історичних змін ХХ століття. Розглянуто ті основні факти біографії, які вплинули на творчий доробок польського письменника, класика польської літератури. У дослідженні звернено увагу, що творчість Чеслава Мілоша – лауреата Нобелівської премії в галузі літератури – залишатиметься актуальною не лише сьогодні, а й у майбутньому і постійно спонукатиме до роздумів.

Ключові слова: митець, літературний феномен, біографія, творчість, свідок століття.

The article analyzes the literary phenomenon of Czeslaw Milosz, his life and work in the context of historical changes of the 20th century. The main facts of the biography that influenced the creative output of the Polish writer, a classic of Polish literature, are considered. The study draws attention to the fact that the work of Czeslaw Milosz, a Nobel Prize laureate in the field of literature, will remain relevant not only today, but will also provoke thought in the future.

Key words: artist, literary phenomenon, biography, creativity, witness of the century.

Чеслав Мілош – лауреат Нобелівської премії з літератури та безлічі інших нагород і почесних титулів, належить до знаних світових письменників, став своєрідною візитівкою Польщі перед цілим світом. Творчий талант Мілоша формувався в обставинах двох світових воєн: перша привела до появи незалежної Литви та Польщі – двох його батьківщин, а друга – повернула обидві ці країни під панування Сталіна. Сторіччя, у якому жив поет, наповнене злочинами шовіністичних імперій і держав. Дух Мілоша

– поранений дух, він вижив силою власних переконань, до яких доходив нелегко, поборюючи у своєму світогляді і комунізм, і капіталізм, різні соціальні та національні вірування. Письменницька біографія і теми його творів – це одне ціле. Не можна зрозуміти тем і зацікавлень митця, ігноруючи його життєпис. Тому, щоб збагнути життя письменника, потрібно придивитися до географії й історичних умов, у яких те життя розвивалося. Польський критик Мар'ян Сталя зауважував про доробок Чеслава Мілоша: «Творчість Чеслава Мілоша, яка розростається через десятиліття і надалі відкрита, є одним із найістотніших феноменів польської культури не лише ХХ століття... Аби зрозуміти цю сучасність, треба зрозуміти Мілоша» [1, с. 179].

Мета статті – проаналізувати основні тенденції життєвого і літературного феномену Чеслава Мілоша, свідка століття.

Чеслав Мілош народився 30 червня 1911 року в литовському селі Штейне. Навчався у Віленській гімназії і Віленському університеті. Дебютував як поет у Вільнюсі на шпальтах університетського часопису «Alma Mater Vilnensis». Трохи пізніше засновує разом з однодумцями поетичну групу «Жагари». Працював на Польському радіо у Вільнюсі, але був звільнений за звинуваченнями в підтримці прагнень приєднати Вільнюс до Литовської Республіки та працювати на користь білоруської культури. 1933 року відбувся поетичний дебют Мілоша – «Поема про застиглий час» («Poemat o czasie zastyglym»). Прикметною в аспекті творчого становлення стала наступна поетична збірка Мілоша – «Три зими» (1936), яка дала привід твердити про «класицизм» Мілоша. Уже в цій книжці відчутний характерний для поета ліричний тон, зорієнтованість на загальнолюдську проблематику. Згодом Мілош переїхав до Варшави. 1945 р. вийшла друком поетична збірка «Порятунок» («Ocalenie»), куди ввійшли вірші довоєнного і воєнного часу. Ця збірка, у якій органічно переплелися тема катастрофи, тема війни з її болем, вогнем, кров'ю та людським терпінням і спогади дитинства,

збагачені ліричною іронією, значною мірою вплинула на весь подальший розвиток польської культури взагалі і поезії зокрема [2, с. 12].

По завершенню війни працював як аташе з питань культури в дипломатичних установах США та Франції. 1951 року попросив політичного притулку. Причиною, яка спонукала до прийняття такого рішення, письменник називає той факт, що в тоталітарних країнах митцеві не уникнути політичної заангажованості, яка становить серйозну загрозу для творчості. У Франції Чеслав Мілош співпрацював із Літературним інститутом Єжи Гедройца, де друкував свої твори. Найзнаковішим серед них, безумовно, є збірник есеїв 1953 року під назвою «Поневолений розум», яка принесла йому визнання у світі.

1960 року отримав запрошення від Каліфорнійського університету і переїхав до США викладати слов'янську філологію в Берклі. Також став професором Гарвардського університету. Американський період творчості письменника був особливо плідним. У США він займався не лише оригінальною творчістю, але й багато перекладав, мандрував країною, вів досить активне громадське життя. На цей період припадають і його найбільші успіхи, увінчанням яких стала Нобелівська премія. Дивовижним є діапазон його творчості: крім поезії, прози та есеїстики, Мілош був автором англomовної «Історії польської літератури» (1969), а також поетичних перекладів з англійської польською і навпаки. Есеїстика 1960–1970-х, зібрана в томах «Widzenia nad Zatoką San Francisco» (1969) та «Prywatne obowiązki wobec literatury» (1974, див. есеї, який дав назву книжці – «Приватні обов'язки щодо літератури») – своєрідне доповнення та коментар до академічної діяльності Мілоша [2, с. 13].

1993 року письменник повернувся до Польщі, де оселився у Кракові, пояснюючи вибір цього міста його «найбільшою подібністю до Вільнюса». Окрім давніх творів, з'явилися друком також нові поезії («То», 2000) та есеї («Piesek przydrożny», 1997; «Abecadło Miłosza» 1997; «Spizarnia literacka» (2004)), а також

роздуми про міжвоєнний період «Wyprawa w dwudziestolecie» (1999) та листування початку повоєнного часу («Zaraz po wojnie. Korespondencja z pisarzami 1945–1950», 1998).

Помер 14 серпня 2004 року, похований у краківському Пантеоні заслужених поляків.

Отже, життєва і творча біографія Чеслава Мілоша, великого польського поета, есеїста, перекладача, політичного мислителя, лауреата Нобелівської премії переконують нас у його феноменальності. Як літописець ХХ століття, що пережив німецьку окупацію, радянське поневолення, вимушену еміграцію, він до кінця виконав місію провідника в безкомпромісній боротьбі із задухою тоталітаризму та ініціатора утворення рідинної Європи – сукупності малих батьківщин, здатних дбайливо оберігати свою ідентичність.

Життя і творчість Чеслава Мілоша – цінне джерело для усвідомлення багатокультурної мозаїки Європи, особливостей боротьби польського народу за свободу і демократію, взаємозалежності літератури і політики, перспектив формування нової цивілізації.

Список використаних джерел

1. Мілош Чеслав Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник : у 2 т. за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2006. Т. 2 : Л–Я. 864 с.

2. Шевченко С. Чеслав Мілош – мудрець серед поетів: роздуми про творчість Чеслава Мілоша, про зустрічі з ним. *Українська література*. 2011. 30 груд. С. 12–13.

3. Miłosz Cz. Poezje wybrane. Мілош Ч. Вибрані поезії. Перекл. С. Шевченка. Львів, 2000. 258 с.

Світлана Войталюк,

старший викладач кафедри слов'янської філології,
Хмельницький національний університет

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНИХ УМІНЬ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ДИСЦИПЛІНИ «ОРФОГРАФІЧНИЙ ПРАКТИКУМ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ»

У статті проаналізовано особливості польської орфографії, доцільність використання методів та етапів формування орфографічних умінь, а також вказано на складнощі, які виникають при цьому.

Ключові слова: орфографія, польська мова, практикум, метод, уміння.

W artykule przeanalizowano specyfikę ortografii polskiej, celowość stosowania metod i etapy kształtowania sprawności ortograficznej, a także wskazano na pojawiające się przy tym trudności.

Słowa kluczowe: ortografia, język polski, praktyka, metoda, umiejętność.

Початковий етап вивчення польської мови завжди є складним. Від того, як буде сформована орфографічна грамотність, залежатиме подальше навчання. Польська мова вважається однією з найважчих серед слов'янських мов. Формування орфографічних умінь у студентів процес складний та багатограний, що вимагає певної систематизації.

Польська орфографія лише частково базується на вимові. Правопис багатьох слів має своє пояснення або в морфології, або в письмовій традиції мови, тоді як написання інших слів є результатом обзумовлених норм [8, с. 347].

Проблема формування орфографічних умінь у здобувачів є актуальною у сучасній методиці навчання польської мови. Питання формування орфографічних навичок досліджували

вітчизняні та польські науковці: О. Антончук, О. Біляєв, Е. Вежбіцка, Н. Грона, О. Караман, Є. Ліпінська, Е. Полянські, І. Хом'як та ін. Незважаючи на певні здобутки в методиці навчання орфографії, проблема формування у студентів правописних умінь і навичок потребує подальшого вирішення.

Мета статті полягає у визначенні та характеристиці педагогічних умов оволодіння орфографічними уміньми і навичками здобувачів вищої освіти на заняттях із дисципліни «Орфографічний практикум польської мови».

Уміння виявити орфограму в слові та перевірити її написання тісно пов'язані з поняттям «орфографічні вміння». Розвиток орфографічних умінь під час занять польської мови є передумовою підвищення грамотності здобувачів.

Розуміння структури орфографічних умінь і навіть створення умов її розвитку дають змогу викладачеві сформулювати вищий рівень розвитку орфографічних умінь у більшості студентів, що позитивно впливає на грамотне письмо та призводить до зниження орфографічних помилок. Для успішного формування вміння виявляти орфограми необхідно:

–на ранніх етапах навчання забезпечувати розмежування понять *звук і буква*, а також достатній розвиток у здобувачів усього комплексу фонетичних умінь;

–вказати студентам на ознаки найбільш уживаних орфограм;

–систематично тренувати здобувачів у знаходженні орфограм, пропонуючи при цьому спеціальні вправи [5, с. 6].

Орфографічні вміння виробляється поступово, у процесі розв'язання різних завдань. Для їх вирішення виділяється кілька етапів:

–уміння бачити орфограму в слові;

–визначення виду орфограм: перевіряється, до якої граматично-орфографічної теми належить, згадати правило;

–визначення способу вирішення завдання залежно від типу (виду) орфограми;

–визначення алгоритму, способів вирішення та їхню послідовність;

–написання слів відповідно до вирішеного завдання та здійснення узагальнень.

Лише у правильному поєднанні методичних прийомів закладено успіх формування орфографічних умінь здобувачів. Правильно підібрані методичні прийоми дають можливість самостійної активної пізнавальної діяльності студентів.

Основним є розробка напрямів діяльності, пошук цікавих форм та методів, відбір дидактичного матеріалу, форм контролю, оцінки умінь та навичок студентів з орфографії, розробка послідовності вправ та системи прийомів щодо розвитку орфографічних умінь.

Щоб досягти поставленої мети, потрібно реалізувати такі завдання:

–ознайомлення здобувачів з поняттям «орфограма» та надання їм допомоги в усвідомленні сутності орфографічних труднощів польського письма;

–розвиток умінь студентів працювати з орфографічним словником, формування правильного способу дії, необхідного для пошуку відповіді на орфографічне питання;

–забезпечення запам'ятовування орфографічного вигляду слів різних тематичних груп, тобто розвиток орфографічної пам'яті студентів.

В орфографічній дії можемо виокремити два етапи: постановка орфографічного завдання (виділення орфограм) та його вирішення (вибір письмового знака відповідно до правила) [5, с. 276].

Заняття з дисципліни «Орфографічний практикум польської мови» повинне складатися з трьох компонентів: актуалізація опорних знань та способів дії; засвоєння нових понять та способів дії; застосування їх (формування умінь та навичок).

Форми роботи з формування орфографічної грамотності на занятті можуть бути різноманітними:

- списування з різноманітними завданнями;
- диктанти зорові, з коментарем, пояснювальні, попереджувальні, диктанти з пам'яті;
- різноманітні творчі роботи, мета яких – розвиток зв'язного мовлення та розширення запасу слів;
- вільні диктанти, твори, міні-диктанти.

Важливим моментом у роботі з формування орфографічних умінь у здобувачів вищої освіти вважається робота з орфографічним словником, освоєння способу пошуку слів у словнику. Одним із засобів навчання студентів є дидактичні ігри, ребуси, кросворди, загадки.

Визначальним рівнем сформованості орфографічних умінь у студентів є вміння виявляти орфограми, уміти визначати тип орфограми та відносити її до певного правила, застосовувати правила та здійснювати орфографічний контроль.

Таким чином, орфографічні вміння розвиваються поступово в процесі виконання різноманітних вправ, що забезпечують зорове, слухове, артикуляційне, моторне сприйняття та запам'ятовування орфографічного матеріалу. Зорове сприйняття здійснюється в ході зорового, пояснювального диктантів, вибіркового списування, графічного виділення орфограм, аналізу завдань і текстів вправ. Слухове сприйняття відбувається під час проведення диктантів [8, с. 349].

Найбільший ефект для вироблення орфографічних умінь дає комбіноване сприйняття та запам'ятовування, які можливі у процесі коментованого письма, звуко-буквенного та орфографічного розбору.

Для підвищення орфографічної грамотності у здобувачів вищої освіти використовуються ігрові методи навчання, різні види диктантів, робота зі словниками, метод етимологічного аналізу, а

також методи проблемного навчання, зокрема дослідницький, евристичний та метод проблемного викладу.

Отже, орфографія є одним із найбільш проблемних моментів у навчанні письма і їй навряд чи можна навчити на всі 100 % відразу. Орфографічні помилки неминучі, проте їхню кількість можна і потрібно скоротити до мінімуму, якщо врахувати певні типологічні етапи складнощів та сформувати навички самоконтролю та корекції у здобувачів.

Орфографічна грамотність виступає складовою частиною загальної мовної культури людини, вона забезпечує точність вираження думки і взаєморозуміння при письмовому спілкуванні, а також тому, що письмова форма літературної польської мови відрізняється від усної більшою складністю у своїй структурі.

Список використаної літератури

1. Біляєв О., Вашуленко М. Концепція мовної освіти в Україні. *Рідна школа*. 1994. № 9. С. 71–74.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Видання друге, доп. і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
3. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика викладання української мови : навчальний посібник для студентів. Тернопіль : Астон, 2008. 287 с.
4. Пентилюк М. І. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: навчальний посібник. Київ : «Ленвіт», 2010. 134 с.
5. Gębał P., Miodunka W. *Dydaktyka i metodyka nauczania języka polskiego jako obcego i drugiego*. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2020. 454 s.
6. *Dydaktyka języka polskiego jako nierodzimego*, pod. redakcją Seretny A., Lipińskiej E. Kraków : Uniwersitas, 2021. 442 s.
7. Lipińska E. *Nie ma róż bez kolców*. Kraków : Uniwersitas, 2010. 241 s.
8. *Polszczyzna na co dzień pod redakcją Mirosława Bańko*. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2006. 824 s.
9. Seretny A., Lipińska E. *ABC metodyki nauczania języka polskiego jako obcego*. Kraków : Uniwersitas, 2005. 280 s.

УДК 821.162.1

Володимир Ганяк,
незалежний дослідник, м. Київ

ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ АВТОРА ПЕРЕДМОВИ РУКОПИСНОЇ КНИГИ «WIRYDARZ POETYCKI»

У статті проаналізовано літературознавчі дослідження рукописної книги «Wirydarz poetycki», які могли б допомогти встановити автора передмови відомого твору польської літератури XVII століття.

Під час проведення літературознавчого аналізу передмови рукопису автор застосував певну сукупність різних методів, але найбільш корисним виявився семіотичний аналіз інтертекстуальності.

Уперше доведено, що текст передмови (частина, якого була прихована) містить у собі справжній задум її автора, тобто виклад цілісного морально-етичного твору, частина якого значною мірою відтворює основні риси відомого підручника етики соцініан.

Альтернативний варіант прислів'я Якуба-Теодора Трембецького свідчить, що він так і не зміг до кінця зрозуміти прихований задум автора передмови. Тому закономірно вважати, що справжнім автором передмови є його батько – Якуб Риневич-Трембецький, соцініанський пастор і викладач Киселинської школи-академії. Також можна припустити існування батьківського протографа, яким користувався його син під час створення власної рукописної книги.

Ключові слова: *Wirydarz poetycki, Якуб (Ян) Риневич-Трембецький, Якуб Теодор Трембецький, етика, соцініани, Польські брати.*

The article analyzes the literary studies of the manuscript book «Wirydarz poetycki», which could help to establish the author of the preface of the well-known work of Polish literature of the 17th century.

During the literary analysis of the preface of the manuscript, the author used a certain combination of different methods, but the semiotic analysis of intertextuality turned out to be the most useful.

It was proved for the first time that the text of the preface (the part of which was hidden) contains the true intention of its author, i.e. the

presentation of a complete moral and ethical work, part of which largely reproduces the main features of the well-known Socinian textbook on ethics.

An alternative version of Yakub-Theodor Trembetsky's proverb indicates that he was never able to fully understand the hidden intention of the author of the preface. Therefore, it is natural to assume that the real author of the preface is his father - Yakub Rynevich-Trembetsky, a Socinian pastor and teacher at the School-Academy in Kysylyn. It is also possible to assume the existence of the father's protograph, which was used by his son during the creation of his own handwritten book.

Key words: *Wirydarz poetycki, Jakub (Jan) Ryniewich-Trembecki, Jakub Teodor Trembecki, ethics, Socinians, Polish Brethren.*

Постановка проблеми. Як зазначає В. Горський, у XVI–XVII ст. життя України майже суцільно будувалось за польським зразком [1, с.12], тому не дивно, що його вплив значною мірою позначився на розвитку літератури українського бароко. Тим не менш, найбільша антологія рукописних польських віршів «Wirydarz poetycki» («Поетичне подвір'я», перекл. – В. Г.) досі залишається Terra Incognita для вітчизняних полоністів. Нині цей рукопис зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, шифр – Ossol. I 5888. Також варто зауважити, що представники цієї родини певною мірою були пов'язані з Україною, а Якуб Теодор Трембецький (Jakub Teodor Trembecki, 16 травня 1643 – бл. 1720) взагалі народився в містечку Кесилин (нині с. Кисилин, Затурцівська громада) на Волині. На той час його батько – Якуб Риневич-Трембецький – був пастором місцевого збору социніан і водночас викладав у Киселинській школі (академії). Традиція збирання книжок та різноманітних текстів у цій родині бере свій початок від діда Якуба Теодора – Миколая Риневича. Нам вдалося відшукати його владницький запис на сторінках примірника рідкісної книги («Antapologia [...]», 1632), яка пов'язує його з Киселиним. Так, в одному з маловідомих октернів (невеликі латиномовні панегіричні вірші) социніанського поета Шимона Пісторіуса є згадка, що 1623 року під час збройного нападу на

місто Раків внаслідок пожежі було знищено багато цінних книг родинної бібліотеки Риневичів.

Варто зазначити, що в польському літературознавстві вже більше ста років триває суперечка щодо можливих авторів досліджуваного твору (батько чи син, або разом). Певне поживлення інтересу до цієї збірки відбулося після публікації Олександром Брюкнером у 1910–1911 рр. двотомного видання цієї антології польського бароко [14; 15].

У вступі до другого тому вищезгаданого видання О. Брюкнер зазначає, що наприкінці рукопису спостерігається найбільший розрив у нумерації сторінок: відсутні аркуші в діапазоні від сторінки 1218 до 1243. Попри певні сумніви він робить припущення, що саме ці сторінки стали жертвою аморальності; хоча цьому суперечать суміжні сторінки, які торкаються доволі поважних тем. З іншого боку, дослідник не відкидає ймовірність того, що зниклі сторінки були «заражені» аріанством (релігійні опоненти соцініан ототожнювали їх з аріанами через наявність спільної риси – антитринітаризму, – В. Г.). Також Брюкнер вказує на результати власних спостережень щодо стану рукопису: Я.-Т. Трембецький сам вирізав аркуші, заретушовував чорнилом вірші (далі в тексті згадуються як заретушовані вірші, – Г. В). Можливо, на старості літ позбувся непристойності, до якої був схильним у молоді роки, але, ймовірно, може бути і таке, що в цих віршах відчувався занадто виразний відгомін аріанських мотивів, тобто також гріхів молодості [15, с. XIII].

Фактично, цим невеликим фрагментом тексту О. Брюкнер більш ніж на ціле століття визначив можливі напрями подальших досліджень цієї збірки польського бароко. Пропонована стаття також не виходить за межі вказаного кола можливих напрямів, і є сподівання, що вона певною мірою допоможе вітчизняним дослідникам заповнити цю значну прогалину української полоністики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень твору «Wirydarz poetycki» варто виділити філологічний

аналіз польської літературознавиці Йоанна Краузе-Карпінської. У рамках літературознавчого аналізу дослідницею наведена історіографія вивчення цього твору, також нею здійснена оцінка аргументації висновків попередників (О. Брюкнера, Р. Грешков'яка, Я. Дюрр-Дюрського, Л. Камиковського, Я. Пельца, Й. Плебанського та ін.). Слід погодитися, що в минулому такі висновки робилися доволі часто суб'єктивно без достатньої обґрунтованості. Зауважимо, що дослідниця також поставила під сумнів так звану «ініціальну теорію» авторства (біля деяких віршів присутні ініціали «J.T.» та «J.T.T.»); на думку Людвіка Камиковського (1891–1944), перші відповідають батькові, а другі – сину). Лише згадаємо, що саме ця теорія була популярна довгий час у польському літературознавстві. Так, виходячи з висновків цієї теорії, літературознавець Ян Дюрр-Дюрський включив передмову «Поетичного подвір'я», яка позначена «J.T.», до збірки социніанської поезії [4, с. 289]. Тоді як, на думку Й. Краузе-Карпінської, Я-Т. Трембецький міг послуговуватися одразу двома варіантами ініціалів, час від часу використовуючи той чи інший варіант. Із такою позицією важко погодитися: якщо є певні сумніви щодо достатності ініціальної теорії, то її заперечення також містить у собі інші сумніви.

Крім того, Й. Краузе-Карпінська надала власну аргументацію на користь авторства Якуба-Теодора Трембецького, особливу увагу присвятила передмові, позначеній «J.T.», виділивши окремий розділ на її ретельний аналіз. Однак, на нашу думку, вказана аргументація такої атрибуції в багатьох аспектах не є бездоганною, що буде показано далі у процесі проведеного дослідження.

Доволі цікавими є зауваження дослідниці щодо структури цієї збірки про цілісний замкнутий простір «Поетичного подвір'я» на підставі порівняння з іншими схожими бароковими творами: у випадку Якуба-Теодора Трембецького ступінь організації та впорядкованості зібраних творів не такий високий, однак передбачає створення замкнутого цілого саду, розділеного на частини. Він розташовує їх за певною ієрархією: «посередині»

йдуть кімнати відомих авторів, а на початку й у кінці – ніби під мурами саду – квартири «зібраної поетичної дружини» [8, с. 180].

Визначною подією у вивченні польської літератури XVII століття стало прочитання 1992 року Павлом Степенем більше чотирьох десятків творів на сторінках заретушованих віршів, які значнішою мірою містять явний чи прихований еротичний зміст [13].

Зробивши акцент на сексуальності в якості ключового елемента стратегії прочитання тексту цього твору, К. Обремський дійшов до висновку, що, відмовившись від релігійної оцінки з характерним для неї протиставленням гріхів і чеснот, оцінки більш моральної, аніж літературознавчої (порнографія ві мистецтво слова), можна стверджувати: у заретушованих віршах хоча б частково присутня окрема літературна культура «бур'яну та кропиви», яка має антропологічний характер [10, с. 357]. На думку дослідника, непристойні жарти є своєрідною формою бунту проти тиранії пуританської моралі.

Варто згадати про ще одну спробу часткового прочитання передмови, яку здійснила польська літературознавиця Маріола Ярчикова. Дослідниця зауважує, що «старанний господар» для окремих частин своєї поетичної збірки використовує флористичні метафори, а також сам у передмові вказує на присутність лудичних (розважальних) віршів, які часто є доволі непристойними [6, с. 310–311]. На нашу думку, наявність у тексті передмови певного пояснення щодо мети введення таких віршів, вони цілком можуть слугувати для приховування справжнього задуму автора, тобто з метою відвернути увагу небажаних людей. Лише зауважимо, що існує письмове свідчення другої половини XVII ст., у якому опоненти звинувачували Яна Креля: мовляв, він через свої етичні твори таємно пропагує соцініанство, бо його етика є адаптованою до конфесійної доктрини цієї релігійної спільноти [11, с. 34].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Таке часткове прочитання тексту рукопису навряд чи може цілісно пояснити творчий задум автора передмови. Також

вибудувана аргументація Й. Краузе-Карпінської, яка базується на антитезі до версії Л. Камиковського, не видається нам переконливою. Тому до вказаної дискусії прагнемо додати власний погляд із позиції дослідження соцініанства. У статті здійснимо спробу прочитання тексту передмови у морально-етичній площині, зокрема й через його зіставлення з етикою соцініан (враховуючи ту вагу, яку останні приділяли цьому питанню). Такий підхід може дозволити глибше зрозуміти його зміст та осягнути, можливо, прихований задум автора, про який він говорить у тексті передмови [14, с. 5]. Саме це є **метою й завданнями** нашої публікації.

Варто зауважити, що найбільшого поширення у тогочасній Європі набув підручник етики Яна Креля «Prima ethices elementa [...]» (1635), який було спеціально створено для студентів Раківської академії (гімназії). У цьому дослідженні будемо використовувати сучасний польський переклад цієї праці, виконаний М. Вишньовольським [5, с. 70]. Без сумніву, цей підручник був добре знайомий Якубу Риневичу-Трембецькому.

Виклад основного матеріалу. Камені спотикання, які дійсно присутні в тексті передмови рукопису, змушують замислитися – за певних умов вони здатні стати надійними підказками, а можуть навпаки – вказати досліднику хибний шлях пошуків. На нашу думку, найскладнішим таким каменем спотикання в тексті передмови буде будь-яка спроба пояснити, чому автор попереджає читача, що йому варто найбільше боятися людей, народжених у липні [14, с. 5]. Навряд чи може влаштувати дещо наївна відповідь О. Брюкнера: «Люди ніяк не можуть насолодитися книгами, особливо ті, які народжуються в липні (все до них липне), тож якщо не ти загубиш мою, хто ж знає, чи я твою» [3, с. 422].

Так, Й. Краузе-Карпінська, визнаючи неможливість категорично і однозначно вказати точно, все ж намагається відповісти на інше питання: де географічно був створений цей рукопис. Дослідниця звертає увагу на одну деталь фрагменту передмови:

W tym też przestrzegam, bo są drudzy tacy,
Ze kiedy *piękną księgę* gdzie obacza,
Nie mają wstydu ludzie lada jacy
Gdy ją *do Gdańska na dół spuścić* raczą [14, с. 4].

Чому саме гарну книгу треба «спускати додолу Гданська», як зерно на баржу, а не везти до Кракова, Вільнюса чи Варшави? Щоправда, як далі зауважує польська літературознавиця, відправлення товарів до Гданська, які перевозили Віслою і згодом продавали за кордон, набуло майже фразеологічного значення, але в контексті книги, наповненої переважно польськими віршами, які не є експортним продуктом, більш зрозумілі тому, хто живе під Гданськом, ніж, наприклад, литовцю із Кейданів чи мешканцю Малої Польщі, скажімо, з Прошовиць. Проте шлях від Косьцежини до Гданська справді був «вниз». Тому дослідниця вважає, що цей висновок є одним із доказів того, що саме Якуб Теодор написав передмову, бо створив її як мешканець Померанії. Окрім того, вказується, що цей натяк важливіший, ніж текст, підписаний ініціалами J. T. [7, с. 149].

Водночас, розглядаючи вищезгаданий фрагмент передмови під морально-етичним кутом і маючи у своєму розпорядженні сучасні обчислювані засоби, неважко віднайти алюзію до польського перекладу (1649 р.) плебана Яцека Пшетоцького латиномовної елегії Яна Дантишка (1485–1548) «Jonas Propheta» [1, с. 8]:

Gdańsku, przepyszne miasto y bogate,
Niosec awizy z nieba wezłowate:
Nie długo tego: bowiem grzeszysz śmieie;
Że w opłakanym zostaiesz popiele.
Prędkoś urosło: ale zginiesz prędy;
Niezawściągniony, tył podawszy nędzy.
Obrzydłość bogu dla twych nieprawości,
W tobie, iak w morzu piasku, tyle złości.
Bezbożność, hardość, zbytek niestychany,
Wtrącę cię na łeb, w dół iuz ukopany.

Te trzy *niecnoty* w *pychę* cię podnoszą
Też trzy na cięższy upad cię przynoszą.
Abyś z wysoka *na dół upuszczone*,
Zostało iak *szkło*, o skałę *strącone* [16, s. 67].

Необхідно зазначити, що пік зростання зацікавлення цим давнім твором латиномовної поезії відбувся тоді, коли він став важливим складником публічної полеміки через митну суперечку в цьому місті. Про це свідчать наявність двох видань цієї праці 1638 року, поки 1649 нарешті не з'явився доволі довільний переклад Я. Пшетоцького.

Складається враження, що два вищевказані фрагменти різних віршів входять у якусь внутрішню взаємодію, перегукуються один з одним через окремі слова та вирази, поглиблюючи та розсуваючи семантичні межі тексту передмови (тут і далі курсив і підкреслення наші – В. Г.). До того ж, у цей динамічний процес взаємодії далі захоплюються нові фрагменти передмови, наприклад:

Żebyś nie *zgubił*; któż wie, że ją tobi
Może kto *zemknąć*? Aż moje roboty
Lat *kilkunastu oschną* u *niecnoty* [14, c. 5].

Взаємодія з наступним фрагментом передмови є більш складною:

Jeszcze gdyby to *zemknął* który taki,
Coby się na tym znał, abo rozumiał,
Do czego *ściąga* zmysł autora? Jaki
Cel których *rytmów*, powiedzieć by umiał?
Lecz gdy to szuja porwie *ładajaki*.
Co ledwie kozie ogon związać umiał
Raz przeczytawszy, on [w] *chwast i pokrzywy*
Rzuci, że o tym nikt nie powie *żywy* [14, c. 5].

Наявність у ньому прислів'я змушує пошукати у друкованому виданні прислів'їв «*Proverbiorum polonicorum*» (1618) Соломона Рисинського – першому збірнику такого типу в слов'янському світі. Ключовими словами пошуку необхідного

прислів'я будуть виступати такі слова: «chwast» та «pokrzywy», які можна розглядати як другий камінь спотикання. При цьому потрібно враховувати, що в польських барокових текстах зафіксовано два варіанти відповідника українського слова «бур'ян»: «chwast» та «fast». Саме такий варіант відповідника цього слова можна знайти у давній друкованій збірці прислів'їв:

Wy nie mroz ná złe pokrzywy , byłby ten fast ząwsze żuwy

(«Якби погана кропива не вимерзла, цей бур'ян був би завжди живий»), (тут і далі в публікації переклад наш – В. Г.) [17, с. 102]. Слово «żuwy» додатково зв'язує це прислів'я з вищезгаданим фрагментом передмови. Оскільки кропива є бур'яном, то далі потрібно зосередити увагу саме на слові «fast».

Тепер знову повертаючись до перекладу Я. Пшетоцького, зауважимо, що слово «fast» є співзвучним із латинським словом «fastus» («пихатість», а польською – «pucha»), найвищого поняття у ієрархії нечеснот (гріхів) у цьому фрагменті тексту.

Прислів'я «Co ledwie kozie ogon związać umiał» (аналог українського прислів'я «Волам хвости крутити»), яке символізує невігластво людини, існує у декількох польських барокових творах, але тільки в одному відомому прозовому творі поета-мораліста Миколая Рея «Żywot człowieka poczciwego» («Життя поштивої людини») це прислів'я фіксується разом зі словом «pucha» у відповідному розділі «Czemu się nam puchy chce?» [12, с. 146–147]. На нашу думку, автор передмови концентрує найбільшу увагу на релігійному аспекті цього фрагменту: «Bóg, Religia, Zabobony. To ludzi do tego poczciwe snadnie przywieść może, że się będą kłaniać onemu sprośnemu bałwanowi» («Бог, релігія, забобони легко можуть навіть добрих людей змусити вклонитися тому брудному ідолу») [12, с. 147]. Цікавим є зв'язок наступної фрази М. Рея у цьому ж розділі «by to nie z grzechem było, owemu lipowemu, nadobnie rozłocistemu ukłonić» («якби це було без гріха, то було б треба вклонитися тому *липовому*, гарно позолоченому [ідолу]») [12, с. 147]. Це хоч якось пояснює, чому автор передмови попереджає читача, що йому понад усе слід боятися людей, які «w

lipsci się rodzą) («народжених у липні»), тобто боятися народжених у сліпій вірі ідолопоклонників [14, с. 5].

Отже, проміжний етап відкриття прихованої частини задуму автора пройшов правильно. Такий підхід до побудови зв'язку між різними текстами виконує функцію певного запобіжника проти привласнення цього тексту. Лише зазначмо, що автор не дарма згадує у передмові крадіжку готових творів. Приписка Якуба-Теодора біля цього фрагменту іншого прислів'я «*Abo tak: Co mi łeb dawno gorzałką wyszumiał*» [14, с. 5] указує на те, що він так і не зміг до кінця зрозуміти, як працює система захисту тексту передмови, та повною мірою осягнути прихований задум її автора. Наприклад, йому не вдалося дізнатися, чому читачеві передмови варто боятися людей, народжених у липні, інакше він не робив би приписки з іншим прислів'ям. Варто зауважити, що виявлений факт жодною мірою не применшує його поетичного таланту. Принагідно вкажемо, що значну частину рукопису складають вірші, про що свідчать дати, географічні місця та коло історичних осіб, із якими контактував Якуб-Теодор. Просто це підтверджує, що він не був автором передмови, і, найімовірніше, користувався збіркою-протографом Трембецького-батька. Можливо, звідси виникли його вагання з вирізанням та ретушуванням певних сторінок рукописної книги. Але не будемо поспішати робити передчасні висновки до повного завершення аналізу нашого дослідження.

Якщо до вищевикладеного підходити з позицій сучасної постструктуралістської текстології, то можемо ствердити наявність інтенційної інтертекстуальності, коли автором твору заздалегідь сплановано вихід за семантичні межі власного тексту на відношення «текст – тексти – система». У нашому випадку вся сукупність різножанрових текстів утворює більш широкий єдиний текст («архітекст») морально-етичного спрямування.

Тепер, коли процес розкодування прихованої частини передмови завершено і морально-етичні акценти розставлені (лише зазначимо, що давній автор присвятив основну увагу аналізу

нечеснот (гріхів)), можна переходити до більш ретельного зіставлення цього тексту передмови з підручником етики соцініани.

Соцініани, як і епікурейці, вважали, що уберегти та вилікувати (у разі необхідності) людську душу можна за допомогою пізнання. Основні зусилля вони покладали на освіту та виховання, виходячи з того, що, отримавши в процесі навчання необхідні знання та гарні звички, людина в молодому чи похилому віці буде знати, як досягти певних чеснот, як діяти в складних ситуаціях, як робити свідомий вибір. У передмові міститься такий фрагмент:

Oznajmię. *Wiedz, iż księga bakalarzem*
Najlepszym bywa każdemu człowieku,
Tak w młodym, jako i dojrzałym wieku.
Z ksiąg bowiem pięknych obyczajów wzory
Weźmiesz, i wielkie do *cnoty przykłady* [14, с. 3].

З погляду нашого дослідження, зосередимо увагу лише на питанні набуття чеснот, якому Ян Крель приділяє порівняно багато місця у своєму підручнику етики. Він визначає чесноту як «постійну здатність розумної людської душі вдосконалювати людину і робить наслідки її вчинків добрими». Далі вказується, що «розумну душу, яка є суб'єктом чесноти, можна розглядати, що вона розумна сам по собі, особливо коли ми говоримо про інтелект чи розум; та як діяти раціонально в окремих випадках, а саме: коли ми говоримо про пристрасть, вона має бути під опікою розуму, з яким вона поєднана в тій самій людині. Обидві ці здібності душі вдосконалюють певні схильності, властиві конкретній людині [5, с. 72].

Далі в підручнику ставиться питання про роль освіти у набутті чеснот: «Яка роль науки в набутті чеснот? По-перше, вона надає вказівки щодо того, чого прагнути або чого уникати в будь-якій справі; саме цими питаннями займається, наскільки це дозволяє мінливість і непостійність речей, етика як окрема наука. По-друге, наука розкриває різні стимули, які ведуть до набуття

чеснот» [5, с. 73].

Далі зацентровано на ролі виховання у процесі набуття чеснот і зосереджено увагу на повторюваності вправ для отримання гарних навичок: «Яка роль різних вправ? Саме це породжує в нас постійну схильність до чеснот. Бо всі стійкі схильності формуються практикою, постійними вправами. Тож над цим теж потрібно працювати» [5, с. 72].

У прикінцевому фрагменті передмови відбувається певною мірою дивна, але водночас закономірна метаморфоза подвір'я у читача:

Jeśli twa wola i łaska, w nim bywaj.

Rwi, co chcesz, kwiatów, ale tylko na się.

A to też zawsze w swej pamięci miej, w

Ze nim do tego wnijdiesz wirydarza,

O pozwolenie wprzód proś gospodarza [14, с. 6].

Без сумніву, квіти символізують певні чесноти людини, натомість окремі рослини пов'язані з нечеснотами (гріхами). Фраза «*Rwi, co chcesz, kwiatów*» залишає людині вільний вибір дій, які відображує слово «*rwi*». Неважко здогадатися, що господарем («*gospodarz*») перетвореної обителі чеснот та гріхів (дій пристрастей) є розумна душа людини, про яку також є згадка у вказаному підручнику соцініан, до порад якої їй потрібно дослухатися перед здійсненням тих чи інших вчинків.

Висновки. Таким чином, уперше аргументовано доведено, що текст передмови, частина якого була прихована, містить у собі справжній задум автора передмови, тобто виклад цілісного морально-етичного твору, фрагмент якого значною мірою відтворює основні риси відомого підручника етики соцініан. Пізніша приписка Якуба-Теодора Трембецького з іншим варіантом прислів'я у передмові свідчить, що він так і не зміг до кінця зрозуміти прихований задум автора. Тому можна дійти до висновку, що автором передмови є його батько – Якуб Риневіч-Трембецький – соцініанський пастор і викладач Киселинської школи-академії.

Проведене дослідження також засвідчує, що Якуб Теодор ніколи не поділяв життєвий вибір батька. Вважаємо, що цьому певною мірою заважало його зверхне ставлення до социніанства: мовляв, чому такі талановиті люди займаються бозна-чим, замість того, щоб всіляко робити власну кар'єру, вони свідомо обирають шлях, сповнений поневірянь і страждань. Тому, наприкінці життя передаючи сину власну поетичну збірку як щось корисне, батько в глибині душі все ж сподівався, що хоча б колись той зможе зрозуміти його. Отже, можна мати більшу певність щодо існування батьківського протографа, яким користувався його син під час створення власної рукописної збірки. Принаймні зі значною мірою достовірності можемо стверджувати, що текст передмови цієї збірки було створено не раніше 1649 року.

У якості перспектив подальших наукових розвідок у визначеному напрямі, на нашу думку, із врахуванням нових результатів цього дослідження варто детально проаналізувати характерні особливості творів рукопису, які позначені ініціалами «J.T.». Це є певним завданням-мінімум. Тоді як завданням-максимум була би спроба виділення з цієї збірки сукупності усіх залишків протографа, зокрема й тих, що не містять жодних ініціалів та дат. Це дозволить більш точно оцінити внесок кожного з авторів у процесі створення найбільшої рукописної збірки барокової поезії.

Список використаної літератури

1. Горський В. С. Де шукати Європу?: (погляд з позиції українського сьогодення). *Наукові записки НаУКМА*. 1999. Т. 8 : Філософія. Право. С. 11–15.
2. Дантишек. *Універсальний словник-енциклопедія* [електронний ресурс]. Ред. М. В. Попович. URL: <http://slovopedia.org.ua/29/53392> (дата доступу: 12.04.2023).
3. Brückner A. Skarby dawnej poezji polskiej. *Biblioteka Warszawska*. 1899. Т. II. S. 389–427.
4. Dur-Durski, J. Arianie polscy w świetle własnej poezji. *Zarys ideologii i wybór wierszy* Opis. Warszawa, 1948. 319 s.

5. Filozofia i myśl społeczna XVII wieku. Cz. 2. Red. Zbigniew Ogonowski. Warszawa, 1979. 468 s.
6. Jarczykowa M. Wypowiedzi do czytelnika w siedemnastowiecznych księgach rękopiśmiennych. *O etosie książki : studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczej*. T. Wilkoń (red.) Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017. S. 307–320.
7. Kamykowski L. Jakub Teodor Trembecki (1643–1719): Studia z dziejów kultury polskiej. Red. H. Barycz, J. Hulewicz. Warszawa, 1949. S. 345–370.
8. Krauze-Karpińska J. «Wirydarz poetycki» Jakuba Teodora Trembeckiego. Studium filologiczne. Warszawa, 2009.
9. Nowak Z. «Antyreformacyjna elegia Dantyszka o zagładzie Gdańska». *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. Warszawa, 1971. S. 5–35.
10. Obremski K. Nieobyczajne wiersze Wirydarza poetyckiego : myśl antropologiczna i kultura literacka. *Tematy i Konteksty*. 2020. Nr 10 (15). S. 338–358.
11. Ogonowski Z. Socynianizm. Dzieje, poglądy, oddziaływania, Aspra, 2015. 570 s.
12. Rej M. Żywot człowieka poczciwego [...]. Wyd-wo Bibl. Polskiej. 1859. 414 s.
13. Stępień P. Wirydarzowy «chwast i pokrzywy» – utwory zamazane w «Wirydarzu poetyckim» Jakuba Teodora Trembeckiego. *Ogród. Kwartalnik*. 1992. Nr 1/9. S. 15–28.
14. Trembecki J. T. Wirydarz poetycki. Wyd. A. Brückner. Lwów, 1911. T. 1.
15. Trembecki J. T. Wirydarz poetycki. Wyd. A. Brückner. Lwów, 1911. T. 2.
16. Wiszniewski M. Historia literatury polskiej. Kraków : Drukarnia Uniwersytecka, 1851. T. 8.
17. Wójcicki K. Biblioteka starożytna pisarzy polskich. 1854. T. 2.

Дарина Гладка,
студентка 4 курсу ОПП «Середня освіта.
Українська мова і література»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник – доц. *Н. М. Торчинська*

ВСТАВНІ КОНСТРУКЦІЇ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАННІ «ДЕТЕКТОР МЕДІА»

У статті здійснено структурно-семантичний аналіз вставних конструкцій, зафіксованих в інтернет-виданні «Детектор медіа»; визначено, що найбільшу частку становлять вставні слова, які здебільшого використовуються для вираження ступеня ймовірності або впевненості, тоді як вставні словосполучення і речення вказують на упорядкування матеріалу, передачу зв'язку думок, джерел інформації або вираження емоційного стану.

Ключові слова: *вставні конструкції, інтернет-видання, продуктивність, функція.*

The article deals with the structural and semantic analysis of insertable constructions fixed in the online edition «Detector Media»; it is defined that the largest share is made up of inserted words, which are mostly used to express the degree of probability or confidence, while inserted phrases and sentences indicate the ordering of the material, the transfer of communication.

Key words: *insertable constructions, online edition, productivity, function.*

У сучасному інтернет-середовищі медіа-видання відіграють важливу роль у поширенні новин, аналізі подій та наданні інформації громадськості. Ці видання швидко змінюються та адаптуються до потреб читачів, використовуючи різноманітні мовні конструкції для привернення уваги, забезпечення чіткості та ефективності сприйняття інформації.

Одним із важливих аспектів мови сучасних інтернет-видань є використання вставних конструкцій – мовних засобів, що вводять

додаткову інформацію або коментарі, розширюють основну думку або надають контекст до висловлювання.

Питанням функціонування вставних конструкції в українському науковому та публіцистичному дискурсі присвячували праці Л. Є. Азарова, І. Я. Завальнюк, О. О. Новікова та ін., часто науковці звертали увагу на комунікативно-прагматичні функції вставних одиниць.

Мета статті – здійснити структурно-семантичний аналіз вставних конструкцій, що функціонують в інтернет-виданні «Детектор медіа». Аби досягнути поставленої мети варто виконати такі завдання: розподілити вставні конструкції за структурою; відповідно до структури визначити їхні семантичні особливості; з'ясувати частотність використання цих мовних засобів в інтернет-виданні.

Об'єктом дослідження є особливості вставних конструкцій як одного із засобів ускладнення речення, а **предметом** – структурно-семантична характеристика вставних конструкцій у сучасному інтернет-виданні «Детектор-медіа».

Актуальність теми полягає у важливості вивчення та розуміння впливу вставних конструкцій на якість інформаційного вмісту, сприйняття читачами й довірі до інтернет-видання «Детектор медіа».

Структурні та функціональні особливості вставних конструкцій в українському науковому та публіцистичному дискурсі неодноразово ставали предметом вивчення. Зокрема, О. Новікова зазначала, що вставні слова, словосполучення та речення є стандартним лексичним матеріалом наукового дискурсу. Вони необхідні у науковому тексті для виразності повідомлення і забезпечують смислову цілісність шляхом об'єднання всіх частин тексту навколо однієї теми. Використання вставних одиниць дозволяє реалізувати категорії тексту, такі як зв'язність, модальність, послідовність та членування. Вибір конкретних вставних одиниць залежить від індивідуального стилю автора та

його поглядів на проблему, що вимагає вибору мовних засобів для наукової дискусії або аргументації [9].

Вставні слова за відсотковим відношенням становлять найбільшу частину (51 %) і слугують переважно для позначення ступеня ймовірності. Для вираження впевненості використовуються наступні вставні одиниці: «Сьогодні Megogo Audio працює переважно над аудіокнижками, але, **звісно**, в планах продовжити роботу над аудіосеріалами також» [5]; «**Авжеж**, це не так – наука не припиняє розвиватись і знаходити відповіді на питання, важливі для людства» [3].

Невпевненість у структурі речення виражається за допомогою таких слів, як: «Створені за допомогою нейромереж зображення вже конкурують із реальними за рівнем яскравості та емоційності, і, **вочевидь**, ця практика буде використовуватися з метою дезінформації...» [4]; «За якийсь час, **імовірно**, майже сто відсотків задач, які виконує журналіст, можна буде виконати за допомогою інструмента...» [4].

З метою упорядкувати сказане чи передати зв'язок думок автори статей користуються відповідними вставними словами: «**Наприклад**, це було використано для створення фейкового відеозвернення президента Зеленського про капітуляцію...» [4]; «**Адже, по-перше**, основний закон просто не працює... **По-друге**, згідно з даними того ж таки фонду, ще 50% опитаних Конституції не читали...» [1]. В останньому прикладі також спостерігаємо нанизування різних за значенням вставних конструкцій, що часто фіксуємо і в інших статтях.

Для того ж логічного викладу матеріалу та його координації застосовують і вставні словосполучення (загалом вони складають 36 % від усіх вставних конструкцій), як-от: «**Таким чином**, просування людини в матеріальному, кар'єрному, ... планах стає безпосередньо залежним від рівня її медіакомпетентності» [7].

Здебільшого переважають вставні сполучення слів, які вказують на джерело повідомлення, наприклад: «...в книзі йдеться про знакові, **на думку авторки**, історичні постаті й тексти» [10].

Відносно популярним є явище апелювання до конкретних осіб за допомогою таких словосполучень, приміром: *«На думку Михайла Кольцова, з розвитком технологій та інструментів навчатися медіаграмотності будуть змушені чимало людей»* [2].

Відповідно до функції вираження характеру висловлення виокремлюємо наступні вставні словосполучення: *«Простіше кажучи, під час її вимушеного перегляду виникає одне запитання...»* [1]; *«Бо зазвичай на кількох представників Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій припадає один, так би мовити, «цивільний»* [1].

Серед вставних конструкцій у мові видання «Детектор медіа» виокремлюємо також речення (які складають всього 13 % від загальної кількості аналізованих одиниць) для привернення уваги читача. На підставі їхнього розрізнення за способом введення виділяємо речення зі сполучниками (здебільшого двоскладні речення із особовим займенником у ролі підмета: *«Як ви знаєте, до дискусії про зарубіжну літературу долучилися політики та народні депутати»* [8]) та без їх використання (означено-особові речення: *«Нагадаємо, Український інститут книги у 2018 році уклав із видавцями 714 договорів...»* [6]; та неозначено-особові: *«Ще кажуть, сучасна молодь бездіяльна»* [11]).

Отже, дослідивши структурно-семантичні характеристики вставних конструкцій в інтернет-виданні «Детектор медіа», стверджуємо, що вставні слова становлять найбільшу частину вставних конструкцій і використовуються переважно для вираження ступеня ймовірності або впевненості. Інші вставні конструкції, такі як вставні словосполучення і речення, вказують на упорядкування матеріалу, передачу зв'язку думок, джерел інформації або вираження емоційного стану. Розташовуються такі конструкції здебільшого на початку або всередині речення.

Матеріали статті можуть слугувати розширенню вивчення специфіки організації масових публіцистичних текстів у медіапросторі та підлягають подальшому комплексному дослідженню медіаресурсів у галузі журналістики та філологічних наук.

Список використаної літератури

1.Бахтєєв Б. Євробачення босоноге: другий півфінал – 2023. URL : <https://stv.detector.media/kontent/read/7799/2023-05-13-ievrobachennya-bosonoge-druguu-pivfinal-2023/> (дата звернення 22.05.2023).

2.Білоусенко О. «Людство тоне в океані інформації, є об'єктом впливу й маніпуляцій». URL : <https://ms.detector.media/trendi/post/27808/2021-07-20-lyudstvo-tone-v-okeani-informatsii-ie-obiektom-vplyvu-y-manipulyatsiy/> (дата звернення 22.05.2023).

3.Дачковська М. Сергій Жадан: Мова ненависті – це мова слабаків. URL : <https://ms.detector.media/profstandarti/post/19023/2017-06-02-sergiy-zhadan-mova-nenavysti-tse-mova-slabakiv/> (дата звернення 22.05.2023).

4.Джерельна А. Молодь купує автора, а дівворі якщо казка – то модерна. URL : <https://ms.detector.media/tip-statti/post/10573/2011-01-16-molod-kupuie-avtora-a-ditvori-yakshcho-kazka-to-moderna/> (дата звернення 22.05.2023).

5.Жилінська С. Інформаційний фронт і наука. Чотири медійні наукові проекти, які допомагають під час війни. URL : <https://ms.detector.media/trendi/post/30151/2022-08-30-informatsiynuu-front-i-nauka-chotyru-mediyni-naukovi-proiektu-yaki-dopomagayut-pid-chas-viynu/> (дата звернення 22.05.2023).

6.Кокотюха А. Важливі висновки від журналістів на війні. URL : <https://detector.media/kritika/article/211172/2023-05-12-vazhlyvi-vysnovky-vid-zhurnalistiv-na-viyni/> (дата звернення 22.05.2023).

7.Лавришин Ю. Війна та криза змушують медіа дбати про якість. URL : <https://detector.media/community/article/211479/2023-05-20-viyna-ta-kryza-zmushuyut-media-dbaty-pro-yakist/> (дата звернення 22.05.2023).

8.Новинний портал «Детектор медіа». В Україні запустили мобільний додаток з аудіокнижками українських видавництв. URL : <https://detector.media/community/article/166560/2019-04-17-v-ukraini-zapustyly-mobilnyu-dodatok-z-audioknyzhkami-ukrainskykh-vydavnytstv/> (дата звернення 22.05.2023).

9.Новікова О. О. Структурні та функціональні особливості вставних конструкцій в українському науковому дискурсі. *Філологічні студії* : збірник наукових праць. Кривий Ріг, 2019. Випуск 13. С. 68–74.

10.Семенюта І. «Нам потрібен новий тип свободи – свобода від обману». Як протидіяти нейромережам, що поширюють фейки. URL :

<https://ms.detector.media/trendi/post/31505/2023-03-27-nam-potriben-novyy-tyt-svobody-svoboda-vid-obmanu-yak-protydiyaty-neyromerezham-shcho-poshyruyut-feyku/> (дата звернення 22.05.2023).

11.Толокольнікова К. Читання січня: книжки про Різдво та захопливий нон-фікшн. URL : <https://ms.detector.media/knigi-pro-media/post/18157/2017-01-06-chytannya-sichnya-knyzhky-pro-rizdvo-ta-zakhoplyvyu-non-fikshn/> (дата звернення 22.05.2023).

Інна Горячок,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології,
Хмельницький національний університет

РІЗНОМАНІТТЯ ЖАНРОВИХ ФОРМ ЩОДЕННИКА «ЕСКІЗИ ПЕРОМ» АНДЖЕЯ БОБКОВСЬКОГО

У статті проаналізовано жанрові форми та особливості їх функціонування в щоденнику «Ескізи пером» Анджея Бобковського; визначено, що вперше у польській літературі було використано для спогадів синтез жанрових форм.

Ключові слова: жанрова форма, щоденник, «Ескізи пером», Анджей Бобковський, тематика .

Artykuł analizuje formy gatunkowe i specyfikę ich funkcjonowania w pamiętniku Andrzeja Bobkowskiego «Szkice piórem»; ustalono, że po raz pierwszy w literaturze polskiej we wspomnieniach zastosowano syntezę form gatunkowych.

Słowa kluczowe: forma gatunkowa, pamiętnik, «Szkice piórem», Andrzej Bobkowski, temat.

Анджей Бобковський – один із найбільших талантів польської літератури, публіцист, про якого з різних причин багато років говорили мало або взагалі нічого. 1957 року Літературний інститут у Парижі опублікував щоденник воєнного часу А. Бобковського «Ескізи пером». Цим твором публіцист надовго відзначився в історії польської літератури, проте, незважаючи на невелику літературну спадщину, А. Бобковський вважається одним з унікальних авторів польської повоєнної еміграції.

Метою статті є аналіз жанрових форм та особливості їх функціонування у щоденнику «Ескізи пером» Анджея Бобковського.

У щоденнику «Ескізи пером» Анджея Бобковського наявні кілька різновидів жанрових форм. Тут є щоденник, ведений

аналогічно старопольським щоденникам. Це нотатки, зроблені «на gorąco», без надмірної уваги до художнього боку вислову. Вони мають найчастіше характер розповіді про події, іноді це опис або коротка інформаційна замітка.

Під час прочитання щоденника А. Бобковського складається враження, що автор переповнений величезною кількістю переживань, фактів і подій, які він хотів би якомога детальніше записати. У невишуканій, спрощеній формі він розповідає про те, з чим стикається на вулицях Парижа, на роботі, в готелі, у кафе й антикварних магазинах. Ці замітки досить слабо пов'язані, проте саме завдяки їм, як і завдяки епізодам, читач отримує надзвичайно багату картину дійсності повсякденного життя. Щоденник стає джерелом конкретних знань, переважно соціологічних, а також історико-біографічних.

В «Ескізах пером» є висловлювання, які типові для інтимних щоденників, зовнішній світ тут поступається місцем світові внутрішніх переживань автора. Цей «особистий запис» включається в текст.

А. Бобковський змальовує три плани: минуле, теперішнє і майбутнє. Це нероздільні плани, серед яких домінує сьогодення. Перший – це насамперед ностальгічні спогади про дитинство, матір, рідний дім, школу. Багате на відчуття сьогодення також закликає до сповіді та роздумів. Найчастіше вони є вираженням великої життєвої сили автора, його захоплення неповторною чарівністю маленьких французьких містечок, краєвидами, пишнотою звичайного життя, молодістю і свободою. Для А. Бобковського майбутнє завжди асоціювалося з надією жити за власним бажанням, у світі, позбавленому хаосу і непотрібних турбот [3, с. 3].

Ще один вид щоденника, який використовує А. Бобковський, – щоденник інтелектуальний. Тут відображені, наприклад, авторська література та культурні заходи. «Ескізи» містять багато вільних, ніби побіжних зауважень і міркувань про літературу. Нерідко є розгорнуті коментарі до окремих творів чи

всієї творчості обраного письменника, а також аналізи й узагальнення щодо окремих літературних закономірностей: *«Można niemal przyjąć za regułę, że u Słowian poeci i pisarze stają się filozofami, co szkodzi i literaturze i filozofii, podczas gdy na zachodzie występuje często odwrotne zjawisko – z odwrotnym skutkiem. Filozofowie stają się tu często poetami lub pisarzami co wzbogaca literaturę i uprzystępnia filozofię»*. *Szkice piórkiem (Francja 1940–1944)*. [2, с. 180].

За підсумками кожного відвідування театру, кіно чи виставки виходять «Ескізи пером» у вигляді рецензії. У річищі ретельно скомпонованих записів інтелектуального типу автор звертається і до загальнолюдських проблем, починаючи від роздумів про культуру та історію Європи, через роздуми про ідеології та релігію, закінчуючи відступами щодо сьогодення, звичайного життя, людських слабкостей.

Особливе місце в руслі міркувань А. Бобковського посідає Франція. Весь щоденник є свідченням порівняння образу цієї країни, який мав автор до того, як оселився в Парижі, з її реальним образом. Водночас це свідчення знайомства з Францією з різних боків, формування остаточної думки Бобковського про цю країну, до якої він дуже емоційно ставився.

Окрім роздумів про Францію, майже такий само обсяг становлять думки про Польщу. Ламання французьких міфів супроводжується репліками про національні міфи. Багато уваги присвячено проблемі польської еміграції.

Три різновиди щоденника відрізняються формою вираження. З іншого боку, користуючись критерієм конкретності ситуації, у яку потрапляє автор, можна виділити два типи щоденника, дуже важливі для «Ескізів пером». Весь текст можна назвати щоденником воєнних часів, і не тільки через час його створення. А. Бобковський наводить як чутки, так і фактичну інформацію про політичні домовленості та події на фронті. Ретельне спостереження за бойовими діями, вивчення карти, читання та прослуховування промов і комюніке, – все це в поєднанні зі щирим інтересом і

знанням історії призводить до цікавих коментарів автора щоденника. Прикладом може бути спостереження за німецькими військами на сході і порівняння розвитку подій з аналогічним ситуації під час кампанії Наполеона. Є й записи, що свідчать про дуже особисте ставлення А. Бобковського до війни взагалі, а не лише до тієї, мимовільним свідком якої він є.

Наступний ситуативний тип – подорожній щоденник. Такий характер мають такі фрагменти «Ескізів пером»:

1) подорож на південь Франції, перебування в Каркассоні та Грюйсані та повернення;

2) дві поїздки у село на відпочинок;

3) дві поїздки у село за м'ясом.

В «Ескізах пером» є інші літературні жанри. Чимало заміток мають чіткі ознаки репортажу, наприклад, кількасторінковий, а тому досить об'ємний у порівнянні з іншими, запис від 8 січня 1942 р. Кульмінацією тут є суд над одним із польських робітників, звинувачених у нелегальній торгівлі. Завдяки наявності репортажних фрагментів текст А. Бобковського стає багатоплановою картиною реалій приватного та громадського життя Франції під час війни. Показ панорами повсякденної дійсності тих часів є однією з цілей автора щоденника.

Численні есеї переносять читача в іншу сферу. Звернемося уважніше до фрагменту від 1 березня 1943 р. На фоні роздумів філософа А. Бобковський вплітає власні роздуми про ідеологію, а точніше про банкрутство будь-якої ідеології. Свої думки, почуття та загальні поняття автор дуже часто ілюструє прикладами з повсякденного життя або створеними ним самим. Сугестивність висловлювань посилюється блискучими спостереженнями, афоризмами. Через множину питань і своєрідне ототожнення із «загалом» А. Бобковський прагне встановити контакт із потенційним реципієнтом після проблем, які він вирішує, автор ставить до цього дуже особисто, навіть дозволяє собі підходити до питання емоційно [2, с. 269].

На додаток до таких складних форм, як ті, що згадані, у «Ескізах пером» є також малі літературні форми – афоризми, анекдоти. Афоризми А. Бобковського відображають типові для нього інтерес до культури, літературних творів, що взагалі може викликати думку людини: *«Не так вже й важко описати речі, що сприймаються. Набагато важче побачити. Справжній письменник не той, хто добре пише, а той, хто бачить найбільше»* [1, с. 39]. Наявність афоризмів та анекдотів свідчить про свободу автора у слові та лаконічній формі висловлювання, а також про почуття гумору та вміння описати комічні сторони дійсності.

Розповідь про подорож на південь Франції, незважаючи на відсутність багатьох формальних елементів, є типовою для листа, її можна розглядати як квазілист автора до його дружини Барбари. На спорідненість із цією формою вказує пряме звернення до адресата, спроба спілкування та імітація розмови з відсутньою у цей момент особою [62, с. 7].

Отже, «Ескізи пером» – це різножанровий текст. А. Бобковський використовує не лише різні варіанти самого щоденника, а й такі форми, як репортаж, есе, афоризм, анекдот чи лист. Тож він поводить себе подібно до А. Рудніцького в «Блакитних картках» чи К. Брандуса у «Спогадах із теперішнього часу», про що читаємо у праці Р. Ніча під назвою «Сучасні силуети проти літературності»: «Відправник у цьому випадку не пише щоденника, оповідання, колонки чи роману, а готує «спогади з сьогодення», «блакитні картки», «дрібніші й менші тексти». Він реалізує власний суб'єктивний документ діяльності, вільно використовуючи будь-які жанрові умовності: репортаж, нарис, оповідання, лист, рецензія, щоденниковий запис, чернетка тощо» [85, с. 77].

Слід також підкреслити різновиди у сфері тематики «Ескізів пером». Кожен тип щоденника, кожен із інших вказаних жанрів мали своє певне тематичне поле. Для щоденника таким полем було приватне та публічне життя автора, а для інтимного щоденника –

його внутрішнє життя. Основними питаннями інтелектуального журналу є: література, мистецтво, культура, історія, політика. Тема журналу подорожей і журналу війни міститься в назві. Ті самі питання, очевидно, в дещо іншому порядку, постали в інших згаданих тут літературних жанрах. Як бачимо, проблеми, поставлені А. Бобковським, різноманітні. Від особистого, повсякденного, через суспільні справи, до тем історичного значення. Ця публічність посилюється ще й авторським ставленням, для якого саме життя в усіх його проявах є однією з найбільших цінностей: «*Aż dławie się poczuciem cudowności życia*» [2, с. 404].

Можливо, тому в «Ескізах пером» образ звичайного життя такий колоритний. Для А. Бобковського немає дрібниць, усе має своє унікальне значення: дивитися, ходити, їсти, зустрічатися, говорити, думати і відчувати – це все жити. «*Dzień śliczny, ciepły, już letni. Zrobiłem śniadanie. W niedzielę pijemy zawsze herbatę i zawsze jeszcze jest mało do chleba. Potem rozłożyliśmy mapę okolic Paryża i wybraliśmy trasę na dzisiejszy spacer rowerami*» [2, с. 108]

Зв'язок багатьох питань у «Ескізах пером» із сьогоднішнім, теперішнім моментом і конкретним місцем у просторі, здається, зумовлений ставленням Бобковського. Ставлення людини, для якої конкретність життя домінує над абстрактністю думок: «*Lubię Myśl, przepadam za Myślą, ale za Myślą, w której byłoby coś z zapachu zieleni o świcie, w której byłyby żyłki pełne gorącej krwi, jak te sinawe żyłki na piersi tej matki*» [2, с. 398].

Завдяки цьому він здатний оцінити два аспекти реальності: тут і зараз, але не завжди окремий факт, подія чи явище є достатньою темою для А. Бобковського. Він часто прагне до узагальнень і висновків, і тоді опори в сьогоднішні недостатньо. Тут знаходять своє місце справи поза повсякденністю, проблеми позачасового виміру. Домінуючою тенденцією у виборі цих тем є прагнення автора показати механізми, які, здається, керують світом. Важливим елементом, що підсилює тематичне розмаїття «Ескізів пером», є ситуація війни. Війна змінює, трансформує

життя в цей час, створює другий вимір для кожної проблеми, стає, як стверджує Бобковський, пробним каменем для світу цінностей, побудованого людиною. Війна – це також окрема тема, яка є чи не на кожній сторінці щоденника. Війна просто є, вона триває від першої до останньої сторінки.

У польському культурно-гуманітарному просторі щоденник А.Бобковського «Ескізи пером» посідає особливе місце: уперше було використано для спогадів синтез жанрових форм, саме вони дали підстави для розгорнутого публіцистичного дискурсу, активного осмислення подій минулого.

Список використаної літератури

1. Bobkowski A. Z dziennika podróży. Warszawa : Biblioteka Więzi, 2006. S. 5–277.
2. Bobkowski A. Szkice piórkem. Francja 1940–1944. Warszawa : Wydawnictwo CIS, Towarzystwo Opieki nad Archiwum Instytutu Literackiego w Paryżu, 2003. 599 s.
3. Odojewski W. Andrzej Bobkowski – nowa młodość. Warszawa, 1999. S. 5–10.
4. Terlecki T. Andrzej Bobkowski. Warszawa : Wiadomości, 1962. Nr 32. 233 s.

Яніна ГУМЕНЮК,

студентка 4 курсу ОПП «Середня освіта.

Українська мова і література»,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. **Л.Л. Станіславова**

ТИПИ ПАРОНІМІЧНОЇ АТРАКЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

У статті розглянуто лінгвостилістичні параметри фоносемантичної організації поезії Оксани Забужко на прикладі типів паронімічної атракції; класифіковано паронімічні одиниці за їхніми типами; вказано на основні способи паронімічного оформлення поетичного вислову.

Ключові слова: паронімія, паронімічні атрактанти, паронімічна атракція, поезія, автор.

The article deals with the linguistic and stylistic parameters of the phonosemantic organization of Oksana Zabuzhko's poetry on the example of types of paronymic attraction. The paronymic units are classified by their types. The main ways of paronymic design of a poetic expression are indicated.

Key words: paronymy, paronymic attractants, paronymic attraction, poetry, author.

Поетична мова – це своєрідна система у системі, окрема мова всередині якої діють певні закони, мова, яка має власну специфіку, особливості, функції.

Однією із таких особливостей поетичної мови є її здатність до паронімії. У віршових текстах під паронімією зазвичай розуміють явище паронімічної атракції, тобто зближення близькозвучних різнокореневих слів.

Активно досліджувати паронімічну атракцію розпочали із середини ХХ ст. Її теоретичні засади заклали Н. Л. Дашенко [1],

О. Ємець [3], А. П. Критенко [4], Р. Л. Ріжко [5], Л. О. Ставицька [6], Г. М. Сюта [7]. Паронімічна атракція є найбільш дослідженим різновидом лексико-семантичної атракції. Незважаючи на широке дослідження паронімічних атрактантів, тема досі залишається **актуальною** з огляду на невеликий пласт проаналізованих атракцій саме у сучасній українській поезії.

Метою нашої розвідки є аналіз та класифікація паронімічних атрактантів на матеріалах збірки Оксани Забужко «Друга спроба».

У межах паронімічної атракції ступінь звукової подібності визначається за комплексами тотожних голосних і приголосних у складі атрактантів, котрі, повторюючись, виконують роль своєрідних (спільних частин, які називаємо квазі або псевдоморфемами) [1, с.130]. Це дозволяє встановити деякі зв'язки паронімічної атракції з кореневим словотвором та поетичною етимологією, розглядати їх як взаємозалежні, але споріднені засоби художньої експресивності.

Отже, спробуємо визначити основні структурно-типологічні різновиди звукосмислових зближень, які в комплексі формують фоно-семантичну модель, норму паронімізації поезії Оксани Забужко, а також простежити їх текстотвірну продуктивність.

Загальна типологія паронімічних кореляцій спирається на критерій диференційованості фонетичного складу зближуваних слів, відповідно до якого виокремлюють шість основних типів атрактантів – вокалічні, консонантні, метатетичні, епентетичні, аугментативні та різночастиномовні.

Найвиразнішими і найлегшими для сприймання виявляються зближення, коли в позиції текстової суміжності, граматичної залежності, семантичного зв'язку опиняються неспоріднені в узусі слова, фонетичний склад яких відрізняється одним-єдиним голосним: «*Тьмарилось світу в очах од падалиць-слив / ...І знову віри набухає в мені виногронами **слів***» [2, с.19], «*листя летючого рухи... / Чи ж справді щойно я рвала чийсь розпашілі **листи***» [2, с.19], «*Гумкою місяця стерто **кути** / Ліфти, асфальти, мури й **коти***» [2, с.25], «*Цей форвард був, як бог. Він **бив** — як бог*» [2,

с.26], «Ця осінь тягнеться з останніх **сил** / І простукає паморозь, як **сіль**» [2, с.51], «Власне тому, що це місто зсуває **сніги** / Ти потерпаєш і терпнеш: а що, як забракне **снаги**» [2, с.60], «Так, немов проти вітру мустанга бере в **поводи** / Якщо можна, неначе по тверді, за обрій піти **по воді**» [2, с.61], «Пташиний базар голосів, і куряться кавові **димки** / Заслонять од тебе твої ж такі власні **думки**» [2, с.65], « — Царівно, **мостите** мости / Оливою брами **мастите!**» [2, с.72], «І **чудно** ... (і **чадно**)...» [2, с.74], «Тільки натовпу гук од намісницьких лине **палат**... / Справа, зрештою, в іншій, а в чім – то не знає й **Пілат**» [2, с.92].

Додаткові фонетичні трансформації дещо утруднюють вичленування паронімічних структур, швидкість їх розпізнавання у тексті, надто ж якщо включені в атракцію дво- і багатоскладові слова з тотожним консонантним складом, але різним набором голосних не пов'язані грамаічно і належать до різних віршових синтагм: «То, б'ючись в пухирях **портсьєр** / Сполошивши мансарду і **партер**» [2, с.109], «(Але де тут взялося свічадо?!) двояться **цятато** / Порохи. Вже і власні слова мої – наче **цитата**» [2, с.142].

Другий базовий типологічний різновид паронімічних атракцій – консонантний. Він передбачає семантичне зближення етимологічно неспоріднених слів за рахунок співвідносного комплексу приголосних (вокалізм при цьому може варіювати в широких межах). Структурна класифікація консонантних атрактантів ґрунтується на тому, що заміна одного приголосного іншим або нарощення нового звука може відбуватися в різних сегментах контекстно зближуваних одиниць – на початку слова: «Понад їх передсмертні **муки** / Переплетені голі **руки**» [2, с.63], «Стрічайте некликані **гості!** / Потемніло – різьбою по **кості**» [2, с.72], «В Королівстві Повалених статуй відкрито всі **брами** / Неіснуючі **храми?** / О так, неіснуючі **драми**» [2, с.77], «Я у власний рисунок, як у брижі дивлюсь на **воді** / І крапку поставлю **тоді**» [2, с.77], «Крізь жаскі прохідні **двори** / Ну давай! Ну чаклуй! Ну **твори!**» [2, с.84], «Вже ті стражники щезли за **рогом** / І яка там

різниця чи **богом** Він був...» [2, с.92]; в середині слова: «**листя** летючого **рухи** / ... **неначе** простягнені **рухи**» [2, с.19], «о, **доки?** (**Доти...**)» [2, с.28], «**І відкрилось мені, як** **обезумілий** **янгол печаті** / **І уздріла я тих, що** **зіходять в долину печалі**» [2, с.62], «...**І спогади ті розхитавши, як** **зуби молочні** / **Не думай про те, що** **уже захопили молодші**» [2, с.65], «...**і дивно, (... і димно)**» [2, с.74] або ж у кінцевій позиції: «**Руками в горло заштовхати плач** / **Злетів надривно-малиновий плац**» [2, с.32], «**Ніздрюватий і душний запах** / **Бризнув шум підошов, і дзвінкий гороб'ячий запал**» [2, с.50], «**І солод слів / І холод сліз**» [2, с.102].

Ці трансформації часто посилюються також зміною вокалічного складу: «**Повзли столики у силуетах, сутулих, мов скинуті пальта** / **На сизому склі, де, як відблиски, міняться пальці**» [2, с.34], «**Я згоряю від ніжності – я обличчя твоє ліплю** / **Проступає воно – первозданне, як видих: «Люблю»**» [2, с.47], «**О жорстоке століття, закроєне з воєн і боєнь!** / **Як на голови нам пада з неба який-небудь «Боїнг»**» [2, с.57], «**Бо коси на вітрі заліплюють погляд і подих** / **Навіки – в полив'янім блиску, розлитім по водах!**» [2, с.108].

Метатетичний тип паронімічних атрактантів епізодично зафіксований у поетичній мови Оксани Забужко. Він передбачає переставляння звуків, звукокомплексів, складів у межах зближуваних слів (зрідка – словосполучень), який також може ускладнюватися консонантним та аугментативним типами. Напр.: «**Яких таких демонів страху живлю собою задарма?** / **Що то було в моїм домі – шпиталь? казарма?**» [2, с.114], «... **од вуха до вуха всміхається череп!** / **Втікайте, кияни, ховайтесь, кияни, у лаврських печерах**» [2, с.118], «**Холонуть рукописи, й води дубіють в озерах** / **Клубиться все нижче, зрівнявшись з позначкою «зеро»**» [2, с. 156], «**І цитрина до чаю / і трошки одчаю**» [2, с.31].

Ще одним із типів паронімічної атракції, представленої у поезіях О. Забужко є епентетичний, відповідно до якого у середину слова додається звук або кілька звуків: «**просвистівши потягом** / **просвистівши протягом**» [2, с.21], «**Де з-за плеча хтось несхитно-**

тупо / А потім з'являється збирати трупи» [2, с.36], «*Решка! / Мир її реешкам!*» [2, с.111], «*Моє «віриш» / Мій віриш»* [2, с.19], «*аби був добрячий замок! / Та схолов од плачу і, від'їхавши Амхерст, – замовк»* [2, с.127], «*як вдих і видих»* [2, с.133].

Виокремлюють також аугментативний тип, який можна співвіднести і з вокалічним, і з консонантним типами, особливість його в тому, що в одному з атрактантів відбувається «нарощування» звука (звуків) як ліворуч, так і праворуч від «кореня».

Різновидом аугментативного типу є атрактанти, у яких «корені» однакові, а «нарощені» перед або після «кореня» звуки – різні. Аугментативний тип у ліриці Забужко представлений такими прикладами: «*Дрібненьких радощів і бід / З перепочинком на обід»* [2, с.30], «*Я вернуся на крилах твоїх усезнаючих рук / Щоб, зачувши ходу мою, репнув од заздрощів брук»* [2, с.47], «*Із зачумлених стронцієм міст / Палахкоче легкий поміст»* [2, с.63], «*Судилося їм – і за те, що не справдяться сні / На цих-таки гонах – іще до нової весни»* [2, с.65], «*– Три століття стою, як у рамі / Того, хто підійде – й розсиплються брами»* [2, с.73], «*Деся намет, де Хмельницький гостив європейський послів / А вже не розучених слів»* [2, с.77], «*з опівнічних вокзалів / з концертних залів»* [2, с.21], «*На Голготу стікається, з темних сповзаючись нір! / Ти стоїш, затулившись плащем на простацький поганський манір»* [2, с. 92], «*Та вже б якось пливли – хіба ж стільки трималися років? / Тільки з палуби все, як навмисно, змивало пророків»* [2, с.94], «*Зараз вигулькне Він в світляному колі / відмітаючи все, що не-в-лад, не-в-колір»* [2, с.151].

Особливу групу складають паронімічні атрактанти, які належать до різних частин мови. Серед них фіксуємо чи не всі згадані вище типи творення паронімічної атракції : «*У вітра на широкому плечі / Безлюдне місто — плаче уночі»* [2, с.52], «*І чекала я в страсі, аж довга хвилина мине / І пішла я у натовп – і там не впізнали мене»* [2, с.62], «*З яких підземель викликаєш сили? / Коли вона голос, як нитку, засилить»* [2, с.73], «*З хрипом,*

вереском, звуком **пивним** / Провінційний актор, тричі поспіль освістаний **півнем**» [2, с.92], «і путь їх міжзоряну **мітуть** / вони вже не витворять **мітів**» [2, с.119], «І немає вже сил, щоб звернутись до Бога: **звільни!** / Ми віднини і прісно ув'язнені в крузі **війни**» [2, с.120], «Кожен досвід чогось та вартує, принижено **твердять** / Скрайню точку на мапі, приїдь, зупинись на окравчику **тверді**» [2, с.126], «Смаглявим людям, кряжистим і **хижим** / На ятках, як на ляпках, і круг **хижі**» [2, с.130], «В вікні, обкипілім морозом, чи десь іще свічка **стоїть?** / до того, який ми наснили за кілька **століть**» [2, с.139], «**пійти** / тінь румака **напоїти**» [2, с.140].

Отже, здійснений аналіз фоносемантичних механізмів організації мови сучасної поезії підтверджує статус паронімічної атракції як сучасної категорії поетичної семантики, норми текстотворення. У поезії Оксани Забужко звукова подібність слугує вагомим важелем для контекстного зближення неспоріднених, неконтактних в узусі лексем на ґрунті їхньої фонетичної подібності, встановлення нових, не показових для загальномовної практики смислових відношень.

Із цією метою авторка використовує найширший арсенал лексикостилістичних засобів-паронімічних атрактантів: переважають вокалічна та консонантна, аугментативна та різночастиномовна атракції, метатична та епентетична трапляються рідше. За допомогою використання паронімічної атракції Оксана Забужко створює особливе відчуття асоціативних можливостей поетичного слова, а також непередбачувані лексико-та звукосмислові відношення.

Список використаної літератури

1. Дашченко Н. Л. Паронімічна атракція в українській поезії 60-80 років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Київ, 1996. 20 с.
2. Забужко О. Друга спроба. Вибране. Київ : Факт, 2005. 320 с.

3.Ємець О. Семантика та стилістичні функції паронімії у художніх, газетних і рекламних текстах. *Семантика мови і тексту* : матеріали X Міжнар. конф. Івано-Франківськ : Видавець Третяк І.Я., 2009. С. 90–92.

4.Критенко А. П. Паронімія в українській мові. *Мовознавство*. 1968. № 3. С.48–59.

5.Ріжко Р. Л. Паронімічна атракція як домінанта українського поетичного дискурсу кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Лінгвістика* : зб. наук. праць. Частина II. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. №1 (22). С. 169–182.

6.Ставицька Л. О. Про паронімічну формулу *білий біль* у мові сучасної поезії. *Стилістика української мови*. Київ : КДПІ, 1990. С. 18–25.

7.Сюта Г.М. Паронімічна атракція в ідіостильовій системі Емми Андрієвської. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 8, Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). Вип. 2. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. С. 66–70.

Іванна Жуковська,

учителька початкових класів Ліцею №4 імені Лесі Українки
Дрогобицької міської ради Львівської області;
магістрантка 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. *Н. В. Подлевська*

МЕДІАТЕКСТИ ЯК ІНДИКАТОР ВАЖЛИВИХ ЗМІН У СУСПІЛЬСТВІ

Стаття присвячена загальним питанням публіцистики, мові засобів масової інформації та її впливу на суспільну думку, визначенню основних напрямів у дослідженні мови ЗМІ, впливу суспільної діяльності через медіатексти на зміни у літературній мові, ролі зацікавленості вивченням мови політичного дискурсу в умовах сучасності.

Ключові слова: публіцистика, засоби масової інформації, медіатексти, політичний дискурс, літературна мова.

Artykuł koncentruje się na ogólnym zagadnieniu dziennikarstwa, języku mediów i jego wpływie na opinię publiczną, określeniu głównych kierunków nauki języka mediów, wpływie działalności publicznej za pośrednictwem tekstów medialnych na zmiany w języku literackim, rola zainteresowania w nauce języka dyskursu politycznego we współczesnych czasach.

Słowa kluczowe: dziennikarstwo, media, teksty medialne, dyskurs polityczny, język literacki.

Публіцистику називають літописом сучасності, оскільки вона повною мірою відображає сучасну історію, сфокусована на актуальних проблемах суспільства – політичних, соціальних, культурних, побутових, філософських тощо. Газетно-публіцистичний (публіцистичний) стиль мовлення репрезентований на сторінках газет, журналів, у матеріалах радіо- і тележурналістики, в інтернеті, у публічних виступах тощо. Тому домінантною ознакою публіцистичного стилю є соціальна

оцінність, що виявляється як у самому відборі фактів, ступеню уваги до них, так і у використанні експресивних мовних засобів. Загалом для публіцистичного стилю властиве незмінне поєднання експресії та стандарту, постійне перетворення експресивних засобів на стандарт і пошук нових засобів вираження експресії.

Телевізійні передачі, газетні, журнальні й онлайн-статті інформують суспільство про найрізноманітніші грані його життя: про парламентські дебати, економічні програми уряду, події та злочини, стан довкілля, повсякденне життя громадян тощо.

Інформація в публіцистичних текстах не лише описує факти, а й відображає думки, настрої, містить коментарі та роздуми авторів. Це відрізняє її від наукової інформації. Інша відмінність пов'язана з тим, що перед публіцистичними творами не ставиться завдання повного всебічного опису того чи іншого явища. Журналіст прагне писати насамперед про те, що викликає інтерес у суспільстві, акцентуючи на питаннях, важливих для його потенційної аудиторії.

Інформування громадян про стан справ у суспільно значущих сферах супроводжується в публіцистичних текстах реалізацією другої важливої функції цього стилю – функції впливу.

Дослідження мови сучасних засобів масової інформації як найяскравішого показника соціальних змін є завжди актуальним, оскільки в ній віддзеркалюються важливі події, що відбуваються у всіх сферах суспільного життя. Особливу роль у цьому відіграють інформаційно-комунікаційні засоби, що бурхливо розвиваються, зокрема Інтернет – яскраве відображення процесу глобалізації.

Мова засобів масової інформації (ЗМІ) виконує важливу роль у суспільстві, має значний вплив на розвиток літературної мови завдяки величезній аудиторії та різноманітним засобам інформування. Саме масовість аудиторії, як головна відмінність, дозволяє об'єднати в одному понятті «мова ЗМІ» телевізійну, радіомовну, мову газет і журналів, які, природно, мають стильову специфіку, але наявні деякі спільні мовні особливості. Ці спільні риси (масовість, загальнодоступність, актуальність тощо) і

визначають особливу роль ЗМІ у суспільстві, а також у формуванні стилістичних норм, уподобань.

Сьогодні мова засобів масової інформації містить значний обсяг мовленнєвих змін, що пов'язано з низкою причин політичного, соціально-економічного, культурного характеру. Головна зміна в медіасистемі зумовлена входженням до неї нових медіа та Інтернету, їхнього сучасного інфокомунікаційного середовища, що діє на численних технологічних платформах комп'ютерів, мобільних телефонів, планшетів.

У сучасному суспільстві саме ЗМІ та журналістика, включаючи нові медіа, перетворилися на найважливішу силу, яка формує сучасну літературну мову. Дозвілля сучасних людей дедалі більшою мірою організовується навколо масмедіа. Сучасна мова збагачується завдяки засобам масової інформації ще й тому, що в медіатекстах багато запозичень, особливо в спеціалізованих текстах, характерним для них є поєднання різних пластів мовлення [4]. Тут потрібно врахувати, що різні ЗМІ зумовлюють відповідні зміни. Так, усна форма мовлення на ТБ спричиняє збільшення стилістичних помилок, змішування стилів і лексичних пластів у мовленні медіаперсон, тим самим демократизуючи мову публіцистичного стилю. Нові медіа спрощують мову, роблять її стислою, лаконічною, і велику роль у цьому виконують мобільний телефон (СМС-повідомлення), швидке спілкування в чатах та Інтернеті.

Важко уявити ідеальну мову газети, телебачення та радіо, Інтернету у вигляді певної схеми. Масмедіа працюють на свою аудиторію, і, зрозуміло, ідеальна мова конкретного ЗМІ має відповідати вподобанням цільової аудиторії, на яку вони орієнтуються. Є універсальні ЗМІ, у яких медіатексти мають бути максимально зрозумілими, правильними. Є медіа спеціалізовані, для професіоналів, у яких наявність термінів цілком допустима. Жаргонізми теж є своєрідними маркерами певної спеціалізації тексту, мовної культури, лексичного такту й майстерності автора.

Іноді жаргонізми – це також і «перепустка» в комунікацію професіоналів або й емоційний компонент.

У сучасних умовах відкритості інформаційного середовища неможливо обійтися без використання неологізмів. Нові слова є прямим відображенням процесу глобалізації. Тому в умовах глобалізації інформації та комунікаційного простору неологізми цілком природно входять до мови спілкування. Особливу роль останніми роками грає мова Інтернету – найживіша форма спілкування. Переважно молоді й соціально активні члени суспільства спілкуються в Інтернеті, у мобільних мережах. Звідси й масове поширення динамічного живого мовлення. Безперечно, у процесі активного розвитку літературної мови особлива роль належить журналістам, зокрема й тим, які пишуть для онлайн-ЗМІ, ведуть особисті блоги.

Ще одна особливість нових медіа в тому, що вони інтерактивні та все частіше залучають до процесу створення медіатекстів аудиторію, користувачів, які стають не лише пасивними споживачами, але й активними авторами текстів. Саме тому ключовою особливістю епохи сучасних цифрових медіа є поява так званих просьюмерів (від англ. producer – «виробник» та consumer – «споживач»), «виробників» – тобто тих, хто одночасно і створює, і споживає медіатексти. Важливою ознакою сучасної аудиторії є, таким чином, співтворчість професіоналів і непрофесіоналів.

Масову комунікацію можна сміливо називати новою мовною реальністю, яка перебуває в центрі сучасних мовних процесів. Це модель сучасної національної мови, де взаємодіють її літературна основа та нелітературні пласти [3]. Можна сказати, що мова ЗМІ грає роль об'єднувального чинника, своєрідного «полігону», на якому випробовується взаємодія найрізноманітніших засобів, особливо тих, що мають суспільне значення.

Таким чином, мову ЗМІ (масової комунікації) можна визначити як широку функціонально-стильову єдність, у рамках якої поєднуються мовні засоби різних функціональних стилів

(насамперед, газетно-публіцистичного), а також нелітературних засобів (діалектів, просторіччя, жаргону). Критерієм вибору мовної одиниці є експресивність, зручність (стильність) номінації тощо.

Водночас мова ЗМІ не скасовує факту функціонально-стильового розшарування, вона існує поряд і паралельно із функціональними стилями, тісно взаємодіючи з ними. Масова комунікація змінює підхід трактування до функціональних стилів: вони розглядаються не як замкнуті системи мовних засобів, а як відкриті джерела для формування особливої форми – мови масової комунікації. Цей процес здійснюється на основі своєрідного перерозподілу, синтезу літературної мови (функціональних стилів) та нелітературних засобів. Таким чином, масова комунікація служить мостом між літературною та національною мовою.

Склалися окремі наукові напрями в дослідженні мови ЗМІ. Важливу роль зіграв один із ранніх – нормативно-стилістичний напрям, що розглядає мову газети (а пізніше також радіо- і телевізійну мову) з погляду відповідності їх літературним нормам. У 50–70-ті роки ХХ ст. спостерігається загострення інтересу до питань культури та чистоти мови, зокрема й газетної. До прикладу, широко обговорюється небезпека засмічення української мови *канцеляризмами, штампамі, іншомовними* словами. Це дуже актуально для сучасної ситуації, коли багато дослідників із тривогою говорять про зниження рівня мовної культури. Грамотність, літературність – неодмінна вимога до функціонування мови в ЗМІ. Формуванню цих якостей присвячені численні посібники з практичної стилістики [2].

Рівень та характер досліджень публіцистичного дискурсу визначається багато в чому станом та еволюцією світової лінгвістики, яка останніми десятиліттями прямує в бік екстенсивного розвитку. Спостерігається рішучий поворот від вивчення мови як замкнутої системи до вивчення мови у її численних зв'язках і функціях (мова і суспільство, мова і мислення, мова і культура, політика, ідеологія, релігія). Про це переконливо свідчить формування комплексних дисциплін

(лінгвокультурологія, соціо-, психо-, прагмалінгвістика, антропоцентрична лінгвістика тощо). Про це ж говорить лінгвістика мови, що стрімко розвивається [1].

У вивченні медіадискурсу дуже ефективним є всебічний аналіз. Нині гострими та актуальними стають такі аспекти, як мова ЗМІ та культура, мова ЗМІ та політика, ідеологія, мова ЗМІ та релігія. Екстенсивне вивчення медійного тексту відкриває нові перспективи, сприяє глибшому розумінню її специфіки та природи.

Зрозуміло, нові підходи до вивчення мови медіа стимулюються не тільки загальними тенденціями розвитку світової лінгвістики, а й сьогоднішніми умовами функціонування засобів масової інформації, процесами, що відбуваються в самій мові ЗМІ (з урахуванням змін у суспільстві, культурі, політиці, ідеології тощо).

Для характеристики будь-якого мовного явища необхідно розкрити його сутність, специфіку і проаналізувати сфери його використання. Тільки такий підхід зможе дати повне уявлення про об'єкт, що вивчається. Для розуміння сутності медійного дискурсу дуже важливим є духовний простір, який він охоплює, – це політика та культура. Відомо, що мова медіа охоплює практично необмежену тематику, зокрема й культуру, має значний вплив на літературну мову, через неї і на культуру. Розвитку культури сприяють, зокрема, такі ознаки публіцистичних текстів, як гнучкість, багатство, різноманіття функцій.

Мова ЗМІ збагачує літературну мову прагматичним та когнітивним складником, насичуючи мову конотативними зворотами, формуючи досконалу форму вираження думки – мову політики, ідеології, розвиваючи прийоми й методи дискусії та полеміки. Сила та перевага публіцистики, якій належить важливе місце в медіа, – у прямому впливі на адресата, аудиторію. Розвиваючи літературну мову, мова ЗМІ сприяє розвитку культури загалом [5].

У полі зору ЗМІ – усі сфери життя нації, особливо ті, що мають суспільний інтерес. Окремі з них мають першочергове значення, є ядром їхньої діяльності. І чільне місце серед цих сфер належить політиці, яка багато в чому визначає життя соціуму. Цим зумовлена актуальність політики для засобів масової інформації.

Ступінь участі в політиці, характер цієї участі визначає ідеологічну спрямованість медіа, що є головним чинником у характеристиці діяльності будь-якого видання. Навіть активно задекларована аполітичність – це теж свого роду політика. Як діяльність державної влади, органів управління, політика практично неможлива без засобів масової інформації – своєрідних трансляторів ідей, інтересів соціальних інститутів. Фактично ЗМІ – це одна з форм існування та функціонування політики. Проте засоби масової інформації не лише висвітлюють (трансляють) політику, а й беруть активну участь: формують громадську думку, можуть чинити тиск на органи, що ухвалюють рішення. Медіа – це голос, ідея, переконання як влади, так і народу від імені різноманітних соціальних, професійних, вікових та інших груп. Саме ЗМІ у вільній країні забезпечують зв'язок між державою та суспільством. Таким чином, медіа та політика – поняття взаємозумовлені. З одного боку, ЗМІ є трансляторами ідей державних органів, з іншого – суб'єктами політичної діяльності. Однак і в одному, і в іншому випадку політика є головним змістом їхньої діяльності.

Провідна роль політики у діяльності періодичних видань виявляється в мові, а через посередництво медіа – у літературній мові також. Саме через пресу, телебачення, радіо, інтернет активізується політична лексика, що виражає найактуальніші ідеї та завдання для певного періоду.

Концептуальна лексика, яка становить ядро словника масової комунікації, презентує ідеологічну спрямованість мови ЗМІ, зумовлює ідеологічну диференціацію словникового складу. Можна сміливо сказати, що політична лексика – це своєрідна термінологія ЗМІ. Відсутність політичної лексики багато в чому визначає напрям діяльності медіа, лексичний склад, мовленнєві стратегії й

тактики. Активне функціонування концептуальної лексики у медіатекстах підвищує стилістичний статус цього лексичного пласту в літературній мові.

Відповідно до своєї природи та головної функції засоби масової комунікації потребують не просто номінації предметів і явищ, але насамперед їхньої оцінної кваліфікації. Повідомляючи новину, аналізуючи дійсність, зокрема й політичну, ЗМІ в експліцитній формі намагаються характеризувати описувані явища з погляду інтересів усього суспільства чи його окремих груп, тобто дати їм соціальну оцінку. Цим зумовлена продуктивність соціально-конотативної лексики у мові медіа, джерелами якої є не тільки літературна мова, а й нелітературні пласти національної мови. У цьому плані можна говорити про значний позитивний вплив мови ЗМІ на літературну мову. Мова масової комунікації насичує літературну мову емоційно-забарвленими зворотами, урізноманітнюючи та збагачуючи її лексику та семантику.

Однак із політикою, з боротьбою інтересів певних груп пов'язані й негативні явища в мові ЗМІ (мовленнева агресія, приховування істини, зловживання лайкою тощо). Увесь цей комплекс проблем зумовлює актуальність етичного аспекту. У цьому плані важливим є поняття політкоректності (толерантності). Принцип толерантності передбачає терпимість до деяких надмірностей у протистоянні, прагнення уникати політичної необ'єктивності. Ідеал політкоректності – неупередженість.

Отже, політика, політична діяльність впливає на мову ЗМІ, основною функцією якої є інформування про суспільно-політичні реалії та їхню оцінку. Повна картина функціонування мови друкованих та електронних інформаційних медіа складається з аналізу всіх сфер її поширення. Відповідно до надзвичайно важливої ролі політики в житті суспільства зростає інтерес до вивчення мови політичного дискурсу на актуальну для сьогодення тему.

Перспектива дослідження тематики полягає у з'ясуванні специфіки сучасного медійного дискурсу.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови: навчальний посібник. Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. 256 с.
3. Голосовська Г. Українська мова для всіх. Київ: Видавничий центр «Академія», 2015. 226 с.
4. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник. Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк. За науковою редакцією В. В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.
5. Хамітов Н., Крилова С. Людина і культура: словник. КНТ, 2023. 296 с.

Марина Коваль,
викладач кафедри слов'янської філології,
Хмельницький національний університет

ТЕКСТОЦЕНТРИЗМ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті проаналізовано поняття «текстоцентризм», яке є ключовим елементом при формуванні соціокультурної компетентності, адже соціокультурний компонент особистості формується саме завдяки вмісту тексту, зокрема знайомство з історією, традиціями, звичаями країни, мова якої вивчається, бо в ньому містяться знання, що стануть у пригоді безпосередньо в ситуаціях спілкування.

Ключові слова: *текст, текстоцентризм, робота з текстом, соціокультурна компетентність, мовна особистість.*

The article analyzes the concept of «textocentrism», which is a key element in the formation of sociocultural competence, because the sociocultural component of an individual is formed thanks to the content of the text, in particular, familiarity with the history, traditions, and customs of the country whose language is studied, because it contains knowledge that will become useful directly in communication situations.

Key words: *text, textocentrism, work with text, sociocultural competence, language personality.*

Сучасна освіта формує і виховує національно свідому, духовно багату мовну особистість, яка володіє мовленнєвими традиціями свого народу, із розвиненим інтелектом, яка здатна результативно взаємодіяти з іншими членами суспільства за допомогою державної мови, яка є соціокультурно обізнаною.

Проблеми формування соціокультурного розвитку особистості розкрили українські лінгводидакти, зокрема А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіна, К. Климова, О. Кучерук, Л. Мацько, А. Нікітіна, М. Пентилюк та інші. Соціокультурна компетентність як складник загальнокультурного розвитку суспільства

досліджувалася у працях В. Буряка, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя та інших. У праці А. Нікітіної вказано, що ключова особливість у роботі словесника – це виховати повагу до мовленнєвих традицій свого народу, сформувані бажання наслідувати етичні й естетичні традиції, засвоїти типові фрейми, прецедентні феномени у вигляді прецедентних імен, текстів, ситуацій та ін. [3, с. 149]. А. Ярмолюк висвітлила питання формування соціокультурної компетентності старшокласників у процесі роботи над текстом [6, с. 33].

Соціокультурний розвиток мовної особистості – це керований послідовний процес засвоєння носієм мови певної системи соціокультурних знань, норм, цінностей, у результаті чого відбуваються позитивні зміни в системі мовної особистості; удосконалення структурно-функціональних рівнів підростаючої мовної особистості під впливом різних чинників соціокультурного спрямування [2, с. 2].

Сформована соціокультурна компетентність визначається високим рівнем соціокультурного розвитку особистості, що зумовлює інтегративне особистісне утворення, адже виявляє знання, що пов'язані з національною, світовою культурою, цінностями, визначаючи стосунки між соціумами, людиною та світом, шанобливе ставлення до культурних надбань рідної мови та поважне ставлення та інших мов та культур, бажання та уміння здійснювати власну діяльність у соціальному середовищі із відповідною нормою поведінки, морально-етичних, естетичних цінностей.

Формування мовної, соціокультурної особистості полягає у ґрунтовній роботі над текстом. Все дедалі менше приділяється увага роботі з текстом через брак науково-методичних розробок, дидактичних матеріалів та системи вправ на текстовій основі, активне впровадження інноваційних технологій в освітній процес. Оптимальним вирішенням проблеми формування соціокультурної особистості є упровадження текстоцентричного підходу до організації освітнього процесу [2, с. 2].

Текстоцентризм убачає у своєму значенні комунікативно-функціональний підхід, що покладено в основу навчання мови, у пріоритеті містить розвиток знань, умінь та навичок мовленнєвої діяльності на текстовій основі. Текстоцентричний підхід під час формування соціокультурної компетентності є необхідною та ключовою вимогою досягнення нових якостей знань, для розвитку інтелектуальних умінь і навичок, становлення ерудованості особистості.

Текст – комунікативна одиниця із власною структурою, що характеризується зв'язністю, завершеністю, інформаційністю.

За визначенням А. Коваль, текст – це реально висловлене речення або сукупність речень, що можуть, зокрема, слугувати матеріалом для спостереження фактів певної мови; уся сукупність актів мовлення, створених носіями цієї мови; об'єднана смисловим зв'язком послідовність одиниць мовлення: висловлень, абзаців, розділів та ін. [4, с. 5].

На думку М. Пентилюк, текст становить собою складне й багатогранне поняття, що містить кілька чи багато речень усної чи писемної монологічної або діалогічної змістової й структурно завершені системи з інформаційною насиченістю та вираженим ставленням автора до висловленого повідомлення [5, с. 96].

Багато сучасних мовознавців констатують текст як п'ятий, найвищий основний рівень мови, у якому реалізуються всі рівні мови та функціонують усі мовні одиниці, які пов'язані семантико-граматичними відношеннями.

Вивчення тексту виконує кілька основних функцій, зокрема поповнення знань учнів про систему мови, функціонування мовних явищ, переважно лексичних, тренування, розвитку смислового сприймання тексту, розвитку усного мовлення.

Основним дидактичним матеріалом для формування соціокультурної компетентності є тексти, які відповідають критеріям змістовності, інформативності, функціональності, наявності широкого діапазону соціокультурної лексики, доступності тексту для певного рівня підготовки. Підбираючи

тексти, які несуть у собі соціокультурну інформацію, слід дотримуватися дидактичного, лінгвістичного, країнознавчого, едукаційного, комунікативного, інформативного, мовно-функціонального критеріїв.

Л. Галаєвська стверджує, що «сучасна методика орієнтує вчителя на формування текстотворчих умінь та навичок учнів, які розуміємо як комплексне поєднання умінь конструювати тексти різних стилів, типів, жанрів, діалогічної чи монологічної структури в усній або письмовій формі» [1, с. 75].

Основними формами роботи з текстом, на думку М. Пентиліук, є навчальне, аналітичне, виразне читання текстів різних жанрів із конструюванням запитань до тексту; проникнення в авторський задум тексту, аналіз ключових слів, що розкривають головну ідею тексту; добір заголовка до тексту, критичне осмислення, обговорення; розповідь про прочитану книгу, переглянутий спектакль, відвідану виставку, екскурсію, переглянуту передачу; повідомлення із власного життєвого досвіду відповідно до різних ситуацій; написання листів, заміток з актуальних проблем життя, культури, навчання, відпочинку тощо [5, с. 102].

Соціокультурний компонент формується саме завдяки вмісту тексту, зокрема знайомство з історією, традиціями, звичаями країни, мова якої вивчається, бо в ньому містяться знання, які стануть у пригоді безпосередньо в ситуаціях спілкування. Текст є центральним та головним елементом вивчення мови, надає можливість краще розв'язувати проблеми внутрішньооб'єктивних зв'язків, реалізовувати мовний, мовленнєвий, соціокультурний та діяльнісний (стратегічний) компоненти, які формують соціокультурну компетентну людину.

Подані матеріали не вичерпують дослідження цієї проблеми та потребує ретельної уваги з боку науковців.

Список використаної літератури

1. Галаєвська Л. Текстотричний підхід до формування мовленнєвих умінь і навичок учнів та його реалізація в підручнику української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2017. № 19. С. 68–79.
2. Кучерук О. Соціокультурний розвиток учнів як лінгвометодична проблема. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 2 (112). 64 с. С. 2–7.
3. Нікітіна А. Педагогічний дискурс учителя-словесника. Київ : Ленвіт, 2013. 338 с.
4. Особливості мови й стилю засобів масової інформації. За ред. А. Коваль. Київ : Вища школа, 1983. 378 с.
5. Пентиліук М. Текстотричний аспект формування риторичних умінь і навичок. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики* : зб. статей. Київ : Ленвіт, 2011. С. 96–108.
6. Ярмолук А. Формування соціокультурної компетенції старшокласників у процесі роботи над текстом. *Українська мова і література в школі*. 2008. № 7–8. С. 33–37.

Юлія Колеснікова,
вчителька історії та польської мови
Лицею зі структурним підрозділом гімназії № 6
Покровської міської ради Донецької області,
м. Покровськ;
магістрантка 1 курсу ОП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська».
Науковий керівник – ст. викл. **С. В. Войталюк**

МОВНА ОСВІТА І КУЛЬТУРА МОВИ ЯК СКЛАДНИКИ КУЛЬТУРНОЇ ДЕОКУПАЦІЇ ДОНБАСУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Стаття висвітлює особливості культурної деокупації Донбасу в контексті мовної освіти та культури мови. У статті розглядаються потенційні проблеми інтеграції мешканців окупованих територій після їх звільнення. Також пропонуються певні шляхи вирішення цих проблем. Однак наголошується, що головними дійовими особами в цьому інтеграційному процесі є освітяни, тому саме на освітянську спільноту покладаються надії на ефективне подолання мовних викривлень, адже збереження чистоти, унікальності та автентичності мови є запорукою існування нації.

Ключові слова: окуповані території, деокупація, мовна освіта, культура мови, інтеграція, деформація, історичний процес.

The article tells about the peculiarities of the cultural deoccupation of Donbas in the context of language education and language culture. The article considers the potential problems of integration of residents of the occupied territories after their liberation. Certain ways of solving these problems are also proposed. However, it is emphasized that the main actors in this integration process are educators, and therefore it is the educational community that hopes for the effective overcoming of language distortions are placed, because the preservation of the purity, uniqueness and authenticity of the language is the key to the existence of the nation.

Key words: *occupied territories, de-occupation, language education, language culture, integration, deformation, historical process.*

Мовна освіта і культура мови завжди були актуальними питаннями мовознавчого розрізу української лінгводидактики. Треба зазначити, що поняття «культура мови» вживається у двох значеннях: як наука і як рівень сформованості літературної мови. Як мовознавча наука, культура мови формує критерії усвідомленого ставлення до мови, закріплює механізми нормування і кодифікації (введення у словники і в активну мовну практику), і робить це на основі даних усіх розділів мовознавства, зокрема лексики, фонетики, граматики, стилістики тощо.

Культура мови – явище інтегроване, не відокремлене від об'єктивної дійсності, тому перебуває в тісному зв'язку з іншими галузями знань: літературознавством (значення мовних засобів у формуванні індивідуального стилю); педагогікою (мовне виховання); риторикою (оволодіння технікою публічного виступу); психологією (психологічні особливості мовця); логікою (логічність мовлення); соціолінгвістикою (вплив на мовну поведінку соціальних чинників) тощо [8, с. 16–18]. Такий тісний інтегрований взаємозв'язок робить явище культури мови однією з передумов соціалізації особистості. Особливо важливого значення це набуває в умовах сучасного інформаційного суспільства, у якому все більше зростають вимоги до якості освіти загалом і філологічної зокрема. У зв'язку з цим сучасна освітянська спільнота потребує вчителів-філологів, які здатні продуктивно працювати в умовах збільшення обсягів різнопланової та багатожанрової інформації, є носіями кращих зразків українського мовлення, дбають про формування належного рівня культури мовлення юних громадян України [3, с. 11–12].

Однак не слід забувати, що мовна освіта і культура мови, поряд з їх перспективною спрямованістю (виробляти механізми нормування і кодифікації для нинішнього та подальшого їх використання), є історично зумовленими категоріями, а отже, є

носіями відбитків тих змін, що відбулися в процесі конкретного історичного розвитку певної території або географічної спільноти. У зв'язку з цим історичний розвиток українських земель став тим чинником, який зумовив більшість мовних та мовленнєвих норм – як кодифікованих, так і тих, що тільки формуються. Історія українського народу – це історія незламної нації, яка попри всі перешкоди і навмисні утиски зберегла свою національну ідентичність, автентичні традиції, прагнення та здатність до відновлення і удосконалення. В історії України ці позитивні процеси систематично переривалися агресивною зовнішньою політикою країн (або народів)-сусідів, які зазіхали на наші землі, прагнули їх колонізувати і впроваджували в активну політичну практику принципи окупації [5, с. 4]. Це стосується і нинішньої ситуації, пов'язаної з початком повномасштабної війни РФ проти України, розв'язаної в лютому 2022 року. Історія свідчить, що окупаційні періоди згубно впливають на мовний склад української мови, здійснюючи невідворотні трансформації на лексичному, фонетичному та граматичному рівнях (згадаймо вимушене «збагачення» української мови словами з лексики Золотої Орди, з часів мадяризації Закарпаття періоду інкорпорації українських земель Пізнього Середньовіччя, в татарську епоху, мовні зміни періоду імперського «довгого» ХІХ ст. з його онімежуванням і русифікацією, радянської епохи тощо). У зв'язку з цим варто вже зараз порушувати питання про культурну деокупацію територій України, що наразі перебуває (або певний час перебувала) під політичним впливом російської агресії. Особливо актуально це питання звучить по відношенню до територій Донбасу, окупація яких була здійснена 9 років тому, задовго до початку активних бойових дій на всій території нашої країни. Деокупація Донбасу наразі – це мірило встановлення історичної справедливості, тому дуже важливим є звернути увагу на подальший культурний, зокрема мовний, розвиток звільнених територій. Варто уявити собі тих учасників освітнього процесу (педагогів, учнів, батьків), що весь цей час перебувають під окупацією: за довгі 9 років вони

стали тільки ментально деформованою спільнотою, відірваною від власного національного коріння і політично та соціально не інтегрованою до нового географічного ареалу. Мешканці цих територій у силу своєї різновікової належності стали представниками викривленої мовної групи, яка, з одного боку, стовідсотково не втратила мовних традицій українства, а з іншого – увібрала мовленнєву специфіку мови країни-агресора. Після здобуття Україною перемоги та звільнення раніше окупованих територій Донбасу постануть нагальні питання, серед яких варто звернути увагу на наступні:

1) мовна інтеграція цієї деформованої спільноти у культурницький простір незалежної України.

Варто уявити собі ситуацію, коли ментально деструктуровані мешканці звільнених територій міграційними хвилями розселяться різними регіонами України, несучи при цьому своє викривлене світобачення, зокрема мовне, таким чином деформуючи мовний простір країни, який у ході історичного розвитку і без того систематично зазнавав хибних впливів і деформацій;

2) патріотично активні кола української громадськості, військові, які боронять нашу землю ціною неймовірних зусиль і тому чекатимуть після перемоги на абсолютну перевагу української мови в суспільстві, стикнуться з мігрантами з деокупованих територій, схильними в силу звички та переконань до вживання російської мови або з їх невдалими спробами нашвидкуруч пристосувати свій мовленнєвий апарат до української вимови, можуть із погляду моралі відреагувати на це правильно і справедливо, а погляду правопорядку та законності – руйнівним чином;

3) молодь шкільного віку, вихована роками на догматах країни-агресора, може потенційно понести ці викривлені постулати в маси, зацікавлюючи психологічно нестійких підлітків ідеями агресії та реваншизму, презентуючи їх відповідними мовними засобами.

Однак в умовах чинної демократії, дієвості загальнолюдських цінностей буде абсолютно неправильним територіально відокремити мешканців раніше окупованих територій із метою запобігти їх потенційному впливу на нове оточення, адже будь-яка сегрегація є порушенням прав людини, норм законодавства і традицій моралі. Ось чому виправлення цієї викривленої окупацією моралі та спільноти буде покладене на плечі освітянської спільноти, яка знає ці шляхи виправлення, неодноразово проходила та апробувала їх, обізнана в їхніх сильних сторонах і можливих відхиленнях.

Варто зазначити, що шляхи ймовірного вирішення цієї ситуації слід шукати вже зараз, треба вже сьогодні виробляти стратегії майбутньої соціалізації мешканців тих регіонів, а також будувати новий тип взаємовідносин із ними в усіх дотичних галузях – у галузі права і закону, моралі і духовності, мови і культури. Особливо це стосується мовної освіти та культури мови, оскільки через мовну належність відбувається соціалізація особистості, збереження національної автентичності та державницька дотичність народу до політично затвердженого географічного ареалу. Ймовірні шляхи вирішення культурницької деокупації Донбасу в галузі мовної освіти та культури мови силами освітянської спільноти варто спрямувати на:

1) створення багатовекторного контенту з мовної освіти і культурологічної обізнаності, пристосованого до потреб деокупованої спільноти, здатного ефективно вирішити накопичені проблеми;

2) формування мобільних груп (або бригад) із впровадження створеного контенту в умовах навчання і виховання мешканців звільнених територій;

3) створення моніторингових груп, які будуть досліджувати ефективність впровадження мовно-культурологічного контенту та скеровувати подальшу діяльність згідно з отриманими даними.

Але важливою при цьому є злагоджена робота та спільна зацікавленість у належному результаті всіх, хто не тільки буде

дотичним до такої спеціалізованої діяльності, але і всього українського громадянського суспільства, яке нині прагне до перемоги та розуміє негативні наслідки зовнішньої агресії ХХІ століття. Такими складниками оновлення можуть бути всі ланки освітянської теорії і практики – дошкільна освіта, середня, вища, професійна і навіть позашкільна як така, що формує культурологічні, морально-етичні, прикладні навички, необхідні для сприйняття молодого людиною себе невід’ємною частиною єдиного українського народу. Як бачимо, відкривати цей шлях подолання наслідків війни судилося освітянам – як тим, хто здатен лікувати заблукалі душі, виправляти скривджену мораль та виховувати в подальшому свідоме покоління справжніх громадян своєї держави. Тільки тоді все дійсно буде Україна!

Список використаної літератури

1. Ажнюк Б. М. Етнозахисна функція мови як наукова проблема (від Потебні до сучасності). *О. О. Потебня й актуальні питання мови і культури*. 2004. С. 50–57.
2. Алексеева-Вовк М. І. Мовленнєва культура вчителя в контексті його педагогічної майстерності. *Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*: зб. наук. праць. Харків : Основа, 2002. Вип. 8. С. 3–9.
3. Возняк Л. С. Психологічні особливості професійної підготовки майбутніх спеціалістів до управлінської діяльності: автореф. дис. ... канд. психол. наук. : 19.00.05. – соціальна психологія. Київ, 2000. 19 с.
4. Захарчук-Дуке О. О. Проблема культури мовлення у науковому полі сучасної лінгводидактики. *Українська мова і література в школах України*: щомісячний науково-методичний та літературно-митецький журнал. 2014. №2 (131). С. 19–25.
5. Лазаренко Л. О. Досвід мовних політик світу й українська перспектива (інформаційно-аналітичний огляд). *Українська мова*. 2003. № 4. С. 3–22.
6. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: навч. посібник. Київ : Либідь, 1999. 240 с.

7. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг : Соціальна диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. 464 с.

8. Українська мова за професійним спрямуванням (для студентів технічних спеціальностей) : навчальний посібник для студ. тех. спец. Під ред. Л. Ш.Динікова. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 137 с.

9. Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. 328 с.

Оксана Кузьмінчук,
вчителька англійської та польської мов гімназії № 4,
м. Славути Хмельницької області;
магістрантка 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. **О. П. Раниук**

РОЗМОВНА ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ

У статті проаналізовано особливості вживання розмовної лексики у сучасній українській та польській мовах; здійснено спробу обґрунтувати специфіку використання розмовної лексики; вживання лексем і слів для узагальнення їх застосування.

Ключові слова: розмовна лексика, розмовно-побутовий стиль, просторіччя, сленг.

W artykule przeanalizowano osobliwości użycia słownictwa potocznego we współczesnych językach ukraińskim i polskim; podjęto próbę uzasadnienia specyfiki używania słownictwa potocznego; użycia słownictwa i słów do uogólnienia ich zastosowania.

Słowa kluczowe: słownictwo potoczne, styl potoczny, język miejscowy, slang.

Розмовна лексика належить до сфери усного побутового мовлення, однак слова, що мають розмовне забарвлення, не тільки присутні в літературно-писемній мові, а й взаємодіють із книжною і нейтральною лексикою, доповнюють і поширюють експресивні засоби писемних стилів, зокрема художнього та публіцистичного. У сучасній лінгвостилістиці розмовну лексику розглядають як особливу стилістичну категорію художнього тексту. Проблеми розмовної лексики, її роль та вплив на культуру мови привертають увагу українських та польських дослідників. Питання стилістичного потенціалу розмовної лексики української мови

досліджували С. Бибик, Д. Баранник, С. Єрмоленко, Б. Коваленко, Л. Коробчинська, Н. Савчук та ін., польської – Є. Бартмінський, Х. Курковська, С. Скорупка. Кожен із них розглядав проблему розмовної лексики, але і дотепер вона залишається актуальною для подальшого вивчення.

Мета статті – проаналізувати лексику обох мов, а також простежити її трансформацію та проникнення до загальноновживаного словника.

На нашу думку, на появу тих чи інших слів розмовної лексики впливає культурний і соціально-економічний розвиток суспільства на певному етапі. Якщо раніше відчувався вплив іншої мовної спільноти, яка домінувала на нашій території, то зі здобуттям незалежності України розширилася сфера функціонування української мови, а тому з'являються і використовуються слова і фрази, які запозичуються з внутрішніх витоків мови та з інших мов.

Розмовна лексика є природним засобом спілкування. За допомогою слів ми говоримо про свої відчуття, потреби, почуття, події і своє відношення до них. Спілкуючись одночасно українською та польською мовами, людина використовує звичні мовні слова-штампи з певною інтонацією.

Розмовна лексика поділяється на загальноновживану в спілкуванні та знижену (просторіччя). Розмовна лексика сучасної української мови довго залишалася поза увагою дослідників. Одним із перших, хто звернувся до вивчення цього питання, був П. Дудик, який аналізував риси розмовного стилю в усному мовленні [2].

Розмовно-побутовий стиль характеризують такі ознаки, як визначеність (залежність вислову від конкретної ситуації) і вияв емоційності співрозмовників.

Далі більш детально охарактеризуємо особливості розмовної лексики.

Розмовна лексика часто складається з однослівних реплік із виразною інтонацією: *Так / Ні. Невже? Геть!* або синонімічних

форм відповідей: *авжеж, а як же, а як це зробити, та ні, та мабуть*. Широко використовуються теж слова і фразеологізми, як ву прямому значенні: *земля, правда, на щастя, я думаю*; так і в переносному: *фількина грамота, молоти язиком, бити байдики, крокодилячі сльози*. В офіційній і неофіційній мові вживаються речення із звертанням: *Панове! Прошу вас!*; вітальні і прощальні слова і сполучення: *добридень, До побачення!* Типовим для мовлення в українській мові є вживання слів, які не мають конкретики і використовуються для виразності і підсилення: *страшенно, жахливо*. Для позначення кількості рахунком до 20 є невизначене слово *кільканадцять* або *ажнадцять*. Водночас існують слова-терміни, які функціонують у різних сферах і вони мають різне значення: **синдром** *хвороби* (медицина), **синдром** *відмінника* (освіта). При спілкуванні використовують іронічні висловлювання, наприклад, кількості одиниць (позитивної і негативної оцінки грошей): *пеньонзи, бабкі, бакси, зелень, єврики, штука*. Ці найменування базуються на запозиченнях і вказують на використання грошей: *навар, підмастити*.

Просторіччя (або знижена лексика) є характерними для розмовної лексики, бо включають слова, які вживаються переважно у неформальному спілкуванні: *якого дідька /біса /чорта; рухатися – брести, плентатися, шкандибати, чалапати, пертися, чимчикувати*. Вони надають мовленню виразності і створюють іронічний ефект. Також в українській мові є багато власне просторічних слів: *задавака, хануга, базіка*. Групу розмовних лексем становлять слова, які створені внаслідок стягнення відповідних словосполучень: *підземка – підземний перехід, заліковка – залікова книжка*.

Існують розмовні слова, які вживають в розмовах певних груп людей, –сленг. Поступово ці слова входять до списку загальноновживаних слів: *а мені фіолетово (по барабану), здав хвосту, шпора, зависнув комп, попса, фанера, тусовка*.

Серед спільного в українській та польській мовах можна виокремити: індоєвропейське походження; історичний вплив іншої

мовної спільноти; вони є мовами певного етносу і використовуються на певних територіях; словниковий склад поповнюється запозиченнями з інших мов, внутрішніми резервами мови.

У польській усній мові також широко використовується у побуті розмовна лексика. Наприклад: у повсякденній мові *wdechowo (światnie), na luzie (zrelaksowany), laski (dziewczyny), jak Pan Bóg przykazał*. Якщо не можемо щось владнати, то використовуємо *No to kaplica! (koniec czegoś) Це кінець!* Продуктивною є експресивна лексика, зокрема позитивно забарвлена, напр.: *kotus (кошеня), córunia (дочка), matunia (матуся)*, і негативно забарвлена, напр.: *babsztyl (баба, стара), tłuścioch (товстий (ім'я)), kotuch (комуніст), klecha (преподобний)* і т.д. Також існують також такі висловлювання: *Mówisz do mnie czy koło mnie? Tak, tak, lekarz kazał przytakiwać (do osoby mówiącej głupstwa). Jesteś rozgarnięty jak kupa liści* [1, с. 35].

Як приклад використання літературної мови (правильна вимова, дотримання граматичних правил) можемо подати прогноз погоди. Літературний варіант: *Polski zachmurzenie duże i deszcz miejscami intensywny*. З використанням розмовної лексики:

A: *Ale psia pogoda!*

B: *Leje jak z cebra.*

Як зауважує Я. Ковалікова, є слова, притаманні лише офіційній мові, і є такі, що побутують розмовній [1, с. 37].

Офіційна лексика	Розмовна лексика
<i>artykuły gospodarstwa domowego (побутові печі), wzorowy uczeń (старанний учень/ відмінник), stworzyć (відкрити), głowa (голова), mężczyzna (чоловік)</i>	<i>facet (пацан/ хлопець), wycoczek (йолоп), łepetyna (голова), dokonać otwarcia (відкривати щось), kujon (заучка)</i>

Табл. 1. Порівняння офіційної та розмовної лексики.

Участь людей у соціальному житті змушує їх контактувати з представниками різних соціальних груп. Кожна з цих спільнот використовує характерну лексику, терміни, відомі лише її учасникам. Наприклад, в учнівському сленгу визначення вчителів:

aligator (*bardzo wymagający nauczyciel*)

batwan – бовдур

belfer (*żart. nauczyciel*)

ble-ble – вчитель (читає моралі)

żyła (*człowiek wymagający zbyt wiele od innych*)

baba jaga – вчителька

kosa (*pot. osoba wymagająca w stosunku do innych, często o nauczycielach*)

żyleta (*ostra, surowa nauczycielka*)

Таким чином, саме з розмовної лексики починається культура мови, що залежить від оточення, інтелігентності людини і виховання. Вивчення розмовної лексики дає змогу дослідити історію, культуру, традиції, а насамперед еволюцію мови. Тому ця тема є актуальною і підлягає подальшому вивченню і дослідженню.

Список використаної літератури

1.Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. С. 54–66.

2.Дудик П. С. Стилїстика української мови : посібник. Київ : «Академія», 2005. С. 61–68.

3.Kowalikowa J. Żydek-Bednarczuk U. Współczesna Polszczyzna. Podręcznik języka polskiego dla szkół średnich. Kraków : Od Nowa, 2000. Wydanie piąte. S. 35–42.

Марія Куць,

вчителька початкових класів ліцею №2 Львівської міської ради
Львівської області;

магістрантка 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. *Н. М. Торчинська*

ЕТНОНИМИ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті проаналізовано стан вивчення етніміки як галузі лінгвістики в українській та польській мовах; зосереджено увагу на дослідженнях, присвячених функціонуванню етнімів у структурі фразеологізмів; окреслено актуальність та перспективність таких студій.

Ключові слова: етнім, етнімія, ономастика, польська та українська лінгвістика.

W artykule jest przeanalizowany stan etnonimii jako gałęzi językoznawstwa w językach ukraińskim i polskim; uwaga skupiona jest na opracowaniach poświęconych funkcjonowaniu etnonimów w strukturze jednostek frazeologicznych; nakreślono znaczenie i perspektywę takich badań.

Słowa kluczowe: etnonim, etnonimia, onomastyka, językoznawstwo polskie i ukraińskie.

Різноманітні питання ономастики постійно привертають увагу українських та польських науковців. Об'єктом нашого дослідження є етнімія як складники фразеологічних одиниць у польсько-українському дискурсі. Лише дослідивши функціонування етнімів у певній мові, можна зробити висновок про національну мовну картину світу народу – носія цієї мови. *Мета* статті – проаналізувати стан вивчення етніміки як галузі лінгвістики в обох мовах.

Етноніміка (від грец. *ἔθνος* – народ – і *ὄνομα* – ім'я) – галузь ономастики (розділу лексикології), що вивчає етноніми – назви родів, племен, народностей, народів, націй та інших етнічних об'єднань – у контексті походження, розвитку, розселення й діяльності конкретних етнічних спільнот. Етноніміка досліджує також самоназви таких спільнот (*українці, Polacy, English, Français, italiani, españoles, Portugueses*) і їхні назви, що закріпилися за ними в інших мовах (*мадяри – угорці, італійці – Włosi* (пол.), *євреї – Żydzi* (пол.)), а також їхні неофіційні й прозивні назви. Саме етноніми у взаємозв'язку з іншими галузями знань сприяють пошуку інформації про етногенез, духовну та матеріальну культуру давніх народів, їхнє розселення, життя, звичаї, традиції, заняття, побут, мовні особливості, стосунки з іншими народами [1].

Отже, етноніми – це надзвичайно цінний матеріал для вивчення національної культури народу, про що свідчать праці вітчизняних (С. Велькової, Л. Даниленко, Г. Доброльожі, А. Івченка, А. Кравчук, Н. Мельник, О. Моторного) та польських (Т. Орлось (Т. Orłoś), В. Пісаркова (К. Pisarkowa), Г. Поповської-Таборської (Н. Popowska-Taborska)) науковців.

Як справедливо зауважує О. Моторний, «більшість етносів у своїй свідомості протиставляють своєму способу життя та культурі спосіб життя іноземців, особливо своїх сусідів, з якими протягом історії не завжди вдавалося підтримувати дружні стосунки» [5, с. 154]. Це підтверджує фразеологічний пласт будь-якої мови.

Етноніми побутують в усіх стилях мовлення, проте найбільш використовувані вони в розмовному та художньому стилях, про що свідчить низка наукових праць, присвячених питанням їхнього функціонування. Зупинимось на окремих із них.

Досить ґрунтовним вважаємо дослідження Н. Мельник, яка зробила спробу визначити сутність поняття «етнонім» у вітчизняній та зарубіжній лінгвістичній науці; представила аналітичний огляд способів презентації етнізмів у сучасній лінгвістиці [4]. Зокрема автор зупинилася на особливостях

трактування терміна етніонім, його семантичному наповненні в різних мовах, акцентувала на існуванні понять мікроетніонім, макроетніонім, етнотопонім, етнохоронім, автоетніонім, алоетніонім. Окрему увагу зосередила на етнічних стереотипах як видах соціального стереотипу, який відображає уявлення про якості свого власного і чужого народів через несхожість національних характерів різних етнічних спільнот. Таким чином розмежовує етнічний і національний стереотип, причини їх вияву та відмінності. Н. Мельник окремо наголошує на тому, що найбільш яскравий, змістовний і різноманітний матеріал для вивчення етностереотипів в лінгвістичному аспекті може дати вивчення фразеології. «Виступаючи компонентом фразеологічної одиниці, етніонім часто виражає не особливі характеристики конкретної групи, а якість загальне уявлення про іноземне як про чуже, чужорідне, протиставлене своєму» [4, с. 78]. Запропонована стаття не є вичерпним дослідженням, оскільки запропоновані дефініції і висновки автора здебільшого ґрунтуються на російських або російськомовних джерелах.

Також неоднозначним у вітчизняному мовознавстві є питання правопису етніонімів. В «Українському правописі» зазначено, що назви народів, племен, людей за місцем проживання та національністю пишуться з малої літери, проте деякі українські науковці схиляються до думки, що позаяк етніоніми мають багато спільного з власними назвами раніше писалися з великої літери, то і сьогодні варто подумати про повернення до такого варіанту запису [8, с. 253], особливо якщо врахувати, що в польській мові усі етніоніми пишуться великої літери.

Своєрідна стереотипізація за допомогою етніонімів стала об'єктом вивчення О. Рогач, яка зауважила, що на поширення, вживання і продуктивність тих чи інших етніонімів у живому мовленні, зокрема у фразеологічних одиницях залежать від змін, яких зазнає і мова, і суспільна свідомість. «Більшість із них вийшла з активного вжитку і стала для нинішнього читача експонатами в музеї мовних старожитностей. Етніонім *жид*, що

наприкінці минулого століття (а в Галичині до другої світової війни) сприймався як цілком нейтральний (відповідник сучасного *еврей*), набувши під впливом свого російського омоніма образливих конотацій, став етикетно небажаним. На периферії фразеологічної системи опинилися такі компоненти, як *німець, поляк, литвин* та інші» [6, с. 1]. А в світлі сучасної російсько-української війни на перший план виходить стереотип ворожого для нас іменування сусіднього етносу.

Г. Доброльожа досліджувала етноніми у структурі поліської фразеології, зауваживши, що «геополітичне розташування українського народу, тісні політичні, економічні, культурні та військові зв'язки зумовили появу тематичної групи фразеологізмів, що характеризують стосунки українців з іншими етносами, ... які населяли Україну, сусідили чи воювали з нею» [2, с. 1]. Зокрема, в контексті нашого дослідження актуальними є приклади говірки, де люди згадують поляків, причому часто це не обов'язково етнонім *поляк*, а може бути інше слово, під яким розуміється представник сусіднього народу. До прикладу: «*дурни йак л'ах по шкод'і* (Українка Мл); *допаўса йек заблоц'к'і до мила* (Рижани ВВ); *сл'іпи йек мазур* (мазур – самоназва поляків на пн.-сх. Польщі) (Базар Нр); *голи йек пл'ашка / а гонору йек у л'ашка* (Велідники Ов); *гарнен'ка йак л'ах'івочка* (Верлок Рд)» [2, с. 4].

Безпосередньо етнонімам у польській фразеології присвячена праця А. Кравчук, де дослідниця зазначає, що вживання етнонімів у фраземах суттєво відрізняється від функціонування решти онімної лексики. Бо якщо антропонім чи топонім у фразеології використовують із локативною, квалітативною чи сутнісною характеристиками, то «етнонім здебільшого виступає в ролі носія стереотипної ознаки етносу» [3, с. 82].

Про етноніми загалом і у фразеології зокрема є низка праць і в польському мовознавстві. Одне з останніх узагальнювальних досліджень, де запропоновано детальну класифікацію онімного простору, – це стаття Г. Гурної (H. Górny) «Czy istnieje potrzeba leksykograficznego opracowania terminów antroponomastycznych?», у

якій чільне місце відведено етнімії, зокрема історії виникнення терміна і становленню дефініції. До прикладу, про етноніми, але без використання такого терміна, починаючи із середини ХХ ст., писали В. Ташицький, М. Карась. Тоді як С. Роспанд послуговувався уже як термінами *etnonim*, *etnonimia*, так і описовими словосполученнями *nazwa etniczna // struktura etnonimiczna*. Усі наступні ономасти (С. Кавалік-Калета (*Z. Kowalik-Kaleta*), Е. Якус-Боркова (*E. Jakus-Borkowa*) та ін.) використовували різні позначення для дефініції «*nazwa narodowa, plemienna, np. Włoch, Polanin, Kurp'»* [10], проте у кожного поряд із синонімами провідним був саме етнонім [9, с. 99–104]. Н. Гурна виділяє такі групи етнонімів: *etnonim // nazwa etniczna; etnonimia; etnonim egzogeniczny // egzoetnonim; etnonim endogeniczny // endoetnonim; etnonim odtoponimiczny; etnonim odimienny; etnonim przezwiskowy; etnonim sufiksalny (przyrostkowy); etnonim bezsufiksalny (bezprzyrostkowy)* [9, с. 102].

У вітчизняному мовознавстві також є детальна градація етнонімних одиниць. Так, М. Торчинський пропонує виокремлювати *геноніми* – назви малих етнічних груп, *племеноніми* – власні назви племен; *націоніми* – назви націй і народностей; водночас автор зазначає, що, будучи простими за структурою, етноніми становлять один із найскладніших пластів ономастики з погляду етимології, що потребує окремого дослідження [7, с. 132–133].

Отже, як свідчить огляд окремих праць, присвячених етнонімам та фразеологізмам з етнонімним компонентом в українській та польській лінгвістиці, це питання є досить актуальним і потребує подальших студій.

Список використаної літератури

1.Дзира Я. Етніміка. URL : http://resourse.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P

02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Etnonimika (дата звернення: 01.05.2023 р.).

2.Доброльожа Г. Із спостережень над етнонімами як складовими української польської фразеології. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/14998/1.pdf>

3.Кравчук А.М. Етноніми в системі польської фразеології: польсько-українські паралелі. *Українська мова*. 2003. Вип. 2 (7). С. 78–86.

4.Мельник Н. Етноніми та способи їх репрезентації у сучасній лінгвістиці. *Лінгвістичні студії*. 2020. Вип. 39. С. 70–82.

5.Моторний О. Верхньолужицька фразеологія з компонентом-онімом з погляду лінгвокультурології. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2011. Випуск 15. С. 151–159.

6.Рогач О. «Міжнаціональні стосунки» у фразеології. URL : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine52-8.pdf> (дата звернення: 15.05.2023 р.).

7.Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.

8.Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови. Ч. II. Функціонування власних назв : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2009. 374 с.

9.Górny H. Czy istnieje potrzeba leksykograficznego opracowania terminów antroponomastycznych? *Onomastica*. 2020. LXIV. S. 93–106. URL : <https://onomastica.ijp.pan.pl/index.php/ONOM/article/view/306/277> (дата звернення: 10.05.2023 р.).

10.Wielki słownik języka polskiego PAN. URL : <https://www.wsjp.pl/> (дата звернення: 15.05.2023 р.).

Тарас Левчик,

магістрант 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. *Н. М. Торчинська*

ВАНДА ХОТОМСЬКА І ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ

У статті зосереджено увагу на основних віхах біографії відомої польської письменниці, яка писала літературу для дітей, Ванди Хотомської; зацентовано увагу на її досягненнях, місці у когорті письменників та на причинах популярності творів авторки.

Ключові слова: *Ванда Хотомська, література для дітей, суспільний запит, Польща.*

Artykuł koncentruje się na biografii słynnej polskiej pisarki, która tworzyła literaturę dla dzieci, Wandy Hotomskiej; opisano jej dokonania, jej miejsce wśród innych pisarek, wyjaśniono przyczyny popularności jej twórczości.

Słowa kluczowe: *Wanda Hotomska, literatura dla dzieci, popyt społeczny, Polska.*

Протягом багатьох століть книги були каталізатором суспільного руху, накопичувачем досвіду пращурів, сталевим стержнем цивілізацій, засобом передачі нових знань та формування суспільної свідомості. Цей вплив більшою чи меншою мірою відчувається і сьогодні. Якщо в старшому віці люди читають все менше, то в дитинство – це той період, коли любов до книги, окремого автора, читання може захопити надовго. Цьому сприяє цікава дитяча література, розрахована на певний вік, стать, ситуацію. Саме завдяки читанню книжки в дитини формується первинне уявлення про прекрасне, відчуття краси поетичного або прозового твору, вробляються пріоритети, зрештою, навіть

пасивне на початковому етапі сприймання друкованого тексту з уст матері може стимулювати дитину до власної творчості.

Як свідчить досвід, найбільше діти люблять казки та вірші, які швидко запам'ятовуються, тому варто добрати відповідний пласт. Літературний фонд дитячого спрямування надзвичайно різноманітний у різних країнах. Однією із найбільш популярних дитячих письменниць, наприклад, у Польщі була Ванда Хотомська, авторки низки поетичних збірок, із-поміж яких: «Tadek Niejadek» (1957), «Dwunastu panów» (1960), «Abecadło krakowskie» (1962), «Kaczka-tłumaczka» (1968), «Siedem księżyców» (1970), «Dla każdego coś śmiesznego» (1971), «Gdyby kózka nie skakała» (1971), «Czarna krowa w kropki bordo» (1971), «Dlaczego cielę ogonem miele» (1973), «Drzewo z czerwonym żaglem» (1976), «Tańce polskie» (1981), «Remanent» (1985), «Kram z literami» (1987), «Wiersze dla dzieci» (1997), «Wanda Chotomska dla najmłodszych» (2000). Поетеса, письменниця, журналістка бала автором понад 200 книг для дітей і підлітків, десятків радіопередач, музичних і кіноказок, шоу, сценаріїв короткометражних фільмів і театральних вистав. Вона є автором багатьох пісень для варшавської «Gawęda». Співпрацювала з багатьма дитячими журналами, напр. «Miś», «Świerszczyk», «Płomyczek», «Flame», «Świat Młodych».

Ванда Марія Хотомська народилася 26 жовтня 1929 року у Варшаві. Початкову і середню школу закінчила там само. Навчалася на суспільно-політичному факультеті та факультеті журналістики Академії політичних наук у Варшаві. 1949 року дебютувала в тижневику «Świat Młodych» – молодіжному часописі, який виходив протягом 1949–1993 рр.; 1958 р. видала першу збірку віршів *Tere fere*. Разом із Мироном Білошевським (Miron Białoszewski), польським поетом, прозаїком, драматургом і театральним актором, публікувала вірші в тижневику «Świerszczyk» (журнал для дітей шкільного віку, який видається у Варшаві з 1945 р.), підписуючись псевдонімом «Wanda Miron». Вона створила популярну серію телепрограм для дітей «Jacek i Agatka» (1962–1973). Була членом Товариства польських

письменників і Головою правління Польської фундації дітей та молоді.

Ванда Хотомська стала лауреаткою ордена «Усмішка» (Order Uśmiechu, 1969), натхненник заснування якого була сама письменниця. 1976 року її працю «Drzewo z czerwonym żaglem» було додано до Міжнародного почесного списку ІВВУ («List Honorowej ІВВУ» – міжнародний перелік найкращих книг для дітей).

2003 року вона була названа Почесним громадянином міста Слупськ та Почесним громадянином міста Згеж. 2007 року Ванда Хотомська святкувала «Вандалію», тобто 30-річчя своєї дільності. З цієї причини місто Познань на знак подяки подарувало Ванді Хотомській Велику печатку міста. 2013 року стала лауреаткою спеціальної премії «Super Koziółka za całokształt twórczości» за кращі книги для маленьких дітей.

Померла письменниця 2 серпня 2017 р., похована на цвинтарі Повонзкі у Варшаві [4; 5].

Як зазначають критики, Хотомська у своїй творчості продовжила кращі літературні традиції Я. Бжехви та Ю. Тувіма, які також велику увагу приділяли дітям, створюючи надзвичайно цікаві поетичні та прозові тексти. Почавши читати з чотирьох років, Ванда рано дізналася про творчість Корнелія Макушинського, Яна Бжехви та Юліана Тувіма і вирішила для себе, що вона повинна теж щось написати таке ж, як і вони. Зрештою, їй це вдалося, що визнають у культурних колах. Так, до прикладу, польське радіо зазначило, що Ванда Хотомська «була Тувімом, Бжехвою і Макушинським у спідниці». Особливо значущим для В. Хотомської стало те, що на її першу книжку для дітей «Tere fere» написав рецензію Я. Бжехва [3].

Ванда Хотомська увійшла в історію як автор знаменитого серіалу «Яцек і Агатка», який побив рекорди популярності як перша серія дитячих казок на ніч, показана на польському телебаченні з 1962 року, що важливо, протягом усіх десяти років. Казка була надзвичайно популярною в Польщі, тому виробники

різних товарів почали використовувати Яцека і Агатку як торгові марки, поміщаючи їх на посуд, іграшки, лампи, мило тощо; крім того, іменами цих персонажів у Польщі часто називали дитячі садочки.

Свого часу цим проектом навіть зацікавився Владислав Гомулка, польський партійний і державний діяч, генеральний секретар ЦК Польської робітничої партії у 1943–1948 рр., Польської об'єднаної робітничої партії в 1956–1970 р. Щоправда, за спогадами письменниці, епізод був не зовсім приємний, проте все закінчилося добре. З часом програму закрили, заявивши, що її формат вичерпано [2].

Варто зазначити, що Ванда Хотомська поряд із дитячими творами звертала увагу на інші нагальні проблеми держави, зокрема екологію, про що свідчать її рядки:

*Coraz mniej ptasich nut
słysząc wiosną,
Coraz mniej ptasich gniazd
w zagajnikach.
Gdzie był las, szumił las
– domy rosną.
Jak ocalić piosenkę słowika?*

Бачимо, що проблема озеленення є світовою, бо урбанізація все-таки має як позитивні, так і негативні наслідки.

Польський письменник Гжегож Каспедке (Grzegorz Kasdepke) писав, що «Ванда Хотомська – це перша дама літератури для дітей», зауважив, що вона більше була зацікавлена в тому, щоб розкривати і розвивати дитячу свідомість, ніж просто їх чогось вчити. Читачі В. Хотомської виростили і виростуть розумними людьми, які цікавляться довкіллям і вміють нестандартно мислити [1].

Ванда Хотомська завжди стверджувала, що писати треба просто і дотепно, пам'ятаючи, що діти розумні і все розуміють, відчувають. Тому творити літературу для дітей дуже складно, оскільки необхідно враховувати низку факторів: вікову категорію,

зацікавленість темою, інтереси дітей, естетичні й етичні запити, доступність, доцільність використання тих чи інших художніх засобів. Водночас така література повинна мати подвійну рецепцію – спрямована як на дитину, так і на дорослого, бо лише при такому взаємозв'язку вона буде приносити користь і бути популярною. Усе це можна знайти у творчому доробку Ванди Хотомської.

Список використаної літератури

1.Kasdepke G. Wanda Chotomska – pierwsza dama literatury dla dzieci. URL : <https://www.polskieradio.pl/10/5372/artykul/1808506,wanda-chotomska-pierwsza-dama-literatury-dla-dzieci> (дата звернення: 05.05.2023).

2.Mazur J. Wanda Chotomska. *Zyciorisy.info*. 31 lipca, 2018. URL : <https://zyciorisy.info/wanda-chotomska/> (дата звернення: 02.05.2023).

3.Wanda Chotomska. «Była Tuwimem, Brzechwą i Makuszyńskim w spódnicy». *Polskie Radio Historia*. URL : <https://www.polskieradio.pl/39/156/artykul/2833376,wanda-chotomska-byla-tuwimem-brzechwa-i-makuszynskim-w-spodnicy> (дата звернення: 02.05.2023).

4.Wanda Chotomska. URL : https://pl.wikipedia.org/wiki/Wanda_Chotomska (дата звернення: 03.05.2023).

5.Wanda Chotomska. *Życiorys*. URL : <https://zyciorisy.pl/biografia/wanda-chotomska/> (дата звернення: 02.05.2023).

Оксана Обідченко,
вчителька української мови та літератури
Волноваського ЗЗСО I-III ступенів № 7
Волноваської міської територіальної громади
Донецької області

ОБРАЗ АВТОРА У «МАНДРАХ» ВАСИЛЯ ГРИГОРОВИЧА-БАРСЬКОГО

У статті проаналізовано образ автора у «Мандрах» Василя Григоровича-Барського. Робота створена з метою якнайглибше розкрити образ українського мандрівника як одного з найосвіченіших людей свого часу, справжнього патріота своєї землі, постать якого не була об'єктом літературного вивчення ні в минулому, ні в нинішньому столітті.

Головне завдання – виявити й проаналізувати образ автора у творах давньоукраїнської та нової української літератури, схарактеризувати цей образ у «Мандрах» Василя Григоровича-Барського.

Тема є актуальною, адже XXI століття нагально вимагає повернути Україні імена великих діячів, митців і науковців, привласнених іншими культурами, тобто навчитися користуватися своєю рідною історією, мати широкий світогляд.

Ключові слова: *Василь Григорович-Барський, український мандрівник, образ автора, патріот своєї землі.*

This article analyzes the image of the author in «Travels» Vasyl Hryhorovych-Barsky. The work was created with the aim of revealing the image of the Ukrainian traveler as one of the most educated people of his time, a true patriot of his land, whose figure, unfortunately, has not been the object of literary study either in the past or in the present century.

The main tasks were to study the image of the author at the theoretical level, to examine the image of the author in the works of ancient Ukrainian and modern Ukrainian literature, and to analyze the image presented in Vasyl Hryhorovych-Barsky's Travels.

The work is relevant, because the twenty-first century urgently demands that Ukraine return the names of great figures, artists, and scientists appropriated by other cultures, that is, learn to use its own history and have a broad outlook.

Key words: *Vasyl Hryhorovych-Barsky, Ukrainian traveler, author's image, patriot of his land.*

Про повернення народів усіх духовних цінностей, створених попередніми поколіннями, але вилучених, сфальсифікованих або замовчуваних протягом багатьох століть, про більш зріле і сприйнятливіше ставлення суспільства до культурної і наукової спадщини українці мріяли завжди. Звідси, очевидно, відкривається шлях до нової культурної свідомості та нової духовної реальності так потрібних сьогодні для українського громадянського суспільства. І якщо в попередні часи деякі сусідні народи, воліючи мати в національному пантеоні славетних українців, заперечували їхній український родовід, а народ не міг розпоряджатися своїм величезним капіталом, що збагачував скарбницю знань світової цивілізації і високої духовності, залишився не визнаним і належно оціненим на рідній землі, то нині, в умовах російської агресії проти України, в росії, вдаючись до політичного, історичного, морального мародерства, стверджують, що історія Древньої Русі – це початок російської імперії, а такої держави як Україна і українців взагалі не існує. Таке мародерство необхідно спростовувати на конкретних прикладах. Цим і зумовлена актуальність і доцільність поданої роботи, адже ХХІ століття нагально вимагає повернути Україні імена великих діячів, митців і науковців, «позичених» або привласнених іншими культурами.

Джерелознавчою базою роботи є праці М. Бахтіна, П. Білоуса, В. Виноградова, М. Возняка, М. Грушевського, П. Житецького, Ю. Полежаєва, В. Пономарева, І. Родаченка, М. Слабошпицького, Д. Степовика, А. Ткаченка, І. Франка, Д. Чижевського, М. Яценка.

Об'єктом дослідження є твір Василя Григоровича-Барського «Мандрі святими місцями Сходу з 1723 по 1747 рік». Предмет –

образ автора у «Мандрах» Василя Григоровича-Барського.

Мета статті – розкрити образ Василя Григоровича-Барського, постать якого не стала об'єктом історичного та літературного вивчення ні в минулому, ні в нинішньому столітті.

Досягти мети допоможе вирішення таких завдань: виявити й проаналізувати образ автора у творах давньоукраїнської та нової української літератури, схарактеризувати цей образ у «Мандрах» Василя Григоровича-Барського.

У статті використано такі методи дослідження: теоретичні – синтез, аналіз та узагальнення наукової літератури для теоретичного підґрунтя дослідження; метод порівняльного аналізу – для порівняння образу автора у різні літературні періоди; статичний – характеристика певних статичних даних дослідження.

Ступінь наукового дослідження не є достатнім, тому що Василь Григорович-Барський належить до тих мандрівників, учених, письменників, доробок яких майже не вивчений. У роботі принципово новою є спроба висвітлити раніше маловивчену тему образу автора в «Мандрах» Василя Григоровича-Барського.

Ім'я Василя Григоровича-Барського (псевдоніми – Альбов, Плака, Київський, Рос), визначного українського мандрівника і вченого, що залишив незакінчену дуже цікаву працю – записки і спогади про його мандрування, золотими літерами закарбувалося на скрижалях нашої літератури (Рис.1). У «Мандрах» охоплено майже всю біографію паломника.

В. Григорович-Барський народився 1 (12) січня 1701 року у сім'ї київських міщан (батько був небагатим купцем), що походила з подільського містечка Бара [2, с. 201]. Палке бажання побачити світ, відкрити його для себе, почерпнути нові знання, вигострити розум – це були ті мотиви, якими керувався Василь Григорович-Барський, залишаючи навчання в академії і мріючи про багаторічні мандри. Ним рухала неймовірна жага знань.

Коли Василь дізнався, що його одноліток й однокласник Юстин Левицький буде навчатися у Львівській єзуїтській колегії, то вирішив спробувати і собі, до того ж він чув про добрих

львівських лікарів, які могли б допомогти йому в його недугі. Покинувши домівку без згоди батька, у липні 1723 року Василь із Юстином вирушили в дорогу. Спочатку вони пішли до Львова, але потім вирішили піти до міста Бара, щоб поклонитися мощам святого Миколая, а звідти завернути до Риму.

На відміну від інших паломників, у яких подорож розпочинається першими кроками до святих місць і завершується біля Гробу Господнього, В. Григорович-Барський після відвідин Єрусалима ще не один рік мандрував Середземномор'ям та послідовно описував свою подорож. «У його записках наявний світський матеріал, супроводжуваний малюнками. Багато описів відзначаються образністю. В. Григорович-Барський ніби веде за собою читача, відкриваючи йому небачені краї. Він прагне до ясності й лаконічності викладу, охоплюючи розповіддю суть події чи об'єкта. У «Мандрах» є ознаки роману-автобіографії, роману-подорожі, оповідання, нарису – нових для української прози того часу» [2, с. 183].

Із вчинків В. Григоровича-Барського, наполегливості у подоланні багатьох доріг, у цілеспрямованій діяльності, вмінні ухвалювати важливі рішення й послідовно реалізувати їх вимальовується сильний характер людини, самобутня особистість. Вона зрештою трансформується в художній тип, оскільки головний герой твору – сам паломник.

Багато було суперечок щодо постаті В. Григоровича-Барського. То хто ж він: паломник до святих місць? Монах? Допитливий мандрівник? А може, мандрівний студент, який прагне в чужих краях поповнити свої знання? Мабуть, у нього є всього потроху, проте, вчитуючись у його подорожні записки, знаходимо усе ж головне, домінуюче [2, с. 175].

Паломник? Так, але нового типу – розумний, освічений, талановитий у письмі й образотворчому мистецтві. Його цікавлять не тільки святі місця, а й найрізноманітніші галузі науки, культури, суспільно-політичного життя, він не бере на віру все, про що раніше читав чи потім чув, а намагається дослідити на місці.

Монах? В. Григоровича-Барського ніколи не приваблював аскетизм, і коли йому доводилося одягатися в чернечий одяг, то робив це заради власної безпеки, мандруючи країнами з іновірним населенням, із цієї ж причини поставав у різних іпостасях – православний інок, католицький пілігрим, мусульманський дервіш (а сам писав, що він «не інок ні правилом, ні життям») [10]. Він навіть викривав життя ченців в Україні та в Росії, які не дбають ні про що, крім свого спасіння. Так, описуючи монастир святого Пантелеймона на Афоні, В. Барський занотує, що ченці на Русі не люблять працювати, і хто з них потрапляє в цей афонський монастир, той швидко його залишає: «біжать вскорі як дікіє серни от тенета» [10], бо монастирі на Русі мають свої села, які й постачають їм, що лише потрібно для життя, а на горі Афон нічого цього нема, й монахи тяжко працюють, щоб заробити собі шматок хліба. Уперше побувавши 1725 році на Афоні й перезимувавши там, мандрівник зазначав, що натерпівся від тутешніх монахів гоніння, докорів і прикрошів – і все через те, що перед цим мандрував Італією. Йому відмовили в причасті, не пускали до монастирів, проганяли з Афону, що й змусило В. Григоровича-Барського піти звідти. Тамуючи в серці образу, мандрівник нотує гіркі рядки про чернечу несправедливість, про невігластво монахів, які книги з місцевих бібліотек продають туркам на вагу – як дрова.

Мандрівник? Так, один із найвидатніших українських мандрівників, який за тривалу подорож (чверть століття) старанно збирав найрізноманітніші відомості про життя багатьох народів Середземномор'я, зафіксував безліч відомостей про історію, географію, соціальне, економічне, політичне й культурне становище відвіданих держав, міст і сіл. «З протокольною точністю описав він архітектурні пам'ятки, історичні місця, відтворив красу й екзотику побачених земель» [2, с. 490].

Чи був В. Григорович-Барський мандрівним студентом? Безперечно, адже не один рік навчався в Італії (Венеція) та Греції (о. Патмос), сам був учителем на Кіпрі. Крім того, «В. Григорович-Барський свідомо готував себе до викладацької діяльності у Києво-

Могилянській академії, що видно з його листування з братом Іваном, професором Симоном Тодорським і префектом академії Варлаамом Лащевським» [2, с. 176].

За двадцять років життя на чужині В. Григорович-Барський багато пройшов, проїхав, проплавав, побачив. Зазнав чимало скрути на гірських, водних, пустельних шляхах. Не раз тяжко хворів, недоїдав. «Заманювали його до себе і хотіли посадити поруч «власть імущі», був би коло них ситий, забезпечений, у почестях. Але не дався» [27, с. 140]. По-справжньому дорожив своїм людським «я», своєю гідністю, особистою свободою. І кожен крок його за останні двадцять років – то не лише для себе, а й для Вітчизни. Тільки любов до Батьківщини, жадоба прислужитися їй і дала йому оту незвичайну силу духа.

Василь Григорович-Барський був патріотом рідної землі. Проживши десятки років далеко від рідного краю, Василь весь час роздумував, як поділитися всім побаченим і здобутим, пережитим і засвоєним зі своїм народом. Він захоплювався різними країнами, але водночас був переконаний, що немає кращої землі, ніж рідна. Свою любов до батьківської землі, гордість за неї, він підкреслював навіть обраними ним псевдонімами – «Василій Рос», «Василій Київський», «Василій Барський», якими він підписувався. Його життя є гордістю і славою нашого народу.

Мандрівка В. Григоровича-Барського тривала протягом 1723–1747 рр. – майже чверть століття. Він здійснив подорож за маршрутом: Київ – Львів – Кошице – Буда – Відень – Венеція – о. Корфу – Салоніки – о. Кіпр – о. Патмос – Константинополь (Стамбул) – Бухарест – Ясси – Могилів – Київ. Із Венеції В. Барський відвідав Рим, із Палестини – Єгипет і Сирію, двічі побував на Афоні. В Україні подорож пролягала з Києва на Острог – Почаїв – Броди – Львів – Рудки – Самбір – Лаврів – Балигород. Зі Львова В. Барський здійснив подорож до Жовкви і Кракова. Своє враження від подорожі він виклав у праці «Странствія Василя Григоровича Барського по святих місцях Сходу з 1723 по 1747 рік» (Рис.2). Як засвідчує її аналіз, протягом цих років

В. Григорович-Барський пройшов шлях від простого пілігрима, який милувався красотами і дивами чужих країв, до вченого, який глибоко вивчав історію, економіку, освіту, релігію, побут і звичаї різних народів і країн, а також пам'ятки мистецтва та архітектури. Все це було ретельно занотовано в його дорожніх записках і супроводжувалося майже 150 малюнками і кресленнями – він не тільки описував побачене, а й замальовував види, плани і фасади примітивних місць і споруд.

Записки, які вів В. Григорович-Барський понад два десятиліття під час своїх мандрів світом, відобразили еволюцію його поглядів та світовідчуття. Перші сторінки «Мандрів» творила людина, яка прагнула знань, нових вражень про природу, людську спільноту, але її досвід був надто малий, а уявлення про світ недостатні. Останні сторінки творила вже рука мудреця, до якого досвід прийшов у гірких стражданнях, що супроводжували його по нелегких дорогах. Із записок довідуємося, як він із допитливого юнака перетворюється на вченого нового часу, якому притаманні риси вдумливого підходу до інтелектуальних надбань попереднього часу, уважного дослідження явищ і фактів дійсності. Можна ще раз нагадати, що не лише релігійне почуття вабило В. Григоровича-Барського до святих місць, але й цікавість. Він вивчає не тільки релігійну святиню, а й усі пам'ятки старовини, які траплялися йому на дорозі, й дуже вболіває за збереження навіть того, що вийшло з лихоліть минулого понівеченим, побитим. Багато пише не лише про церкви, а й про бачені військові фортеці: скільки в них гармат, старі вони чи нові, малі чи великі, чи має фортеця порохові погребі, проте насамперед В. Григоровичу-Барському притаманні релігійні почуття.

«Новаторство В. Григоровича-Барського постає в тому, що він вводить у свої «Мандри» враження про багатьох людей – різних за віком, родом занять, соціальним станом, належністю до певної віри чи нації» [4, с. 167]. Все це насамперед характеризує Григоровича-Барського як чуйну, небайдужу до чужого горя людину. Найбільше симпатії він виявляє до простих людей: із

співчуттям пише про злиденне життя селян Італії, Греції, арабського Сходу; з душевним болем спостерігає у Сенегалії за дітьми бідняків, які стрибають із моста в річку, щоб дістати монету, кинуту кимось із багатіїв для розваги. Роздуми про долю людини ведуть до заглиблення у її внутрішній світ, де автор шукає насамперед добре начало, возвеличує його, а зло гнівно засуджує.

Справжнім природодослідником виступає В. Григорович-Барський при змалюванні природи у своїх «Мандрах». Натренованим зором художника він охоплював і мальовничі карпатські краєвиди, і соковиті барви грецьких островів, і безконечні піски Аравійської пустелі, і зелені береги Нілу, і буяння садів в Італії. Зображення видимого світу органічно вплітається у переживання і роздуми автора, набуває різноманітних художніх функцій. Психологічний стан мандрівника досить виразно виявляється у змалюванні ним картин природи. Все це характеризує його як людину з багатим духовним світом.

В. Григорович-Барський ретельно змалював, додаючи до описів ілюстрації, кожне велике місто, куди він заходив, звертаючи особливу увагу на архітектурні пам'ятки, фортифікаційні споруди, храми та церкви (Рис. 3.; рис. 4.; рис. 5).

Він розповів про добре організовану систему притулків для подорожніх у європейських містах, про монастирі та релігійні заклади, що допомагали православним прочанам на Балканах і Греції, а також про караванні маршрути Близького Сходу. Описав значення та типи подорожніх документів, а також спроби, вдаючись до яких, міста і містечка контролювали тих, хто заходив за їхні мури. Це дає підставу ученим-географам зробити припущення, що В. Григорович-Барський є зачинателем української географії, оскільки він подає описи практично всіх місць, де йому доводилося перебувати, особливо природи.

Таким чином, твір В. Григоровича-Барського фактично започаткував жанр біографії та географії України й досі не втратив свого пізнавального значення, адже в ньому міститься багатий географічний, історико-археологічний і мистецтвознавчий

матеріал про країни Західної Європи, Близького Сходу та Південно-Східного Середземномор'я, про їхнє духовно-церковне та культурне життя.

Зі сторінок путівника постає образ автора – цікавого й тактовного оповідача, доброї і розумної людини, щирої й довірливої у спілкуванні з іншими. За всю подорож, надзвичайно складну і небезпечну, під час якої зустрічалось більше зла й ненависті, ніж добра, його душа не озлобилася, не відвернулася від людей, а, навпаки, постійно тягнулася до радості й доброчинності. Як зазначає П. Білоус: «У діяльності В. Григоровича-Барського реалізувалася ренесансна ідея героїчного ентузіазму. Його героїчний ентузіазм – це не тільки вищий ступінь пізнання природи, а й вищий ступінь людської досконалості. Діяльність мандрівника становить собою шлях пізнання світу й морального самовдосконалення» [3, с. 179]. Опис міст свідчить про велику спостережливість В. Григоровича-Барського. Він постає з твору як людина з дуже багатим духовним світом, його бентежить краса міст і селищ, повз які він проходить. Проте, захоплюючись іншими країнами, В. Григорович-Барський був переконаний, що кращої за його батьківщину немає землі. Він був справжнім сином своєї країни. Любов до життя, до рідного краю, до людини – це ті рушійні сили, які допомагали йому постійно працювати над собою. Мандрівник виявляє почуття власної гідності, громадського обов'язку, достойно тримає себе і перед високими церковними чинами, і перед світськими сановниками. Ця самоповага ґрунтується на широкому життєвому досвіді, знаннях, на усвідомленні того, що здійснене ним – не спроба прославитися, а потрібна для рідного краю справа.

Список використаної літератури

1. Білецький Б., Коцур А. Василь Григорович Григорович-Барський. Штрихи до портрета: URL : https://docs.google.com/viewer?url=httpFshron1.chtyvo.org.ua%2FBiletskyi_Borys%2FVasyl_Hryhorovych_Hryhorovych-BarSkyi_Shtrykhy_do_portreta.pdf (дата звернення 18.05.2023).

2. Білоус П.В. Паломницька проза в історії давньої української літератури. Київ : Вища школа, 1998. 320 с.

3. Білоус П.В. Літературна медієвістика. Вибрані студії: у 3-х т. Т.2 Художній світ давньої української літератури. Житомир : Рута, 2012. 362 с.

4. Возняк М.С. Історія української літератури. Львів, 1994. 394 с.

5. Герасименко Н. Епістолярні джерела у науковій спадщині. URL : <http://history.org.ua/JournALL/graf/17/6.pdf> (дата звернення 18.05.2023).

6. Григорович-Барський Василь Григорович – мандрівник, паломник, учений, письменник. *Енциклопедія історії України: у II томах.* Київ : Наукова думка, 2004. Т.2. С. 201.

7. Григорович-Барський В. Странствованія. URL : http://litopys.org.ua/old18/old18_34.htm (дата звернення 18.05.2023).

8. Грушевський М. С. Історія української літератури в VI томах. Київ : Либідь, 1993. Т. 2. 264 с.

9. Гулюк Є. «Безвіз» без віз. Світ очима львівського школяра XVIII століття: Відень, Венеція, Флоренція. *Фотографії старого Львова.* 2018. URL: <https://photo-lviv.in.ua/bezviz-bez-viz-svit-ochyma-lvivskoho-shkolyara-xviii-stolittya-viden-venetsiya-florentsiya/> (дата звернення 18.05.2023).

10. Дзюба І. Культурна спадщина і культурне майбуття. *Наука і культура України.* 1990. Вип. 24. С. 92–106.

11. Житецький П. Вибрані твори. Філологія. Київ : Вища школа, 1994. 147 с.

12. Лесин В.М., Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів. Київ : Вища школа, 1971. 278 с.

13. Матях В. Григорович-Барський Василь Григорович. *Енциклопедія історії України.* 2004. URL : http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exeGrygorovych_Barsky_V (дата звернення 18.05.2023).

14. Нескородяна О.П. Поетика тілесності у «Странствованіях» Василя Григоровича-Барського. *Наукові записки: Філологічні науки.* Київ. 2013. Т. 150. С. 40–44.

15. Полежаєв Ю.Г. Паломницька література (ходіння) як прообраз трепел-журналістики . *Держава і регіони. Соціальні комунікації.* 2012. № 1. С. 89–94.

16. Ровенчак О. Українська географія релігії: історія формування та

предмет дослідження. *Історія української географії*: всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Тернопіль : Підручники і посібники. 2003. Вип. 2 (3). С. 38.

17. Родаченко І. Мандрівки Василя Барського. Київ. 1967. 242 с.

18. Слабошпицький М. «Рейдерське захоплення» історії та українська відповідь. *День*. 2015. № 14–15. 30–31 січня. С. 6.

19. Ткаченко А. Мистецтво слова. Київ : Вища школа, 1998. 251 с.

20. Федорченко В.К. Історія туризму в Україні. Київ : Вища школа, 2002. 195 с.

21. Яценко М.Т. Історія української літератури ХІХ століття. Київ : Генеза, 1996. 480 с.

ДОДАТКИ

Рис. 1. Василь Григорович-Барський

Сторінка рукопису подорожніх записок Василя Григоровича-Барського.

Карта Малешки Василя Григоровича-Барського до подорожніх записок.

Рис.2. Сторінка рукопису подорожніх записок В.Григоровича-Барського

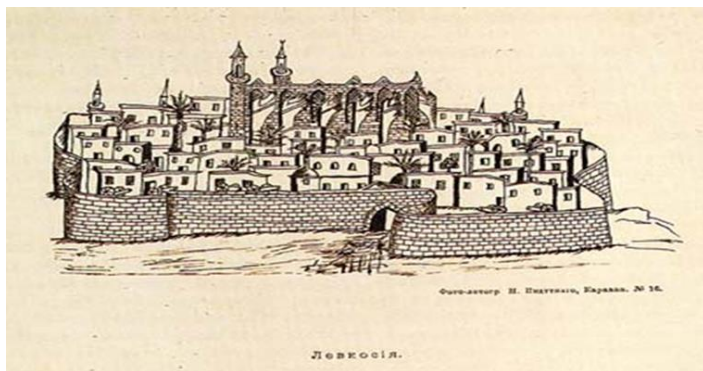

Рис. 3. Малюнок В. Григоровича-Барського

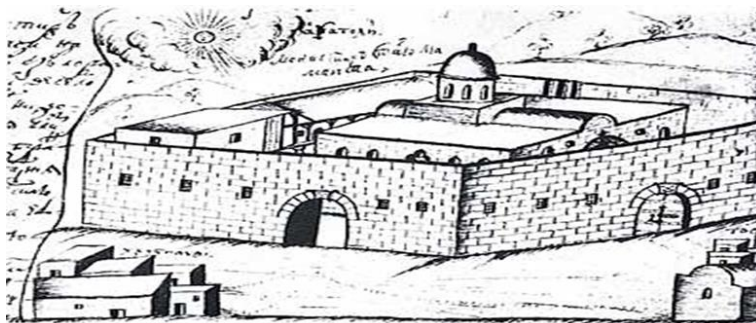

Рис. 4. Малюнок В. Григоровича-Барського

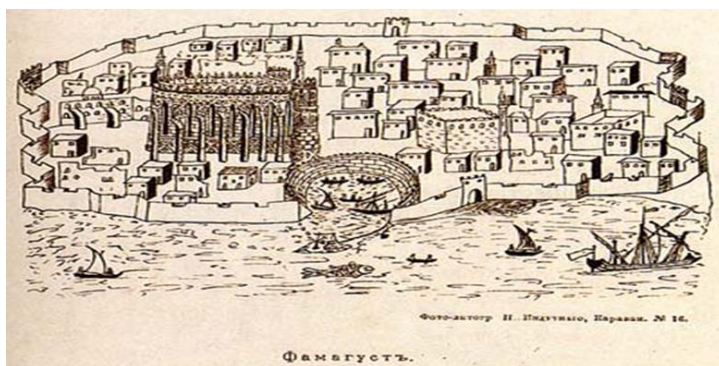

Рис. 5. Малюнок В. Григоровича-Барського

Марина Подольська,

викладачка у Пункті навчання польської мови імені Януша Корчак
Хмельницької міської ради Спільки поляків Хмельницького;
магістрантка 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник – ст. викл. *Л. В. Терещенко*

ОНОМАСТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ФАНТАСТИЧНОГО У РОМАНІ С. ЛЕМА «СОЛЯРИС»

У статті проаналізовано вплив жанру science fiction на формування онімного пласту в романі С. Лема «Солярис»; простежено головну лінію їх творення – це зв'язок з античністю, філософією, психологією, фольклором.

Ключові слова: *ономастика, жанр science fiction, онім, С. Лем.*

Artykuł analizuje wpływ gatunku science fiction na kształtowanie się nazw własnych w powieści Stanisława Lema «Solaris»; śledzona jest główna linia ich powstania – jest to związek ze starożytnością, filozofią, psychologią, folklorem.

Słowa kluczowe: *onomastyka, gatunek science fiction, onim, S. Lem.*

Дослідники польської літературної ономастики останніх років висловлюють думку, що сучасна література «змінює свою форму, руйнуючи створену колись систему, яку називають художньою літературою» [8, с. 559]. Досить часто фантастична література, яка хоч і належить до популярної літератури, сприймалася як гірший, другорядний гатунок у зіставленні з високоартистичною, проте останнє десятиліття показало, що вона все частіше стає предметом зацікавлень теоретиків і критиків, що спричиняє появу наукових праць, присвячених цій темі. Літературна ономастика, яка вивчає функціонування власних назв у художніх творах, у другій половині ХХ століття послугоувалася

усталеними методами дослідження, завдяки яким ономасти пояснювали «типи та функції найменувань, наявних у художньому творі, та їхні зв'язки з певними стилістичними течіями» [5, с. 16]. Із появою жанру science fiction, що вплинуло на зміну форми сучасної художньої літератури, «не всі дослідницькі інструменти та методологічні поняття, придатні для аналізу та інтерпретації реалістичних творів, можуть бути використані для оцінки ономастикону фентезійного твору» [1, с. 357]. Розвиток жанру science fiction дало поштовх для нового бачення на функціонування і типізацію онімів, зокрема у творах Станіслава Лема.

Вивчення функціоналу й типізації онімів у фентезійних творах у сучасній лінгвістиці є явищем відносно новим, тому досить багато питань ще залишаються поза увагою мовознавців і потребують наукового вивчення. Зокрема, твори Станіслава Лема становлять окрему площину для вивчення ономастикону, переплетінь різних жанрів та абстрактних явищ у найменуваннях. Матеріалом нашого дослідження слугував твір Станіслава Лема «Соляріс» та його ономастичне наповнення.

Дослідженням ономастики фентезійних творів займалися такі науковці, як Ł. Oliwkowski, I. Domaciuk-Czarny, N. Gorcowska, A. Gałkowski, Cz. Kosyl, A. Cieślíkowa, N. Lemann, R. Mrózek, M. Oziewicz, I. Sarnowska-Giefing, G. Trębicki, J. Wołyńska та ін. Різномасштабно творчість Станіслава Лема вивчали М. Cetnarowski, A. Gajewska, M. Dajnowski, W. Micher, E. Skibińska, M. Kładź-Kocot, A. Wasilewski, M. Kładź-Kocot та ін. Так, I. Domaciuk-Czarny і Ł. Oliwkowski проаналізували твір «Соляріс» з історичного, психологічного, математичного та семантичного аспектів, проте на сьогодні є недостатньо ґрунтовних досліджень з лінгвістичного погляду творів польського фантаста.

Мета статті – проаналізувати вплив жанру science fiction на формування онімного пласту в романі С. Лема «Соляріс».

Ономаст, вивчаючи та описуючи функції онімних груп у літературному творі, що належить до жанру фентезі, повинен

розуміти та враховувати суперечливі моменти однозначної класифікації власних назв із певним стилістичним напрямом ономастики.

Оніми творів фентезі, враховуючи функції, які вони виконують у літературному творі, важко окреслити одним способом: конвенційним, етимологічним, семантичним чи навіть фантастично-казковим, який, у свою чергу, виокремився завдяки незвичним і специфічним денотатам представленого світу, такими як гноми, богині, роботи, невідомі нам тварини тощо. Труднощі інтерпретації набагато складніші, тому що, як пише Марек Озевич: «Фентезі є багатозначним явищем <...> туманним переплетінням літературних, історичних і сучасних жанрів» [1, с. 358]. Як вважає польський мовознавець та ономаст Роберт Мрозек, для ефективнішого опису одиниць найменування у фентезійному творі потрібно відштовхуватися від новіших дослідницьких напрямів у мовознавстві, які опираються не на структуралізм, а на такі парадигми, як комунікативно-прагматична, когнітивна [4, с. 21).

Оскільки кожний світ фентезі є іншим, письменники створюють авторські онімні системи, специфіка власних назв яких пов'язана з реаліями, на які ці автори посилаються, створюючи власну реальність. Можна виокремити дві тенденції добору власних назв:

–тяжіння до старовини / античності (оніми, що з'являються в фантастичних творах, містять у собі архаїчну або стилізовану основу, підкреслюючи дисонанс часу між реальним та фантастичним світом);

–тенденція до незвичності, нетиповості (проявляється в онімах, які є переважно іншомовними, екзотично звучать або штучними. Таким чином, вони підкреслюють «чужість» фентезійного світу, автономність вигаданої реальності) [2, с. 169–170].

Досліджуючи роман Станіслава Лема «Соляріс», можна зробити висновок, що автор при творенні власних назв використав саме першу тенденцію – тяжіння до старовини / античності.

Ми не можемо класифікувати оніми роману тільки за одним принципом, тому що наявне переплетіння античної історії та містицизму, духовності й фізики, філософії і науки. Досить яскраво, хоча дещо в завуальованій версії, це простежується в назві планети «Соляріс». Римські історики описували виникнення абсолюту в спосіб переходу променів, світла сонця, яке воно відбиває, у містичний вимір творення абсолюту. Lumen – штучне світло, світло сонця, потрапляючи на поверхню планети, творить lux – містичне світло, символ трансцендентності, тим самим перетворюючи океан, який простягається по поверхні, на абсолют, живу істоту, яка може відбивати внутрішній стан, інший внутрішній бік науковців, які там перебувають. Планету (куля, яка залежить від сонячного світла, що вже відображається в назві небесного тіла) можна віднести до низки сакральних уявлень абсолюту, відомих ще від античності, з чого і випливає її назва – Соляріс [6, с. 3].

Цікавим є момент, що в назві корабля, на якому науковець Кріс Кельвін прилітає на планету, простежується образ Прометей – одного із титанів античності. За легендами, саме він дав людству вогонь, навчив його добувати, за що потім страждав. Лем – письменник-песиміст – не міг обрати іншого героя, Прометей страждає за те, що дав людям культуру, він є «ідеальним представником творчої техніки» [6, с. 5–6]. Якщо заглибитися в підтекст, то корабель – це та творча техніка, техніка майбутнього для цієї планети, яка доставила науковців для її дослідження та можливості дати цій планеті майбутнє.

Світ, представлений у творі, часто описується з погляду головного героя, є, таким чином, гіпертекстом у рецепції читача; спосіб сприйняття – переважно візуальний – стає носієм ідей, або, використовуючи термін Анджея Штоффа, інструментом для експозиції ідей. Відповідна кольорова гама та світлова насиченість

загалом гіперболізують і трансформують знайомі читачеві структури. Найбільш помітною парадигмою сучасної культури є так звана «нова аудіо візуальність». Образи, сформовані за допомогою технології, стають основним засобом опису культурного змісту. Ми живемо у світі, де переважає світло *lumen*, технічно створені образи – фотографічні, медійні чи розмножені.

Проте в романі «Соляріс» ми можемо спостерігати перевагу світла *lux* – абстрактного світла містичного, духовного виміру, символу трансцендентності. Герой твору Лема змушений визначати свою ідентичність на тлі копії чогось або когось. Харей – це фантом, створений океаном, його форма подібна до «земної» жінки. Водночас її образ – це втілення підсвідомих думок Кельвіна, він стає ніби засобом комунікації з чужою цивілізацією (зокрема з океаном, який вкриває поверхню планети та є живою істотою). У романі Харей виконує не одну функцію, виражається в кількох іпостасях, стаючи дедалі досконалішою копією людини. Кельвін поступово переконується в її набутті людської ідентичності. Можемо простежити, як вона була спочатку фантомом, світлом *lumen*, істотою, штучно створеним океаном, відображенням внутрішнього буття головного героя, згодом перетворюючись на світло *lux*, істотою трансцендентною, самобутньою, незалежною від когось чи від чогось. Тема віддзеркалень, копій посилюється в творі мотивом дзеркала, яким є океан, із поверхні якого утворилася Харей. За словами Снаута, науковця зі станції: «Нам не потрібні інші світи. Нам потрібні дзеркала». У цих словах звучить переконання про необхідність спочатку краще пізнати та вивчити себе, а потім досліджувати інші світи. Тобто персонаж Харей переплітає в собі не тільки наукові погляди, але й філософські, духовні, моральні тощо, показує, що наша свідомість ще не досить досліджена, вона трансцендентна, може виходити далеко за рамки розуміння. Із цього погляду твір «Соляріс» становить ґрунтовний фундамент для подальших лінгвістичних досліджень [6].

Зазначені вище відмінності способів бачення і пов'язані з ними дослідницькі проблеми можна звести до антиномії, притаманної творчості Лема, про яку вже згадував Єжи Ярженський в праці «Всесвіт Лема». Йдеться, зокрема, про форму естетико-філософської уяви Станіслава Лема, яка, з одного боку, прагне осягнути становище людини щодо всесвіту, а з іншого – зосереджується на молекулярному рівні. Варто додати, що це проявляється в тому, що він пише як про міжпланетний простір, так і про буденні обов'язки. Мікро- і макровіт співіснують, технологія чи біотехнологія поєднує світ прагматики зі світом космічного буття. Бачення світу у двох вищезгаданих масштабах, різні способи сприйняття реальності через призму філософії буття, психології підсвідомості та поєднання фантастичного з наукою, оперування різними видами світла – все це дозволяє викликати в процесі читання відчуття трансцендентності. У цьому світлі читання творів Лема набуває феноменологічного характеру, ставлячи свою проблематику на межу метафізики і, водночас, дозволяючи поглянути на творчість на тлі таких характерних для сучасної культури рис – категорії видимості, образу та швидкості. Із переплетінням вищезгаданих категорій та поглядів чітку класифікацію антропонімів за їх типами неможливо дати, проте можна простежити головну лінію їх творення – це зв'язок з античністю, з досягненнями того часу в царині філософії, науки, психології, фольклору [6]. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в ґрунтовнішому дослідженні класифікації найменувань у романі «Солярис» та створення лемівської системи антропонімів.

Список використаної літератури

- 1.Domaciuk-Czarny I. Sposoby opisu nazw własnych w utworach zaliczanych do fantasy. *Jednotlivé a všeobecné v onomastike*. 18 slovenská onomastická konferencia. Red. Martin Ološtiak, Prešov, 2012. S. 368–377.
- 2.Gorcowska N. Nazwy własne w polskich cyklach powieściowych high fantasy. Kraków : Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, 2018. 487 s.

3. Jarzębski J. *Wszechświat Lema*. Kraków : Wyd. Literackie, 2003. 339 s.

4. Mrózek R. *Innowacyjność onimiczna a innowacje badawcze. Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*. Red. A. Cieślíkowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek. Kraków : Pandit 2007. S. 21–28.

5. Mrózek R. *Nazwy własne jako przedmiot badawczy onomastyki. Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*. Red. R. Mrózek. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2004. S. 9–19.

6. Oliwkowski Ł. *Lumen, Lux, Lem. Światło i modele wizualne w prozie Stanisława Lema : praca doktorska na kierunku filologia polska, wydział filologii Polskiej i Klasycznej UAM w Poznaniu*. Poznań, 2018. 169 s.

7. Oziewicz M. *Stulecie fantastyczne, stulecie fantasy: Literatura fantasy, rehabilitacja mitu, a poszukiwania nowej opowieści dla zjednoczonej ziemi. Culture – History – Globalization. Pismo internetowe Instytutu Kulturoznawstwa*. 2007. Nr 1. S. 70–78.

8. Sarnowska-Gieffing I. *Onomastyka literacka dziś – przełomy czy kontynuacje? Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*. Red. A. Cieślíkowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek. Kraków : Pandit, 2007. S. 559–572.

Оксана Ранюк

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри слов'янської філології,
Хмельницький національний університет

ДІЛОВА ГРА ЯК МЕТОД АКТИВНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ДИСЦИПЛІНИ «СУЧАСНИЙ УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЗЗСО»

У статті проаналізовано поняття «ділова гра», схарактеризовано значення та особливості проведення ігор; запропоновано приклади деяких ігор, які використовуються на заняттях із дисципліни «Сучасний урок української мови у ЗЗСО».

Ключові слова: українська мова, гра, ситуація, вчитель.

W artykule dokonano analizy pojęcia «gra biznesowa», scharakteryzowano znaczenie i cechy prowadzenia gier; podano przykłady niektórych gier, które są wykorzystywane na zajęciach z dyscypliny «Nowoczesna lekcja języka ukraińskiego w OSS».

Słowa kluczowe: język ukraiński, gra, sytuacja, nauczyciel.

Активні методи навчання дедалі частіше використовують у педагогічному процесі закладів вищої освіти. Вони збагачують навчальний процес, дають змогу студентам творчо взаємодіяти, сприяють накопиченню практичних навичок, розширюють та поглиблюють професійні знання. Активне навчання – це організація та ведення навчального процесу, спрямована на всебічну активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів за допомогою широкого, бажано комплексного, використання як педагогічних (дидактичних), так і організаційно-управлінських засобів [3, с. 17].

Серед активних педагогічних методів у системі освіти варто виокремити дидактичні ігри. Головною відмінністю дидактичної гри від гри є те, що в дидактичній грі є чітко окреслена мета навчання (виховання) та відповідно педагогічний результат.

Потреби сьогодення, що стосуються майбутніх педагогів, а також актуальність ділових ігор зумовили напрям нашого дослідження. Зазначимо, що ділова гра спрямована на розвиток умінь аналізувати конкретні практичні ситуації і ухвалювати рішення, у ході гри розвивається творче мислення.

Тому *мета* статті полягає в обґрунтуванні значення та особливостей застосування ділових ігор на заняттях із дисципліни «Сучасний урок української мови у ЗЗСО».

Ділові ігри визначають як форму відтворення предметного та соціального змісту професійної діяльності, моделювання системи відносин у межах цієї діяльності [5]. У процесі гри студенти виконують дії, близькі до тих, які можуть бути в реальній професійній або життєвій ситуації.

Проблемами використання ділових ігор у навчальному процесі та методикою їх застосування займалися І. Дичківська, С. Коломієць, Н. Очеретна, О. Пасічник, О. Хоменко. Дослідниками встановлено, що на лекції засвоюється не більше 20 % інформації, тоді як у діловій грі – майже 90 %. Тому широке використання ділових ігор у ЗВО дає можливість зменшити час для вивчення деяких дисциплін на 30–50 % за умов більшого ефекту засвоєння навчального матеріалу.

Ділова гра дає можливість прискорити реальні процеси, багаторазово повторювати певні дії щодо формування умінь та навичок, розвивати свідомість учасників гри для прийняття нестандартних рішень та виходів із певних ситуацій, що сприяє удосконаленню інноваційного стилю науково-педагогічного мислення, готовності до створення нових цінностей та ухвалення творчих рішень. Н. Очеретна наголошує на важливості такого компоненту ділової навчальної гри, як правила, які повинні відображати значущі характеристики процесів і явищ, що моделюються в прототипах ігрової діяльності [4, с. 208].

Основними перевагами ділової гри є отримання емоційного задоволення від навчання; підвищення інтересу до дисципліни, що вивчається, питання, проблеми; відтворення предметного змісту

професійної діяльності; діагностика й розвиток власних можливостей; навчання за умов, близьких до реальних. Недоліками є підвищені вимоги до викладача як до організатора гри; збільшення навантаження для викладача і для студентів, пов'язане з підготовкою та розробкою завдань для проведення гри; небезпека переходу від навчального аспекту гри до суто змагального.

Ділові ігри активно використовують на практичних заняттях під час навчання майбутніх педагогів, зокрема в процесі вивчення дисципліни «Сучасний урок української мови у ЗСО», оскільки це наближає навчальний процес до реального життя. Ділові ігри використовуються для діагностики, прогнозу поведінки майбутнього педагога в реальних ситуаціях. Усі учасники гри виступають у певних ролях та ухвалюють рішення, відповідаючи інтересам своєї ролі, зокрема й у конфліктних ситуаціях. Оскільки рішення в діловій грі повинні бути колективними, у студентів формуються вміння працювати в команді, що вимагає подолання психологічних бар'єрів у спілкуванні з різними людьми.

У підготовці ділової гри виділяють такі етапи: вибір теми та діагностику вихідної ситуації; формування мети й завдань; визначення структури; діагностику ігрових якостей учасників гри; діагностику об'єктивних причин. У проведенні гри – групову роботу, міжгрупову дискусію. Аналіз гри передбачає виведення з гри, аналіз результатів, оцінку та самооцінку, висновки, узагальнення, рекомендації [5, с. 175–176].

Система оцінювання забезпечується дотриманням таких вимог: максимальна наближеність гри до реальних умов; створення психологічно комфортного клімату і творчої атмосфери; ретельна розробка й підготовка навчально-методичних матеріалів; чітке формулювання мети, умов та правил гри; виявлення варіантів можливих рішень заявленої проблеми; наявність необхідного устаткування.

На заняттях із дисципліни «Сучасний урок української мови у ЗСО» у Хмельницькому національному університеті

застосовують різні ділові ігри – імітаційні, операційні, рольові, проєктні тощо.

На заняттях із застосуванням імітаційних ігор моделюється діяльність будь-якої освітньої організації. Імітуватися можуть освітні події, конкретна діяльність педагогів та обстановка, умови, у яких відбувається подія або здійснюється діяльність. Сценарій імітаційної гри містить сюжет освітньої події, характеристику структури та функції процесів, що імітуються. Наприклад: *«Уявіть, що Ви – класний керівник 6 класу, частина учнів якого часто списує домашнє завдання. Вам необхідно виступити на зборах і пояснити учням шкідливість списування. Які аргументи Ви добиратимете? Складіть текст виступу».*

У рольових іграх опрацьовується особливості діяльності, поведінки учня, вчителя, батьків та ін. Для цих ігор продумується ситуація, між студентами йде розподіл ролей. Часто ролі протиставляються один одному з метою пошуку компромісу чи відпрацюванням вміння аргументувати свою думку. Студенти, які залишилися без ролей, можуть бути експертами та спостерігачами. Наприклад: *«Учитель, готуючись до уроку з теми «Будова слова» (5 клас), уважно вивчив програму, підручник, методичні посібники, дібрав дидактичний матеріал, продумав методи, прийоми, засоби навчання, які використає. Проте, коли розпочалося заняття, він зрозумів, що матеріал для учнів не викликає значних труднощів і методи, обрані ним, дадуть незначний ефект. Як діяти в цій ситуації?».*

У формі рольової гри можна розіграти фрагменти заняття у школі. Усі студенти по черзі самостійно розробляють фрагменти занять за своїм напрямом підготовки та проводять їх зі студентами своєї групи. Ролі розподіляються так: студент, який проводить фрагмент заняття, – «викладач», інші студенти групи – «учні». З боку «учнів» заохочується створення різноманітних робочих ситуацій, які потребують професійної педагогічної реакції «викладача». «Викладач» у процесі підготовки заняття самостійно підбирає та виготовляє наочний матеріал, готує роздатковий

матеріал тощо. Після закінчення фрагмента заняття «викладач» робить його самоаналіз, а потім студенти-«учні» аналізують фрагмент [2].

«Діловий театр» (метод інсценування). Сюжет гри – конкретний факт, реальна ситуація. Завдання учня продумати образ певного героя, описати його дії, знайти правильну стратегію поведінки. Основне завдання «Ділового театру» – навчити орієнтуватися в різних педагогічних ситуаціях.

Суть ігрового проєктування полягає в розробці проєктів в ігрових умовах, що максимально відтворюють реальність. Тут поєднуються індивідуальна та групова форми роботи студентів. Наприклад: *«Розробіть завдання на конкурс педагогічної майстерності вчителів української мови»*.

Емоційність, насиченість атмосфери ділової гри, зазвичай, викликають задоволення, підвищують мотивацію вчення; майбутні вчителі в грі застосовують свої знання та вміння, розвивають творче і професійне мислення. Колективне обговорення питань формує повагу до іншої позиції, толерантність, активізує увагу.

Отже, застосування ділових ігор на занятті з дисципліни «Сучасний урок української мови у ЗЗСО» дає змогу забезпечити ініціативність, демонстрацію особистого ставлення до проблеми, набуття компетентності вироблення й ухвалення рішень. Застосування ділових ігор у навчальному процесі дає дозволяє враховувати різні думки щодо поставленої проблеми, підвищувати мотивацію до самостійного ухвалення рішень. Наша розвідка не є вичерпною. Перспективним вважаємо дослідження впливу ділових ігор на формування інтелектуальних умінь студентів.

Список використаної літератури

1. Астахова В. І. Нові тенденції в соціально-економічному розвитку української вищої школи і завдання управлінської політики. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 3. С. 15–18.

2. Гурч Л. М. Впровадження інноваційних педагогічних технологій: вимоги сучасності. *Проб. і персп. розв. фін. системи України*. 2003. Вип. 9. С. 151–153.

3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: [навч. посіб.]. Київ : Академвидав, 2004. 320 с.

3. Дяченко-Богун М. Активні методи навчання у вищому навчальному закладі. *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. Вип. 14. С. 74–79.

4. Очеретна Н. Д. Особливості застосування ділових ігор у процесі вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 14. С. 206–210.

5. Пасічник О. О. Особливості використання ділових ігор на заняттях з іноземної мови у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського університету*: Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород : Говерла, 2014. Вип. 30. С. 125–127.

6. Хоменко О. О. Навчальні ділові ігри як засіб формування професійних умінь студентів технікумів і коледжів (на прикладі будівельних спеціальностей) : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 1994. 34 с.

Дарина Редько,
студентка 2 курсу ОПП «Середня освіта.
Українська мова і література»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. *Н. М. Торчинська*

ОСОБЛИВОСТІ ГОВІРКИ С. РЕДВИНЦІ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано діалектні риси, зокрема фонетичні, морфологічні та лексичні, місцевого мовлення мешканців села Редвинці Хмельницького району Хмельницької області та з'ясовано, що говірка належить до подільського говору волинського-подільського діалекту південно-західного наріччя.

Ключові слова: діалектологія, діалектна риса, говірка, говір, наріччя, село Редвинці.

The article analyzes the dialectal feature, in particular phonetic, morphological and lexical, of the local speech of the inhabitants of the village of Redvintsy, Khmelnytsky district, Khmelnytsky region and found out that the dialect belongs to the Podillia dialect of the Volyn-Podilskyi dialect of the south-western dialect.

Key words: dialectology, dialect feature, dialect, Redvintsy village.

Мова є живим організмом, який постійно розвивається та змінюється під впливом різноманітних факторів, таких як географічне розташування, культурні традиції, історичні події та соціальні контакти. Одним із проявів такої мовної різноманітності є наявність діалектів у говірках.

Праця К. Михальчука була визначним явищем в українській лінгвістичній науці, вона створила міцний науковий ґрунт для подальшого розвитку української діалектології. Він був основоположником української діалектології, великим знавцем і першим синтезатором-систематизатором; першим дав генетичне пояснення стану українських говірок. Розвиток української

діалектології XIX ст. пов'язаний також із дослідженнями О. Потебні, П. Житецького, О. Соболевського, А. Кримського, І. Зілінського [1, с. 38]. Особливого розвою українська діалектологія набула у XX ст., коли вийшла друком низка ґрунтовних праць С. Бевзенка, В. Ващенко, К. Глуховцевої, П. Гриценка, Й. Дзєндзелівського, Ф. Жилка, Я. Закревської, І. Матвіяса, І. Сабадоша, Є. Тимченка, В. Чабаненка та ін. Сьогодні це розвідки Г. Аркушина, Г. Березовської, З. Бичка, К. Глуховцевої, І. Гороф'янюк, П. Гриценка, Г. Мартинової, Л. Прокопчук, Т. Тищенко, Н. Хобзей та багатьох інших, хто працював на стику століть і продовжує роботу зараз.

Проте якщо у XX ст. проводити діалектологічні дослідження було легше через велику кількість носіїв різних говірок, то зараз простежуємо тенденцію до зменшення мовних відмінностей, що зумовлене низкою екстралінгвальних та внутрішньомовних чинників. Насамперед відзначимо наявність обов'язкової базової освіти, що вже стимулює людину до послуговування у багатьох сферах літературною мовою. Урбанізація суспільства та міграція населення сприяє до асиміляції говірок, часто засмічення їх суржилом, немотивованими іншомовними запозиченнями. Тому зараз існує гостра потреба фіксувати усі можливі варіанти діалектних рис невеликих населених пунктів із метою збереження даних для історії мови.

Подільські говірки неодноразово ставали об'єктом вивчення для краєзнавців та науковців, зокрема І. Гороф'янюк, Н. Коваленко, Н. Торчинська, маючи власні діалектологічні напрацювання, проводять активну роботу серед студентської молоді, спрямовану на вивчення говірок окремих населених пунктів.

Актуальність дослідження говірки с. Рєдвинці Хмельницького району Хмельницької області зумовлена збереженням культурної спадщини, розкриттям процесів мовного розвитку, відтворенням культурних цінностей та традицій, а також збагаченням знань про особливості говірки.

Метою нашої статті є аналіз мовних особливостей редвинецької говірки Хмельницького району Хмельницької області на різних мовних рівнях. Джерело дослідження – тексти, записані в с. Редвинці у червні 2023 року.

Серед фонетичних особливостей редвинецької говірки можемо виділити такі явища:

протезу – коли неетимологічний приголосний Г приєднується до початкового голосного в слові [1, с. 68]: *Голя, гоїрки^е, голиўка, гиндик, горати*;

депалаталізацію – втрата м'якості приголосними звуками [2, с. 32], зокрема ствердіння приголосного [р] перед голосним: *расно, бараки, градка, пражщи':а*;

епентезу – поява неетимологічного звука між двома іншими для полегшення переходу між артикуляціями різних звуків [2, с. 31]: *мн'асо, вс'о времн'а, здо'роўл'а*;

субституцію – заміщення одного звука іншим [2, с. 31]: *хверма, ф'іртка, ф'іст*;

У морфологічних особливостях простежуємо:

–залишки двоїни у іменниках на позначення категорії числа: *дві руц'і, дві си^естр'і, штир'і ко'ров'і, два в'ідр'і*;

–закінчення -і в іменниках З.в середнього роду множини: *пасу кон'і*;

–флексію -ом у м'якому різновиді в іменниках чоловічого роду О. в.: *кон'ом, бугайом*;

–числівникову варіативність: *йїден, йїдну, штири, пїятнац'ім', п'ітнац'ім', двац'ім', п'ід'іс'ат, вос'імс'ат*;

–суфікс -іщ- у прикметниках вищого ступеня порівняння: *добр'ішчий, скор'ішче, б'ідн'ішч'і, сух'ішча*;

–суфікс -го- у вказівних займенниках: *тойго, цейго, ц'іго, цего*;

–у присвійних займенниках поширені форми: *мейі, свейі*;

–ствердіння закінчення -т у дієсловах другої дієвідміни третьої особи множини: *ход'ат, нос'ат, стаўл'ат, кусайут, сид'ат*;

Лексичний склад говірки, на нашу думку, не характеризується значною різноманітністю, проте має деякі особливості:

До власне лексичного різновиду відносимо лексеми: [*заступ*] – лопата; [*шуфл'а*] – широка лопата; [*барабол'а*] – картопля; [*драгл'і*] – холодець; [*їйдло*] – їжа; [*буз'ок*] – лелека; [*кил'ішок*] – чарка; [*бан'ак*] – велика чавунна каструля, у якій варять їжу для свиней; [*пасти кол'ійу*] – пасти корів; [*маказин, коперац'ійа*] – магазин.

Лексико-фонетичний різновид спричинений: метатезою: [*кирниц'а*] – криниця; епентезою: [*корол'і*] – кролі; протезою: [*гобора*] – загін для свиней.

Отже, проаналізувавши говірку села Редвинці на фонетичному, морфологічному та лексичному рівнях, ми визначили, що говірка належить до подільського говору волинського-подільського діалекту південно-західного наріччя.

Список використаних джерел

1.Прокопчук Л. Українська діалектологія: навч. посібник для студентів галузі знань 0203 Гуманітарні науки напряму підготовки 6.020303 Філологія. Українська мова і література. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. 191 с.

2.Торчинська Н. М. Українська діалектологія: навчальний посібник. Хмельницький, 2017. 158 с.

Станіслава Семенюк,
вчителька історії, польської мови і літератури,
лицей № 24 ім. М. Конопницької, м. Львів;
магістрантка 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник – ст. викл. **С.В. Войталюк**

UŻYCIE ŁĄCZNIKA W JĘZYKU POLSKIM I UKRAIŃSKIM (NA PRZYKŁADZIE TERMINÓW MEDYCZYNYCH)

W artykule przeanalizowano współczesne reguły użycia łącznika (dywizu) w językach polskim i ukraińskim na przykładzie wybranych terminów medycznych; określono różnicę między łącznikiem a myślnikiem. Na podstawie reguł pisowni łącznika scharakteryzowano grupy terminów endokrynologicznych, podano przykłady ich tłumaczenia w obu językach.

Słowa kluczowe: łącznik (dywiz), termin medyczny, endokrynologia, tłumaczenie, reguła, myślник.

У статті проаналізовано сучасні правила вживання дефіса в польській та українській мовах на прикладі вибраних медичних термінів; визначено різницю між дефісом та тире; відповідно до правил правопису дефіса схарактеризовано групи ендокринологічних термінів, наведено приклади їх перекладу в обох мовах.

Ключові слова: дефіс, медичний термін, ендокринологія, переклад, правило, тире.

Ważną rolę w zakresie tłumaczeń tekstów medycznych odgrywa precyzyjny i dokładny przekład terminów. Niezbędnym jest także poprawne stosowanie zasad ortografii oraz interpunkcji w ich graficznym przedstawieniu.

Użycie łącznika (dywizu) zasługuje na uwagę, gdyż on jest często używany, a także dość często mylony z myślnikiem. Poza tym stanowi ważną część składową przedstawienia graficznego transformacji

leksykalnych w przekładzie polsko-ukraińskim. Te zagadnienia wyznaczają aktualność przedstawionej pracy.

Celem artykułu jest określenie różnicy między łącznikiem a myślnikiem; zaobserwowanie najważniejszych współczesnych zasad użycia łącznika w obu językach na przykładzie porównania tłumaczenia polskich i ukraińskich terminów medycznych z zakresu endokrynologii.

Użycie łącznika opisano przez J. Podrackiego, R. Pawelca; przekład terminologii medycznej został obiektem zainteresowań S. Radeckiej i K. Turianyci. Przekład specjalistycznych terminów medycznych, szczególnie funkcjonowanie eponimów w języku medycznym badali G. Bajor, W. Bulska, S. Jaworski, R. Mykulczyk, Ł. Pilarz i inni [6, s. 211].

Źródła podanych w artykule terminów medycznych to IV rozdział pierwszego tomu ICD-10 (Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych), poświęcony nazwom chorób związanych z zaburzeniami wydzielania wewnętrznego, stanem odżywienia i przemian metabolicznych (E00-E90) oraz oficjalna ukraińska klasyfikacja chorób z 2021 r., opracowana na podstawie ICD-10. Reguły pisowni podaje się według materiałów «Słownika języka polskiego» Polskiego Wydawnictwa Naukowego oraz najnowszych zasad pisowni w języku ukraińskim opublikowanych w 2019 roku.

Łącznik i myślnik są dość często mylone [7, s. 69]. Graficzna różnica między tymi dwoma znakami polega na tym, że łącznik jest krótszy w porównaniu z myślnikiem i łączy się ze znakiem literowym bez spacji. Jak twierdzi Jerzy Podracki, aby uniknąć mieszania tych znaków, należy pamiętać:

1) myślnik jest znakiem interpunkcyjnym, międzywyrazowym i międzywypowiedzeniowym, „używamy go wtedy, gdy występuje między członami samodzielnymi leksykalnie i składniowo” [9, s. 10–11];

2) łącznik lub „dywiz” (z jęz. niem. *Divis*, skrót od *Division* ‘podział’) to znak ortograficzny, wewnątrzwyrazowy, stosowany w wyrazach politych i nazwach własnych.

Terminy medyczne pisane z łącznikiem (dywizem), które zostały zamieszczone w czwartym rozdziale ICD-10 oraz wraz z ich odpowiednikami w języku ukraińskim, można podzielić na kilka grup w zależności od stosowanej reguły ortograficznej.

1. Do pierwszej i najliczniejszej grupy należą medyczne terminy eponimy, czyli nazwy chorób lub zespołów, składające się z wyrazu ogólnego oraz połączenia nazwisk współautorów odkrycia [8, s. 337]. Najczęściej są one tłumaczone dosłownie, z naśladowaniem pisowni lub wymowy nazwisk z języka pochodzenia, na przykład:

zespół Waterhouse'a-Friderichsena – синдром Уотерхауса-Фрідеріксена;

zespół Zollingera-Ellisona – синдром Золлінгера-Еллісона.

W tłumaczeniu terminów tego rodzaju stosuje się też synonimie. Na przykład, w języku polskim termin *karłowatość typu Loraina-Lévięgo* w ukraińskiej wersji zawiera nazwisko tylko jednego badacza oraz dwie możliwe nazwy – *синдром Ларона, карликовість Ларона*. Natomiast termin *zespół Cushinga* tłumaczy się dosłownie *синдром Кушинга* lub z podwójnym nazwiskiem *синдром Іценко-Кушинга*.

2. Mniej liczną grupę stanowią terminy w postaci połączeń wyrazowych zawierających przymiotniki o równorzędnym znaczeniu, między którymi można postawić spójnik „i”. W poniższych przykładach przymiotnikowe komponenty graficznie są przedstawiane jednakowo w obu językach. Różnicą jest szyk przydawki przymiotnikowej, np.:

niedożywienie białkowo-energetyczne – білково-енергетична харчова недостатність;

zaburzenia równowagi wodno-elektrolitowej i kwasowo-zasadowej – розлади рідинно-електролітного та кислотно-лужного балансу.

Do tej grupy odnosimy także terminy mające różne odpowiedniki w obu językach, o różniącej się pisowni części związku wyrazowego, np.:

wole związane z dyshormonozą – дисгормонально-генетичний зоб;

zaburzenia nadnerczowo-płciowe – адреногенітальні порушення;

atyloidoza układowa dziedziczna lub rodzinna – сімейно-спадковий амілоїдоз.

3. Wyróżniamy także grupę terminów określających nazwy niedoborów niektórych substancji chemicznych. Nazwy substancji są złoženiami z członem liczebnikowym w postaci cyfry, przed którym użyto łącznika, np:

5-alfa-reduktaza – 5-альфа-редуктаза

21-hydroksylaza – 21-гідроксилаза

4. Wśród terminów medycznych zapisywanych według innych reguł, znajdujemy:

a) terminy zawierające cząstki zapisane wielkimi literami lub skrótowce:

gangliozydoza GM2 – Гангліозидоз-GM2;

zespół zależny od ektopowego wydzielania ACTH – ектопічний АКТ-синдром;

b) termin z przedrostkiem „pseudo-”, w pisowni których używamy łącznika, jeśli po przedrostku stoi wyraz zapisywany wielką literą:

zespół pseudo-Cushinga u alkoholików –

алкоголь-індуктований псевдосиндром Кушинга

c) termin będący przykładem pisowni pary wyrazów o charakterze tautologii:

beri-beri / бери-бери.

Podsumowując, znajomość reguł użycia łącznika (dywizu), a także rozumienie różnicy w zastosowaniu łącznika i myślnika są niezwykle ważne w przekładzie tekstów medycznych, których cechą charakterystyczną jest obecność rozbudowanych terminów medycznych składających się z kilku komponentów wyrazowych. Zestawienie terminów medycznych z zakresu endokrynologii w obu językach pokazuje, że rozumienie osobliwości ich tłumaczenia pomaga osiągnąć jak najwyższy stopień precyzyjności przekładu medycznego.

Bibliografia

Źródła:

1. Класифікатор хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я. НК 025:2021. Київ, 2021. URL: <https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/naczionalnyj-klafyfikator-nk-025.pdf> (data dostępu: 20.06.2023).
2. Український правопис. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf> (data dostępu: 20.06.2023).
3. Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych. X Rewizja. 2008. Tom I. URL : <https://stat.gov.pl/Klafyfikacje/doc/icd10/pdf/ICD10TomI.pdf> (data dostępu: 20.12.2022).
4. Słownik Języka Polskiego. PWN. URL : <https://sjp.pwn.pl/> (data dostępu: 20.06.2023).

Orgasowania:

5. Микульчик Р. Дослідження епонімів в українському термінознавстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2015. № 817. С. 41–46.
6. Радецька С. В., Туряниця К. С. Англomовні та українomовні медичні веб-сайти: вживання та переклад медичної термінології. Прагматична адаптація перекладу. *Наукові записки*. Серія «Філологічні науки». Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. С. 210–213. URL : http://lib.ndu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/570/1/nz_phil_kn1_2017.pdf (data dostępu: 20.06.2023)
7. Pawelec R. Kreska kresce nierówna – o użyciu łącznika oraz (dwojako zapisywanego) myślnika we współczesnej interpunkcji i ortografii. *Poradnik Językowy*. 2013. Nr 1. S. 69–79. URL : <https://www.cceol.com/search/previewpdf?id=97928> (data dostępu: 20.06.2023)
8. Pilarz Ł., Bajor G., Bulska W. Czy na pewno nadszedł czas pisać epitaforium dla eponimów w anatomii i naukach klinicznych? *Annales Academie Medicae Silesiensis*. 2013. № 67. S. 337–345.
9. Podracki J., Słownik interpunkcyjny języka polskiego z zasadami przestankowania, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 1999. 290 s.

Катерина Стингач,

стипендіатка NAWA Школи польської мови і культури
Сілезького університету в Катовіце
(Szkola Języka i Kultury Polskiej Uniwersytet Śląski w Katowicach)

ЗВЕРТАННЯ ЯК ЗАСІБ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ ЯРОСЛАВА ІВАШКЕВИЧА

У статті визначено функції звертань як засобу експресивного синтаксису в художніх текстах Ярослава Івашкевича; звернено увагу на комунікативну поліфункціональність звертань як у художньому, так і повсякденному мовленні, їхню апелятивність та експресивність.

Ключові слова: звертання, діалог, експресивний синтаксис, функції звертання.

Artykuł określa funkcje zwrotów jako środka składni ekspresyjnej w tekstach artystycznych Jarosława Iwaszkiewicza; zwrócono uwagę na komunikacyjną wielofunkcyjność zwracania się zarówno w mowie artystycznej, jak i codziennej, ich atrakcyjność i ekspresyjność.

Kluczowe słowa: zwracanie się, dialog, syntaksys ekspresywny, funkcje zwracanie się.

Мова є основним засобом спілкування людей, сприяє їхньому порозумінню. Комунікативна функція мови зреалізована в розмовах, діалогах, полеміці. Вона утворює суспільство як соціум, а також може виступати елементом самовираження особистості. Цю функцію втілено в мовленні через різні мовні засоби, одним із яких є звертання. Останнім часом досить актуальною є проблема експресивності, експресії та експресивної лексики. Поняття експресивності в наукових розвідках визначається в різних аспектах: у лексикологічному, лінгвістичному, соціолінгвістичному, психолінгвістичному, лінгвостилістичному тощо.

Термін 'експресивний синтаксис' з'явився в лінгвістиці в 60-их роках ХХ століття і пов'язаний з іменем швейцарського мовознавця Ш. Баллі, який дослідив експресивність як лінгвістичну категорію на прикладі французької мови. Дослідник був переконаний, що експресія виражається почуттями самого мовця, навіть за відсутності її компонентів у структурі висловлення [1; 2].

Енциклопедія української мови визначає експресивність висловлення як «властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивізації увиразнення мови» [5, с. 170].

Проблему експресії та експресивної лексики досліджували українські та польські лінгвісти: Т. Вавринюк, А. Вовк, Н. Гуйванюк, Т. Коваль, О. Литовка, М. Ліщук, В. Чабаненко; З. Клеменевич (Z. Klemensewicz), Я. Струтинський (J. Strutyński) та ін.

Як семантико-стилістична категорія експресивність виявляє зв'язок з емоційністю, співвідноситься із стилістичною маркованістю мовних одиниць. В основі експресивності лежать соціолінгвістичні, психолінгвістичні та власне лінгвістичні критерії оцінки виражальних засобів.

Предметом вивчення з погляду експресивності ставали різні пласти мовних одиниць. Одними із найбільш яскравих можна вважати звертання у структурі прямого мовлення у різностильових текстах, бо саме звертання називає істоти або персоніфіковані предмети, до яких адресоване мовлення. Основним матеріалом для вивчення функціонування звертальних конструкцій здебільшого ставав художній дискурс, бо саме в ньому відображаються всі структурно-семантичні та синтаксичні особливості вокативів.

Метою статті є визначення функції звертань як засобу експресивного синтаксису в художніх текстах Ярослава Івашкевича.

Україна є малою батьківщиною видатного польського письменника, поета, перекладача Ярослава Івашкевича, у творах якого відображено українську тематику. Твори митця є багатим матеріалом для вивчення, а також підтверджують думку про спорідненість української та польської літератур і міжкультурні зв'язки України та Польщі. «В Україні я дозрів як письменник», – писав Ярослав Івашкевич. Безумовно. У доробку письменника є твори, у яких відбито українську тематику: повість «Zenobia. Palmira», «Księżyc wschodzi», роман «Sława i chwała» тощо. Книга, над якою Ярослав Івашкевич працював майже все життя, мала бути про подорож Україною. В архіві письменника залишився рукопис «Wstępu» та розділів «Daszów», «Werhiwnia». Чернетки свідчать, що наступні розділи він планував назвати «Kalnik», «Illince», «Stawyszczce», «Hajworon», але написати їх уже не встиг [4].

Творчість Ярослава Івашкевича вивчали вітчизняні (Я. Лензіон, О. Сухомлинов) та польські Е. Воховська (E. Wąchowska), В. Сайкевич (V. Sajkiewicz) науковці, проте з погляду функціонування експресивного синтаксису та місця звертань ідіостиль автора не ставав об'єктом дослідження.

Ярослав Івашкевич у літературній діяльності реалізував принцип традиціоналізму. Для прози та поезики автора характерні екзистенціальна тематика, глибокий психологічний аналіз, прискіплива спостережливність та змістовні діалоги, основним інструментом побудови яких є саме звертання персонажів один до одного. Завдячуючи звертанням, митець яскраво відображає думки, переживання, емоції та характер взаємин літературних героїв. Загальний аналіз творів Ярослава Івашкевича вказує на особливу роль діалогів літературних героїв та звертання як один з інструментів їх побудови, яка, у свою чергу, впливає на зміст та сюжетну лінію. Звертання в діалогах персонажів польського письменника мають експресивний характер.

Проблема експресивності, експресії та експресивної лексики на думку лінгвістів є доволі актуальною. Експресивне мовлення

виступає в художньому та публіцистичному дискурсі як засіб вираження психологічного стану мовця.

Найбільш яскраво емоції передаються саме з допомогою звертань, із-поміж яких виділяють власне звертання й риторичні звертання [6].

Власне звертання використовуються здебільшого для стилізації усного мовлення героїв і найчастіше вживаються як спонування співрозмовника до дії чи питання, виражаючи при цьому комунікативну й прагматичну спрямованість:

–*Janie, Janie, buljon dla pana Chopina!* [7];

–*Józiu, puść Picusia, niech szczeka na tego pana* [8];

–*Śłuchajcie, kolego – powiedział nawet – ja bym chciał ze dwa samce, tylko żeby były ładne* [8];

–*Panie Stasiu – broniła się, – w głowie mi się kręci!* [8];

–*Panno Solange, niech mi pani koniecznie wyznaczy chwilę rozmowy* [7];

–*Panno Olu – rozlegało się sakramentalnie pod oknem o tej porze – panno Olu, a może co potogę?* [8].

До синтаксичних експресивних засобів, які використовує Ярослав Івашкевич в художньому мовленні, належать звертання, що виступають актуальним компонентом комунікативної ситуації й за одне використання можуть реалізувати кілька функцій.

Ярослав Івашкевич часто вживає звертання у спонукальних і питальних реченнях, що відповідно спонукають співрозмовника до дії чи відповіді, отже, мають комунікативну спрямованість.

Наприклад:

–*Co ci jest, George? Płaczesz?* [7];

–*Uspokój się, Olu, mów ciszej* [7].

До близьких друзів і родичів використовується зменшувально-пестлива форма імені або назви спорідненості. Такі звертання, крім номінативної, виконують ще й оцінно-характеризуючу функцію. Наприклад:

–*Za duży już, moja Koldusiu, rośnie* [8];

–*Ciociu, to są moi koledzy – powiedziała Basia wstając sprzed ognia i przekładając trzaski i zapalki z prawej ręki do lewej* [8];

–*Jak się masz, tatek – powiedział wesolo* [8];

–*Mamusiu, daj nam papieru...* [7];

Риторичні питання мають метафоричний зміст та є засобом виявлення почуттів і переживань персонажів літературного тексту:

–*O wierzbo* [8];

–*Ach, moja Olu* [8];

– *Ojej, jakiś ty nudny* [8];

–*Więc, moja droga, jak że ja mogę Maurycemu świat zawiazywać tą Augustyną* [7];

–*Ach, Boże — przestraszyła się Gulbińska* [8].

Від власне звертань риторичні звертання відрізняються своєю функцією, мовленнєвою метою, стилістичною зорієнтованістю й змістом. На думку лінгвістів, риторичні звертання, на відміну від власне звертань, на відповідь не розраховані, а вживаються для того, щоб привернути більшу увагу до об'єкта зображуваного, викликати в читача певне ставлення до нього. Використання цієї стилістичної фігури допомагає автору збільшити експресивність мовлення [1; 6].

Не змінюючи категоріально синтаксичної будови речення, звертання надає реченню експресивного забарвлення. Звертання повністю або частково змінює мовленнєву орієнтацію й реченнєву тональність вислову. Тож, крім апелятивної функції, звертання можуть виконувати ще функцію кваліфікації адресата. Наприклад:

–*Ot, smuteczki-bajeczki z pełnej śmiechu beczki. Nic tu nie pomoże i sto gram wódeczki* [7];

–*Jaka jesteś ludzka, płacząca wierzbo w śniegu* [8].

Звертання може виконувати також якісно-оцінну роль, надаючи негативної характеристики або підкреслюючи фамільярне ставлення до співрозмовника. Наприклад:

–*Gdzie jesteś, szalony? Burza się zbliża* [8];

–*Wezmij mnie w swoje grzywy, ty szalona* [8];

–*Uranio, sosno, siostro – tak ciebie nazywam* [8].

У драматичному творі Ярослав Івашкевич використовує особливий експресивний різновид звертань – вокативні речення, які репрезентовані лише іменником у кличному відмінку і можуть виражати заклик, прохання чи вимогу відповіді, відгукнутися тощо. Наприклад:

–*Frycek, Frycek! Zsamknij okno, burza nadchodzi...* [7];

–*Fernandzie!* [7];

–*Frederyku!... Frederyku!..Obiad!*[7];

–*Augustynko! Jak to? Watpisz o mojej miłości* [7];

–*Edek! Co ci jest? – spytał gorączkowo* [8].

Експресивними центрами висловлювань у контексті як прозових, так і поетичних творів Івашкевича є риторичні звертання, які мають метафоричний зміст і відтворюють ставлення оповідача до суб'єкта чи об'єкта звернення: Наприклад:

–*Tyle tutaj jest teraz młodzieży, a pan, panie Wodziński, uczięka wciąz do tych starych zacofańców* [7];

–*Uranio, muzu dnia ostatecznego...stójże na strazy domu i nicości* [8];

–*O jaka jesteś ludzka, płacząca wierzbo w śniegu* [8];

Поширені риторичні звертання разом з іншими мовними засобами інтимізують текст і сприяють його метафоризації.

Як бачимо, звертання відображають емоційно-вольову сферу мовця та поєднують у собі дві функції – апелятивну й експресивну. Дослідивши функції звертань у прозових, поетичних творах та драматургії Ярослава Івашкевича, звертаємо увагу на їхню комунікативну поліфункціональність. Звертання обслуговує один із найважливіших аспектів мовленнєвої діяльності – організацію та регуляцію комунікативних відносин, які залежать від таких факторів, як час, епоха, соціальна належність, ступінь знайомства, рівень освіти й вихованості, національність, професія, обставини мовного акту, вік, стать, місце проживання.

Список використаної літератури

- 1.Вавринюк Т. Засоби експресивного синтаксису в художньому тексті. *Науковий вісник Криворізького національного університету. Філологічні студії*. 2013. Вип. 9. С. 222–228.
- 2.Вовк А. Експресивний синтаксис: з історії вивчення. *Український смисл*. 2016. № 2016. С. 254–264. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usmysl_2016_2016_29
- 3.Лензіон Я. Музика у творчості Ярослава Івашкевича. *Київські полоністичні студії*. Т. XXVI. Київ : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. С. 50–55.
- 4.Сухомлинов О. Ярослав Івашкевич: митець народжений Україною. *Київські полоністичні студії*. Gente Ruthenus Natione Polonus. Київ, 2008. Том X. С. 179–187.
- 5.Українська мова. Енциклопедія. Ред. кол. Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. Вид. друге, випр., доп. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
- 6.Чабаненко В. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.
- 7.Iwaszkiewicz J. Lato w Nohant. URL : <https://polona.pl/item/lato-w-nohant-komedja-w-trzech-aktach,MTMyMTYzNDk2/1/#index> (дата звернення 21.08.2022).
- 8.Iwaszkiewicz J. Opowiadania i wiersze. Warszawa : Zelona Sowa, 2008. С. 4–197.
- 9.Klemensiewicz Z. Zarys składni polskiej. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1953. 274 s.
- 10.Strutyński J. Gramatyka polska. Kraków, 1998. 367 s.

Діана Сторожук,

студентка 2 курсу ОПП «Середня освіта.

Українська мова і література»,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. *Н. М. Торчинська*

МІКРОТОПОНІМІКОН СЕЛА ЯВОРІВЦІ

У статті на основі розповідей місцевих жителів, інформації з сільської бібліотеки та інших джерел описано окремі історичні факти і з'ясувано походження мікротопонімів села Яворівці Хмельницького району Хмельницької області.

Ключові слова: *топонім, мікротопонім, Яворівці, історичний розвиток.*

The article describes the history and toponymy of the village of Yavorivtsi, Khmelnytskyi district, Khmelnytskyi region. The purpose of the work is to characterize the names of the streets, roads, fields, forests and reservoirs of the settlement, to find out their origin, based on the stories of local residents and information from the village library, to outline the historical development of the village.

Key words: *onym, toponym, mikrotoponym, Yavorivtsi, the history.*

Дослідження топонімікону будь-якої території України завжди становить інтерес для науковців, а особливо, коли йдеться про маловідомі населені пункти, географічні об'єкти яких (мікротопоніми) здебільшого стають предметом вивчення лише місцевих краєзнавців.

Топонім – назва місцевості, регіону, населеного пункту, об'єкту рельєфу, будь-якої частини поверхні Землі, тобто географічна назва. Проте в структурі топонімії існує градація. Назви населених пунктів – міст, селищ, сіл тощо – це ойконіми; назви водних об'єктів (річок, озер, морів) – гідроніми; назви об'єктів рельєфу (гір, хребтів, горбів, долин, плато, низовин, гірських ущелин та інших) – ороніми тощо.

Саме топонімний пласт лексики дозволяє визначити, що на певній території колись проживав народ, який відрізняється від того, що живе там сьогодні. Тобто топоніми часто характеризують територію з погляду народів, які колись населяли ту чи іншу місцевість. Таким чином, історики мови можуть вивчати найдавніший пласт лексики української мови. Водночас іменувати певні території, об'єкти можуть і ті народи, які населяють її зараз, що відбувається частіше. У топонімах, зокрема мікротопонімах, відображаються особливості місцевого рельєфу, водних об'єктів, видів рослин, тваринний світ тощо [2].

Мікротопонімікон окремих сіл України є малодослідженим, тому з'ясування походження місцевих географічних назв – це важливий внесок у розвиток як вітчизняної ономастики, так і української діалектології.

Метою статті є характеристика мікротопонімікону села Яворівці Хмельницького району Хмельницької області.

Село Яворівці розташоване в південно-західній частині лісостепової зони Правобережної України, в центрі Подільської височини, за 6 кілометрів від залізничної станції, за 36 кілометрів від Хмельницького. Місцевість горбиста, піднята над рівнем моря на 350 метрів.

Історичне минуле села свідчить про те, що тут не було первісних стоянок. Воно здавна зазнавало нападів турків і татар. Точних відомостей про час заснування села немає, але вперше воно згадується 1444 року в грамоті князя Свидригайла. На місці теперішнього поселення був густий ліс, а між деревами протікав невеликий струмок *Самець*, назва якого в народі виводять від слова «сам». Проте наукові джерела зазначають, що позаяк на всій території України такий гідронім є досить продуктивним, тому, найімовірніше мотивований географічним терміном *samice* – 'голове русло' [3, с. 404].

У «Словнику власних географічних назв Хмельницької області» зафіксовано кілька варіантів ойконіма, що вказує на належність поселення різним власникам: Jaworowcze (1517),

Яворовцы (1593), Jaworow (1789), Яворівці (1926). Щодо назви села, Ю. Д. Гжимайло виводить її від флоролексеми «явір», що малоїмовірно. Проте на думку Н. М. Торчинської та М. М. Торчинського – це патронімічна назва (тут проживали нащадки якогось *Явора*; пор. ос.н. *Явір*, вперше зафіксована ще у XIII ст.), на що вказує суфікс *-івці*, який є особливо продуктивним на території сучасної Хмельниччини [3, с. 517].

Як свідчать місцеві джерела, територія сучасного села була заселена ще в давні часи. Із переказів відомо, що перше поселення з'явилося після навали татар у XIII столітті і називалось Коловароток. Ця назва, ймовірно, походить від назви інструмента для механічного прядіння. В селі була гуральня – замок воїна в 1315–1340 роках.

З історичних джерел відомо, що 1593 року село знову зазнало набігу татар і було знищено (у працях М. Теодоровича є перелік сіл Волинської губернії, спалених у різних роках кінця XVI ст. [1]). 1606 року тут з'явилися нові поселенці. Люди переказують, що тоді два брати-близнюки вирішили зорати землю навколо села три рази двома волами-близнюками. Відтоді ні татар, ні турків на цій землі не було.

1751 року за кошти прихожан в селі збудована дерев'яна церква на честь святого великомученика Дмитрія. До 1861 року в населеному пункті нараховувалося 70 дворів. Станом на 1886 рік в селі мешкало 658 осіб, було 100 дворових господарств, існувало два вітряних млини [4]. 1891 року відкрилась церковна приходська школа, у якій було 42 учні. 1896 року вже нараховувалося 88 дворів та 687 осіб [4].

Мікротопонімікон сучасного села тісно пов'язаний з історичним розвитком поселення, оскільки фіксуємо як давні, так і сучасні назви. Щодо назв вулиць, то вони переважно свідчать про особливості рослинного світу: *Корчі* (на цій вулиці був *корчистий* ліс), вказують на вид діяльності: *Черепишня* (там виготовляли *черепицю*; сучасна назва трансформована внаслідок діалектної дисиміляції), *Цегельня* (там випалювали *цеглу*), свідчать про

місцезнаходження чогось або місце проживання когось: *Корченка* (на ній була збудована *корчма*; хоча не можна відкидати варіант, що первинно назва вказувала на власника – хто? – Корченко / Корченюк, чия? – Корченка), *Мельника* (колись там був млин), *Попівська* (на ній жив *пін*).

Дві дороги також мають назви – *Шлях* (вона веде в село) та *Хмелник* (там колись ріс *хміль*).

Навколо села є велика кількість полів. Значна частка їх вказує на колишніх власників: *Макахів клин* (належало дідові *Макахові*), *Ковалево поле* (власником був сільський *коваль*), *Неруш* (належало дякові *Нерушевичу*), *Федькова долина* (власником був *Федір*).

Окремі ділянки землі вказують на рослинність. Так, поле *Березина* називається так через те, що там колись росло багато *берез*, а на місці поля під назвою *Дубина* раніше був *дубовий ліс*.

Поле, яке має назву *Клин*, на початку широке, а в кінці звужується і складається з чотирьох нерівних *клинців*.

Поле *Града*, на думку мешканців села, так називається, бо там колись *град* побив усю пшеницю. Проте, імовірно, агроном мотивований географічним терміном 'града / гряда' – частина землі, хребет, який не затоплюється річкою [3, с. 144].

Поле *Заруда* має таку назву через те, що раніше на тому місці була густа рудявина.

Також в селі була прірва, у яку колись впав *дяк*. Поле поблизу цього місця називають *Яр* або *Дяківська пастка*. Те поле, біля якого колись жив *пін*, назвали *Попове*. Ще одне поле називають *Кемпа*, що означає «пагорб». Люди говорять, що колись навіть літак вдарився об це місце. Також кажуть, що вона з кожним роком росте все вище.

Ліси навколо села також мають свої назви. *Митинський ліс* так називається через те, що біля нього поселилися люди з сусіднього села *Митинці*. Водночас можна трактували і як локативну назву, що вказує на місце розташування лісу: поблизу у напрямку до села *Митинці*.

Квалітативні ознаки в найменуваннях відображають такі назви, як: *Чорний ліс* має таку назву, тому що був густий і темний; *Довжок* отримав свою назву через свою *довжину*.

Отже, інформація про походження мікротопонімів населеного пункту Яворівці є матеріалом для подальших розвідок у цьому напрямі, оскільки через трансформацію низки географічних назв, діалектну видозміну часто фіксуємо варіанти народної етимології, що певною мірою шкодить науковим підходам до вивчення функціонування онімної лексики в сучасній літературній мові.

Список використаної літератури

1. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Почаев, 1889–1899. Т. 1–5.

2. Топонім. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%> (дата звернення: 18.06.2023).

3. Торчинська Н. М., Торчинський М. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький : Авіст, 2008. 519 с.

4. Яворівці. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 18.06.2023).

Алла Токолова,

учителька англійської мови 1–8 кл. початкової школи
м. Новий Тарг, воєводство Малопольське, Польща;
магістрантка 1 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – польська»,
Хмельницький національний університет.
Науковий керівник – ст. викл. *Л. В. Терещенко*

АНТОНІМІЧНІ ПАРИ ДІЄСЛІВ МОВЛЕННЯ РОМАНУ А. САПКОВСЬКОГО «ВІДЬМАК. ОСТАННЄ БАЖАННЯ»

У статті проаналізовано антонімічні пари комунікаційних дієслів на базі лексичного матеріалу роману А. Сапковського «Відьмак. Останнє бажання»; схарактеризовано особливості антонімічних відношень, зокрема висвітлено семантичне і структурне різноманіття дієслівних протиставлень, що позначають акт мовлення; також визначено роль цих форм в виразненні мови художнього твору.

Ключові слова: антоніми, протиставлення, семантика, структура, Анджей Сапковський.

Artykuł analizuje parę antonimiczne czasowników komunikacyjnych na podstawie materiału leksykalno-semantycznego powieści A. Sapkowskiego «Wiedźmin. Ostatnie życzenie». Autorzy scharakteryzowali specyfikę relacji antonimicznych, w szczególności zwrócili uwagę na różnicowanie semantyczne i strukturalne opozycji werbalnych oznaczających akt mowy. Określona jest również rola tych form w wyrażaniu języka dzieła artystycznego.

Słowa kluczowe: antonimy, opozycja, semantyka, struktura, Andrzej Sapkowski.

Творчість польського письменника-фантаста Анджея Сапковського давно стала об'єктом зацікавлення не лише для читачів, а й для дослідників жанру фентезі, розробників комп'ютерних ігор, кінематографістів, перекладачів. Однак, крім фантастичних сюжетів та переплетення міфічного і реального у поведінці героїв, цікавим, на нашу думку, є лінгвістичний аспект –

мова творів письменника, яка досі не була об'єктом окремого вивчення. Аналіз публікацій про творчий доробок А. Сапковського дає змогу констатувати, що ідіолект письменника не вивчений, тому актуальність теми нашої роботи безумовна. У цій статті маємо на меті проаналізувати можливі типи антонімів серед групи дієслів на позначення акту мовлення / говоріння у романі «Відьмак. Останнє бажання».

Антоніми (з грецької *anti* – проти та *onyma* – ім'я) – слова переважно однієї частини мови з протилежним значенням. Кожне із слів цієї пари викликає асоціацію про друге: *mówić* – *milczeć*, *plakać* – *śmiać się*. Те, що поняття викликає у мовця парне слово, зумовлено природною особливістю людського розуму.

Антонімічні відношення між словами можливі за умови наявності у їх значенні таких ознак, яким властива своєрідна шкала якісних або кількісних змін, перехід у крайню протилежність або у протидію. Слова об'єднуються в пари за спільним загальним поняттям і протилежними виявами якості, властивості, стану предметів тощо. Може існувати антонімія між словами і фразеологічними висловами.

Слова, що перебувають на крайніх точках ряду і взаємно виключають одне одного, поділяються за семантичними і структурними показниками.

Існує два різновиди антонімів, на яких ґрунтується семантична класифікація протилежностей: контрарна і комплементарна [1].

Контрарна (градуальна) протилежність виражається видовими максимально протилежними поняттями, «значенневий» простір між якими може заповнюватися одним або кількома проміжними членами, які показують різні ступені переходу між симетрично розташованими абсолютно протилежними значеннями: *krzyzczyć* – *mówić* – *tamrotać* – *szeptać* – *milczeć*: – *Leć po ludzi, Treska!* – ***krzyknął*** do trzeciego, trzymającego się bliżej drzwi [5, с. 10]; – ***Mówisz*** o tych wydrwigroszach z gwiazdkami na kapeluszach? [5, с. 14]; *Myszowór wiercił się, schylony, coś mamrotał*

[5, с. 169]; – *O, matko moja – szepnęła królowa do Geralta, unosząc na moment wzrok ku sklepieniu w niemej rezygnacji* [5, с. 155]; *Rycerze i wielmoże milczeli* [5, с. 171].

Кожне наступне дієслово в наведених вище прикладах передає менший ступінь інтенсивності дії. Такі градуальні антоніми збагачують виразність мови в розглянутому творі А. Сапковського, дозволяють читачеві відчутти повноту відтінків емоційних значень.

Комплементарні поняття взаємодоповнюють одне одного, але не характеризуються будь-якими проміжними ступенями або градаціями вияву відповідних ознак: *witać – żegnać, prosić – dziękować*: – *Nareszcie. Witaj, wiedźminie* [5, с. 97]; – *Żegnaj – szepnęła nie patrząc mi w oczy* [5, с. 330]; – *Proszę cię, Geralt* [5, с. 108]; – *Dziękuję ci, że zechciałaś ze mną porozmawiać. Dziękuję ci, Jola* [5, с. 142].

Це діаметрально протилежні дії без ступенів переходу, вони становлять бінарні опозиції.

За спрямуванням дій виділяються антоніми-конверсиви, які описують дії з позицій двох обов'язкових точок зору, від двох учасників ситуації з протиставленням сем, наприклад: *pytać – odpowiadać, zadać zagadkę – odgadnąć*. – *Czy był ktoś, kogo zaatakowała, a przeżył? – spytał wiedźmin, pozornie nie zwracając uwagi na wybuch wielmoży* [5, с. 23]; – *O tym zresztą przyszedłem z tobą porozmawiać. Odpowiadaj, nieoficjalnie, krótko i jasno: będzie czy nie będzie? Nie zastaniaj mi się tylko żadnym kodeksem* [5, с. 24]; – *Zaraz zadam ci zagadkę, jeśli ją odgadniesz, wygralesz, a ja się wynoszę* [5, с. 224].

Виразальні можливості антонімічних лексико-семантичних відношень не вичерпуються наведеними семантичними критеріями.

Квазіантоніми – несиметричні протиставлення протилежностей (не становлять крайніх або симетричних протиставлень і тому не можуть бути антонімами): *protestować*

(*narzekać, zaprzeczyć, odmawiać, zaoponować*) – *zgodzić się (wyznać, przyznać, oświadczyć)* [2].

– *O, nie – zaprotestował poeta* [5, c. 210]; – *Ale nie narzeka na brak klientów* [5, c. 265]; – *Nell’ea – zaprzeczył. – Ten pavienn, Aen Seidhe* [5, c. 229]; – *Tym, którzy odmawiają, przetrąca nogę, a czasem i obie* [5, c. 193]; – *Jaki tam dzinn – zaoponował* [5, c. 273]. Наведені вище приклади є нерізкими опозиціями до таких одиниць: – *Prawdopodobnie – zgodził się Geralt ponuro* [5, c. 275]; – *Chociaż lękam się wzbudzić oburzenie i pogardę dumnego wiedźmina, wyznam ci, że wówczas biliśmy się o pieniądze* [5, c. 156]; – *Coś z tego, co wymienili, musi tu być. Chociaż jedno! Przyznaj. – Przyznają. Jedno tu jest z pewnością* [5, c. 201]; – *Całą naszą wyprawę na kraniec świata opiszę w balladzie – oświadczył Jaskier* [5, c. 243].

Дієслова в авторському тексті формують антонімічні пари за ознаками:

1) високе, інтенсивне забарвлення ознаки – відсутність емоційної оцінки: *zagalopować się* (перен. зробити чи сказати більше, ніж належало) – *mówić krótko, bluznąć (bogoхульствувати) – modlić się* [6].

– *Zagalopowałeś się, Krepp – wtrącił Neville. – Mów krótko: czego Yennefer chce od tego geniusza?* [5, c. 296]; *Walnęła go nasadą pięści w oko i bluznęła prosto w twarz więzanką obelg, których nie powstydzilby się krasnoludzki grabarz, a krasnoludzczy grabarze byli niezrównanymi plugawcami* [5, c. 308]; – *Proszę o ciszę – rzekł Krepp. – I o powagę. Modlę się* [5, c. 303].

2) негативна характеристика – нейтральна оцінка: *rozedrzyć się* (в значенні «голосно закричати»)– *szeptać*. [6].

– *Do diabła z twoją modlitwą! – rozdarł się Neyille. -Lecę zbierać ludzi! Trzeba coś robić, a nie stać i gadać!* [5, c. 303]; – *Żegnaj – szepnęła nie patrząc mu w oczy* [5, c. 330].

3) дія – протидія: *znizyć głos, sciszyć głos – unieść głos, podnieść głos, zezwolić – zabronić*.

Velerad ponownie ściszył głos prawie do szeptu, nachylając się przez stół [5, c. 17]; – *Nie wytrzeszczaj na mnie oczu! – Ostrit podniósł*

głos [5, с. 30]; – *Dostojna Calanthe, zezwól, bym wypowiedział swój pogląd na problem, jaki tu mamy* [5, с. 168]; – *Babka zabroniła diabła bić – powiedział szybko Pokrzywka – aleć przecie wiemy, że to Lilie, bo babka... Babka tylko to gada, co jej Lilie każe* [5, с. 220].

Окремий тип антонімії у творі автора – створення протилежних значень комунікативних дієслів за допомогою заперечення не. Наприклад: *odpowiedzieć – nie odpowiedzieć, mówić – nie mówić, przerywać – nie przerywać, wtrącać – nie wtrącać, zadawać – nie zadawać, odezwać się – nie odezwać się, przeszkadzać – nie przeszkadzać, zadowalać – nie zadowalać, narzekać – nie narzekać, zaprzeczyć – nie zaprzeczyć*.

Часто багатозначні слова утворюють антонімічні пари своїми окремими значеннями, бо семантична структура одного слова не відповідає семантичній структурі антоніма. Багатозначне слово може мати декілька антонімів, наприклад: *przerwać – а) dodać (речення, предмет), б) podchwycić (думку, предмет), в) kontynuować (розмову, дію)* [1; 2].

Антоніми також можуть бути:

–постійні (загальнономовні): *potijać tytuł – tytułować: – Mówiąc o nim, pomijałeś jego oficjalny tytuł, ale dodawałeś inne określenia, budząc wielką uciechę wśród ciągnącej za tobą dziatwy* [5, с. 291]; – *Za moich czasów książętami zwykło się tytułować tylko tych, w żyłach których płynęła królewska krew, ale dzisiaj nie ma to, zdaje się, większego znaczenia* [5, с. 85]. Такі антоніми не знаходять перешкод для вжитку в різних текстах;

–контекстуальні (коли слово в певному тексті вживається в переносному значенні): *wydyszał – zastąpił wdechem*. Наприклад: – *Nie rób drugiemu... – wydyszał wiedźmin – ...co tobie niemiło!* [5, с. 226]; *Powtórzył zaklęcie, zgodnie z zasadą bezpieczeństwa zastępując głoskę «e» wdechem* [3, с. 274].

Устами героїв саги А. Сапковського творяться такі фразеологічні протиставлення: *mówić – ani mru-mru, nie zamienić ani słowa – zasypać potokiem wymowy*. А саме: – *Mówcie, babciu,*

mówcie [5, с. 216]; – *Tylko przed królem ani mru-mru o możliwości wypadku przy pracy* [5, с. 19]; *Nie licząc zdawkowego, ceremonialnego pozdrowienia, gdy powitała go jako «pana na Czterorogu», królowa Calanthe nie zamieniła z wiedźminem ani słowa* [5, с. 146]; – *Torque, pobekując, dopadł konia, uchwycił się strzemienia i zasypał białowłosego elfa potokiem wymowy* [5, с. 232].

Отже, семантичні й стилістичні можливості антонімічних лексичних одиниць дають можливість підсилити експресивність, використати багатозначну лексему в її лексико-семантичних варіаціях із метою увиразнити думку, акцентувати на тій чи іншій семі слова, підкреслити стиль поведінку героя чи авторську оцінку зображуваному. Спостереження за мовою твору А. Сапковського «Відьмак. Останнє бажання» дає можливість стверджувати, що письменник талановито й майстерно застосовує всі можливості лексичного багатства мови. Лексико-семантичні групи слів, парадигматичні відношення в системі лексики – це перспективний напрям у філології, бо мова автора фентезійних романів є багатющим джерелом для всебічних лінгвістичних досліджень, що дає змогу формувати мовну картину світу як окремого літератора, так і польської літератури загалом.

Список використаної літератури

1. Антоніми. URL: <https://studfile.net/preview/6266345/page:8/> (дата звернення 28.06.2023).
2. Класифікація антонімів. Основні класи антонімів. URL: <https://adsby.ru/klassifikaciya-antonimov-osnovnye-klassy-antonimov-antonimy.html> (дата звернення 28.06.2023).
3. Лукашук М. Роль комунікативних дієслів як когезивних елементів у різних стилях сучасної англійської мови. *Nauka i studia*. Przemysl, 2017. № 15 (195). С. 10–18.
4. Сапковський А. Відьмак. Т. 1. Останнє бажання. Пер. з пол. Легеза С., комент. С. Легези й О. Стужук. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 288 с.
5. Sapkowski A. Wiedźmin. Ostatnie Życzenie. Warszawa: SuperNowa, 2014. 332 s.

6.Słownik Języka Polskiego PWN. URL: <https://sjp.pwn.pl/szukaj.html>
(дата звернення 28.06.2023).

7.Szerszunowicz J. Frezeologia w kształceniu językowym. Białystok:
Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2017. 298 s.

Наталія Торчинська,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології,
Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ НАПИСАННЯ ФОНЕТИЧНОЇ І ФОНЕМАТИЧНОЇ ТРАНСКРИПЦІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

У статті зосереджено увагу на важливості формування в майбутнього вчителя української мови фонетичної компетентності як невід'ємного складника комунікативної компетенції; сформульовано основні правила написання фонетичної і фонематичної транскрипцій української мови, запропоновано приклади такого запису з метою зрозуміти різницю між ними.

Ключові слова: сучасна українська літературна мова, фонетична компетенція, фонетична транскрипція, фонематична транскрипція, асиміляція, майбутній вчитель української мови, здобувач вищої освіти.

Artykuł koncentruje się na znaczeniu u przyszłego nauczyciela języka ukraińskiego kształtowania kompetencji fonetycznej jako integralnej składowej kompetencji komunikacyjnej; formułowane są podstawowe zasady zapisu fonetycznego oraz fonemicznego transkrypcji języka ukraińskiego, w celu zrozumieć różnice podane są przykłady tych zapisów.

Słowa kluczowe: współczesny ukraiński język literacki, kompetencja fonetyczna, transkrypcja fonetyczna, transkrypcja fonemiczna, asymilacja, przyszły nauczyciel języka ukraińskiego.

Державна мова, затверджена на законодавчому рівні, у будь-якому суспільстві є одним із найвищих виявів самоутвердження нації, її ідентифікації. Водночас статусність української мови як державної підкріплюється не лише законом, а й низкою інших чинників, із-поміж яких і політичні, і соціально-комунікативні, і духовні. Побутує думка, що мову лише тоді можна вважати справді державною, якщо нею спілкується три чверті населення.

Тому українцям необхідно постійно працювати над популяризацією нашої мови як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях, і велику роль у цьому процесі відграють учителі української мови.

Сучасна лінгводидактика здебільшого зосереджується на формуванні фонетичних, граматичних, стилістичних компетенцій у процесі вивчення іноземних мов (н-д, О. І. Безлюдний, О. Б. Бігич, С. В. Войталюк, Н. В. Дячок, Г. О. Лисак, О. П. Ранюк, Є. Й. Тернієвська, О. Ю. Тупиця, О. А. Чухно, Н. М. Яцканич та ін.), хоча питання оволодіння українською мовою теж не менш важливе.

У закладах вищої освіти, де навчають студентів – майбутніх учителів-філологів, у навчальних планах та освітніх програмах чільне місце посідає дисципліна «Сучасна українська літературна мова», яка викладається протягом чотирьох (або трьох, якщо йдеться про вивчення української мови як другої) років, здобувачі освіти мають можливість вивчити увесь курс сучасної української мови на належному рівні. Так, до прикладу, протягом семестру першокурсники Хмельницького національного університету, що навчаються на ОПП «Середня освіта. Мови і літератури (польська, українська)», вивчають фонетику української літературної мови і набувають таких загальних та фахових компетентностей, як здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність до формування в учнів ключових і предметних компетентностей та здійснення міжпредметних зв'язків; здатність володіти базовими знаннями про мову як особливу знакову систему, її рівні; використовувати ці знання у професійній діяльності; здатність дотримуватися сучасних мовних норм української мови, використовувати різні форми і види комунікації, обирати мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації; здатність до досконалого володіння принципами орфографії, пунктуації української мови; здатність використовувати знання фонетичної системи української мови, явищ її історичного розвитку в педагогічній діяльності.

Вищезазначені компетентності забезпечують реалізацію таких програмних результатів навчання: усвідомлювати значущість державної мови та послуговуватися нею в усіх сферах суспільної діяльності; оперувати базовими категоріями та поняттями спеціальності; формувати в учнів ключові і предметні компетентності та здійснювати міжпредметні зв'язки; володіти знаннями з фонетики / орфоєпії / орфографії української мови, уміти практично використовувати їх в освітньому процесі, знати методику формування мовних компетентностей учнів.

Мета дисципліни – ознайомити студентів з основними фонетичними термінами й поняттями; виробити вміння розмежовувати поняття «фонетика» і «фонологія», вивчити звукову систему мови в зв'язку з її смисловою роллю, аналізувати різноманітні звукові зміни, що виступають у мовленні при сполученні звукових елементів між собою.

Отже, викладач повинен підготувати студентів-першокурсників до сприйняття і вивчення інших дисциплін, що складають загальний курс сучасної української мови, оскільки фонетика тісно пов'язана з орфоєпією, графікою, орфографією, а також лексикою, граматиною, стилістикою; навчити студентів аналізувати фонетичні явища, класифікувати звуки, писати фонетичні та фонематичні транскрипції; визначати закономірності їх сполучуваності у мовленнєвому потоці; правильно наголошувати слова, членувати мовний потік на склади та більші відрізки.

Як показує багаторічна практика, одним із визначників наявності / відсутності фонетичних знань і вмінь є навички правильного написання студентами фонетичної та фонематичної транскрипції, що передають особливості літературного мовлення.

Мета статті – зацентувати увагу на основних аспектах і труднощах написання транскрипцій; показати відмінність між двома транскрипціями в українській мові.

Транскрипція – це спеціальна система письма, яку застосовують для точного відтворення звукового складу слів і

текстів мови [3, с. 691]. Розрізняють фонетичну і фонематичну транскрипції.

Фонетична транскрипція – це спосіб передачі на письмі усної мови з усіма її звуковими особливостями [3, с. 691] (як чуємо, вимовляємо, так і записуємо).

Основні правила написання фонетичної транскрипції

1) фонетичну транскрипцію пишемо у квадратних дужках;
2) у фонетичній транскрипції відсутня велика літера;
3) замість розділових знаків ставимо скісні риски (крапка – дві //, на місці інших розділових знаків – одна /);

4) обов'язково проставляємо знак наголосу;

5) подовженні та подвоєнні позначаємо двокрапкою – **н:**, **д:** ;

6) в українській мові немає оглушення, крім слів *кігті* – [к'іхт'і], *нігті* – [н'іхт'і], *легко* – [лехко], *вогко* – [вохко], *дьогтю* – [д'охт'у], *дігтяр* – [д'охт'ар];

7) **я**, **ю**, **є** передають два звуки (**йа**, **йу**, **йє**) на початку слова, складу та після апострофа – *сіЙАти*, *синіЙЕ*, *ЙУліЙА*;

8) м'якість приголосних позначаємо знаком акут (рисочкою). М'якими є 10 приголосних, що мають пару: **д'**, **т'**, **з'**, **с'**, **дз'**, **ц'**, **л'**, **н'**, **р'**, **й** (*Де Ти ЗЙіСи Ці ЛуНи + р*). Якщо ці звуки стоять поряд і другий м'який, то попередній теж асимілюється (*стіл* – [с'т'іл]);

9) пом'якшені позначаємо знаком апостроф (губні – **б**, **п**, **в**, **м**, **ф**, шиплячі – **ж**, **ч**, **ш**, **дж**, задньоязикові – **г**, **к**, **х**, глотковий **г**): *біліє* – [б'іл'іє^н], *смiх* – [с'м'іх];

10) буквосполуки **ться** і **шся** завжди асимілюються: **ться** → [ц':а], **шся** → [с':а];

11) перед приголосними, в кінці складу, в кінці слова **в** і **й** стають нескладотвірними – **ў**, **ї**: *впав* – [ўпаў], *йшов* [їшоў], *синій* – [син'її];

12) усі ненаголошені **Е** та **И** змінюють звучання внаслідок гармонійної асиміляції:

е → перед наголошеними **і**, **у**, **и** → [и^е]: [зи^ен'іт], [ви^едут'];

и → перед наголошеними **а**, **о**, **е** → [е^н]: [ме^н'н'є], [ке^нтаї];

о → перед наголошеними **і**, **у** → [о^у]: [со^уб'і], [го^улубка].

Фонематична транскрипція передає тільки фонемний склад морфем, слів і текстів, а не всі відтінки звуків мови, у яких реалізуються фонemi [3, с. 691].

Основні правила написання фонематичної транскрипції

1) в українській мові є 38 фонем; позначаємо лише те, що бачимо в тексті, без пом'якшених, наближених, асиміляцій тощо).

Порівняйте: кігті – [к'іхт'і] /кігт'і/;

2) фонематичну транскрипцію пишемо у скісних дужках;

3) у фонематичній транскрипції відсутня велика літера;

4) замість розділових знаків ставимо скісні риси (крапка – дві //, на місці інших розділових знаків – одна /);

5) знак наголосу не ставимо;

6) подовженні та подвоєнні позначаємо як дві фонemi: *знання* – /знан'н'a/, *ніччю* – /ні'ччу/;

7) **я, ю, є** передають два звуки (**йа, йу, йе**) на початку слова, складу, перед приголосним – [с'іЙАти, син'іЙЕ, ЙУл'іЙА];

8) м'якість приголосних позначаємо знаком акут (рисочкою). М'якими є 10 приголосних, що мають пару: **д', т', з', с', дз', ц', л', н', р', й** (*Де Ти ЗЙіСи Ці ЛиНи + р*); але позначаємо м'якість лише в тому випадку, коли в орфографічному записі після вищезгаданих фонем стоять **ь, і, я, ю, є** (позначають один звук), тобто асиміляції за м'якістю не позначаємо;

9) пом'якшені приголосні у фонематичній транскрипції не позначаємо, бо таких фонем не існує (пом'якшеними можуть бути тільки звуки). *Порівняйте:* *біліє* – [б'іл'іє^н], /біл'іє/, *сміх* – [с'м'іх], /сміх/;

10) буквосполуки **ться** і **шся** передаємо трьома фонемами: **ться** → [ц':а], /т'с'а/, **шся** → [с':а], /шс'а/;

11) **в** і **й** передаємо ідентично (орфографічно), незалежно від позиції. *Порівняйте:* *впав* – [ўпаў], /впав/, *йшов* [йшоў], /йшов/, *синій* – [син'ій], /син'ій/;

12) варіантні вияви звуків (алофони) [e^н], [e^є], [o^у] не позначаємо [2, с. 10–11].

Таким чином, для правильного написання транскрипції здобувач вищої освіти повинен знати і добре засвоїти:

- класифікацію звуків за участю голосу і шуму, за місцем і способом творення, за м'якістю і твердістю;
- фонетичні явища, зокрема асиміляції за м'якістю, глухістю і дзвінкістю, місцем і способом творення; повні / часткові;
- наголошування слів.

Відповідних умінь та навичок здобувачі вищої освіти набувають на практичних заняттях шляхом виконання різноманітних вправ і завдань. До прикладу, для кращого усвідомлення асимілятивних явищ пропонуємо студентам завдання, яке допоможе систематизувати інформацію і набути відповідних компетенцій:

Проаналізуйте запропоновані різновиди асиміляції, запишіть слова транскрипцією. Доповніть своїми варіантами.

1) за місцем творення: [зш] – [жш] *відповзши, безшовний*; [зж] – [ж:] *зжити, обезжирений*; [здж] – [ждж] *з джерела, з джазом*; [зч] – [жч] *безчестя, розчистити*; [сш] – [ш:] *принісиши, винісиши*;

2) за місцем творення і м'якістю: [шс'] – [с':] *смієшся, вчишся*; [жс'] – [з'с'] *вріжся, зважся*; [чс'] – [ц'с'] *не мучся*; [чц'] – [ц':] *ручці, внучці*; [жц'] – [з'ц'] *ніжці*; [шц'] – [с'ц] *чашиці, кішці*; [ддз] – [дз:] *віддзвонити, віддзеркалення*;

3) за місцем творення і глухістю: [зш] – [ш:] *зшити, зшитовхнути*; [гк] – [хк] *вогкий, легкий*; [гт'] – [хт'] *кігті, нігті*;

4) за способом творення: [тц] / [дц] – [ц:] *болітце, відцуратися*;

5) за способом творення і м'якістю: [тц'] – [ц':] *ситцю*;

6) за місцем та способом творення: [тч] – [ч:] *льотчик, вітчим*; [тш] – [чш] ([ч:] *коротший* [1, с. 27–28]).

Формування навичок аналізу різноманітних фонетичних явищ відбувається при виконанні низки вправ із вищезгаданого збірника [1]. Зауважимо, що доцільним зі студентами, які навчаються на ОПП із двома мовами викладання, на заняттях з

української мови проводити паралель щодо окремих фонетичних явищ у суміжній мові (у нашому випадку – польській).

Якщо учні в закладах середньої освіти записують транскрипцією окремі слова, то майбутні вчителі-філологи вчать писати транскрипцією цілі тексти, що дозволяє врахувати особливості сусідніх звуків і позначити відповідні позиційні (наявність нескладотвірний й та в) і комбінаторні (асиміляції) звукові зміни. Як показує практика, для кращого розуміння різниці між транскрипціями студентам варто пропонувати порівняльні записи. До прикладу, запишемо двома транскрипціями слова Ліни Костенко із роману «Записки українського самашедшого»: *У нас на кожну проблему можна лягти й заснути. Прокинутись через сто років – а вона та сама. Йдемо по колу, як сумирні конячки в топчаку історії, б'ючи у тій самій ступі ту ж саму олію. Ми думаємо, що це у нас шляхетна толерантність, а це у нас воляче терпіння.*

[у нас на ко́жну пробле́му мо́жна л'агту́ ї засну́ти^е // прокіну́ти^{с'} че́ре^з сто ро́к'іу́ / а вона́ та са́ма // іде^{мо} по ко́лу / йак сумі́рні кон'а́чки ў топчаку́ істо́р'і́ї / б'ючу́ у т'ї́ са́м'ї́ ступ'і́ ту ж са́му о'л'і́ю // ми дума́ємо^{мо} / шчо́ це у нас шл'ахетна́ толе^{ра}нта́нт'ні́ст'^т / а це у нас вол'а́че^н те^рп'і́н':а //]

/ у нас на кожну проблему можна л'агти й заснути // прокинутис' через сто років / а вона та сама // йдемо по колу / йак сумирні кон'ачки в топчаку історії / б'ючи у тій самій ступі ту ж саму олію // ми думайемо / шчо це у нас шл'ахетна толерантніст' / а це у нас вол'аче терпін'н'а//

На таких зразках чітко простежуємо особливості позначення м'яких і пом'якшених, подовження, редукацій, асиміляцій, нескладотвірних тощо. Таким чином, майбутні вчителі української мови повинні зрозуміти усі фонетичні та фонематичні нюанси, щоб у своїй практичній діяльності могли навчити учнів правильного фонетичного запису слова і тексту (фонематичну транскрипцію у шкільному курсі не вивчають), що значно покращує мовленнєві навички та свідчить про набуття фонетичної

компетенції, яка сприяє артикуляційному й інтонаційному оформленню висловлювання. І саме фонетичні навички, що ґрунтуються на основі рідної мови, допомагають опанувати іноземні мови. Результативність формування фонетичної компетентності залежить від низки зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку мови, зокрема від уміння вчителя подати матеріал із допомогою низки форм і методів роботи на уроках, різних технологій навчання, а також від бажання учня оволодіти знаннями.

Крім того, фонетичний запис тексту, а не окремих слів готує здобувача освіти до опанування української діалектології на другому курсі, де є гостра потреба записувати з уст респондентів саме тексти, у яких зберігаються скарби розмовного мовлення українців.

У перспективі плануємо зосередити увагу на формуванні в майбутнього вчителя-філолога навичок складоподілу як невід'ємного складника фонетичної компетенції.

Список використаної літератури

1.Сучасна українська літературна мова. Фонетика : збірник вправ для студентів спеціальності 035 «Філологія. Українська мова і література», 014 «Середня освіта. Українська мова і література, англійська мова», 014 «Середня освіта. Мови і літератури (польська, українська)». Укладач Н. М. Торчинська; відповід. за випуск Н. В. Подлевська. Хмельницький, 2020. 54 с.

2.Сучасна українська мова. Фонетика: методичні рекомендації для виконання контрольної роботи здобувачами вищої освіти заочної форми навчання першого (бакалаврського) рівня за ОПП «Середня освіта. Мови і літератури (польська, українська)». Укл. Н. М. Торчинська. Хмельницький, 2019. 37 с.

3.Українська мова. Енциклопедія. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.

Михайло Торчинський,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української філології,
Хмельницький національний університет

ЧИСЛІВНИК У СИСТЕМІ ЧАСТИН МОВИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

У статті визначено диференційні ознаки числівника як повнозначної відмінюваної частини мови; простежено історію виокремлення цього класу слів, трансформацію термінозначень, сучасне бачення числівника в наукових працях провідних граматистів України; пропонується відмовитися від існування порядкових числівників, які мають бути віднесені до порядкових прикметників.

Ключові слова: кількісні числівники, морфемна будова, морфологічні особливості, порядкові прикметники, порядкові числівники, семантика, синтаксична роль, числівник.

W artykule opisane cechy różnicujące liczebnika jako pełnowartościowej odmiennej części języka; prześlędzona jest historia wyróżnienia tej klasy wyrazów, przekształcenia oznaczeń terminów, współczesna wizja liczebnika w pracach naukowych czołowych badacze gramatyki ukraińskiej; proponuje się rezygnację z istnienia liczebników porządkowych, które należy zaliczyć do przymiotników porządkowych.

Słowa kluczowe: liczebniki, struktura morfemu, cechy morfologiczne, przymiotniki porządkowe, liczebniki porządkowe, semantyka, rola składniowa, liczebnik.

Об'єктом нашого наукового зацікавлення є **числівник** (тут і далі виділення в тексті терміна жирним курсивом наше – М. Т.) – одна з повнозначних частин мови, які загалом кваліфікуються як «... найбільші морфологічні класи слів, яким притаманні такі чотири ознаки: 1) узагальнене (категорійне) значення, абстраговане від конкретних лексичних значень слів; 2) структура морфологічних категорій; 3) система форм словозміни або її відсутність; 4) спільність синтаксичних функцій» [9, с. 25]. Інші

граматисти можуть частково змінювати критерії розмежування частин мови, як, наприклад, І. Р. Вихованець: «Об'єднання слів у частини мови найбільш повно реалізується за семантичними, синтаксичними і морфологічними ознаками» [3, с. 9], А. П. Загнітко: «Ч. м. – лексико-граматичні класи слів, установлені на основі спільності: а) узагальненого (загальнокатегорійного) значення, абстрагованого від конкретних морфологічних та лексичних значень слів цього класу; б) морфологічних категорій; в) основних синтаксичних функцій; г) словотвірних властивостей» [14, IV, с. 158], С. Я. Єрмоленко, що в короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів «Українська мова» до частин мови відносить «... класи слів, об'єднаних за такими ознаками: 1) семантичними – наявністю спільного лексичного значення чи його відсутністю; 2) морфологічними – однаковими граматичними категоріями, формами зміни слів; 3) синтаксичними – спільною функцією слів у реченні й синтаксичною сполучуваністю з іншими словами у словосполученні й реченні» [11, с. 200] або М. Я. Плющ, яка розглядає частини мови «... як лексико-граматичні класи слів, кожний з яких характеризується: спільністю загальнокатегорійного (частиномовного) значення і граматичних властивостей: морфологічних категорій, системи форм словозміни (або її відсутності) та синтаксичних функцій, а також своєрідністю морфемного складу і словотворення» [24, с. 84]. Як бачимо, основними критеріями поділу слів на частини мови є семантичний (або лексичний), морфологічний, синтаксичний і словотвірний (або морфемний).

Зазначимо, що мовознавці по-різному підходять до виокремлення основного критерію виділення частин мови. Зокрема, автори «Граматики сучасної української літературної мови» І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко А. П. і С. О. Соколова віддають перевагу семантичному критерію, а М. Я. Плющ – синтаксичному [24, с. 84–85]. М. П. Кочерган пише, що «із трьох ознак традиційно на перше місце ставлять

морфологічні» [16, с. 246], а також зауважує, що займенники і **числівники** виділяються за логіко-семантичною (поняттєвою) ознакою, і стверджує, що «невипадково в лінгвістичних працях виділяють займенники-іменники, займенники-прикметники, займенники-числівники, займенники-прислівники, **числівники-іменники** та **числівники-прикметники** [16, с. 247]. С. В. Семчинський вказував, «... що класифікація слів на частини мови за кожним із названих критеріїв буде різною. Так, виділення **числівника** і займенника є справедливим з погляду семантичного критерію, однак воно не є необхідністю з погляду синтаксичного критерію. Більше того, різні розряди займенників і **числівників** потрапляють до різних частин мови» [26, с. 152–153].

Аналіз праць провідних вітчизняних граматистів дозволяє зробити висновок, що в мовознавстві немає єдності щодо з'ясування місця **числівника** в систематизації частин мови, а потреба усталити типологію частин мови, насамперед повнозначних, є незаперечною, що й зумовлює **актуальність теми** нашої статті.

Мета дослідження – на основі аналізу граматик кращих вітчизняних лінгвістів визначити місце різних груп **числівників** у систематизації частин мови.

Указана мета реалізується в низці **завдань**:

1) уточнити поняття «**числівник**» та схарактеризувати критерії його виокремлення;

2) описати історію становлення **числівника** як частини мови в українській мові, зіставивши її з аналогічними типологіями інших мов;

3) запропонувати власне бачення **числівника** в системі повнозначних частин мови.

Уперше **числівник** (*nomen numerāle*) як самостійну частину мови (а не складник імен) виокремили латинські граматисти, і це стало підставою для аналогічної градації в багатьох європейських національних мовах, причому іноді зі збереженням певної співзвучності у термінопозначеннях: *numerals* (англійська мова),

numéral (французька мова), проте у слов'янських мовах простежується орієнтація на творення термінів на власне мовній основі: *liczebnik* (польська мова), *číslovka* (чеська мова).

Як і в грецькій, у старослов'янській та церковнослов'янській мовах числівник був складником так званих *імен*: «Виділення *імен* ґрунтується на спільності граматичних категорій роду, числа і відмінка й охоплює іменники, прикметники, *числівники*, займенники» [34, с. 37].

Про *ім'я* (*Имя*) як частину мови згадується і в багатьох давньослов'янських граматичних працях, як-от: «Книга Івана Дамаскіна філософська про вісім частин слова», граматики «Адельфотес», «Граматики» Л. Зизанія, «Граматики СлавенскиА правилноє Свнтаґма» М. Г. Смотрицького, «Граматики словенська» І. Ужевича тощо [22]. Про цей період С. П. Бевзенко пише: «Слова, що вживалися для позначення чисел, не становили окремого граматичного класу слів: вони своїми граматичними властивостями зближувалися з іменниками (починаючи з *п'яти* і далі) чи з прикметниками (до *чотирьох* включно)» [1, с. 13]. І далі: « У давньоруській мові числові назви мали вже абстрактне числове значення, але ще не становили собою окремої частини мови. За граматичними ознаками одні з них, зокрема *одинъ, одьно, одьна, дьва, дьвѣ, триѣ, три, чѣтырѣ*, подібно до прикметників змінювалися за родами, числами і відмінками, залежно від форми означуваного ними іменника, а інші (*пять – дѣсать, съто, тысача*) мали граматичні ознаки іменників, тобто належали до якогось одного роду і відмінювалися в однині, множині та двоїні» [1, с. 183].

І лише в середині XVIII ст. М. В. Ломоносов у своїй граматиці вперше назвав *числівник* особливою частиною мови, оскільки такі слова втратили граматичні ознаки, характерні для іменників та прикметників, і перетворилися в абстрактні найменування числових понять. І вже у «Граматиці» О. Павловського (1818 р.), фактично першому граматичному описі народнорозмовної української мови, виокремлено

числівники («числительныя имена»), однак автор зазначає, що «в именахъ сего рода особенныхъ отступлений ... не имѣется ... исключая неважную разницу въ перемѣнахъ окончаній нѣкоторыхъ склоняющихся имен, напр. *двома*, или *двоіма*, *тріома*, *пятьма*, *шостома*...» [23, с. 12–13].

Відповідний термін почали використовувати й західноукраїнські граматисти, праці яких були орієнтовані на мовну практику носіїв української (русинської, рутенської) або російської мов, однак значна частина їх написана польською, німецькою, латинською, угорською мовами.

Наприклад, в «Граматиці славо-рутенській» М. Лучкая назви частин мови подаються латиницею й кирилицею та підкріплюються зразками розмовного мовлення: «*Numeralia* (числителные», причому розмежовуються *кількісні числівники* (*два*, *три*, *сто*), зокрема *збірні* (*однина – четверо*, *множина – четвери*), і *порядкові* (*первый*, *вторый*) [36, с. 63–68].

У граматиці Й. Левицького, написаній німецькою мовою, *числівники* («*имѣна числительныя – Die Zahwörter*») поділені на *кількісні* («*основательныя – Grundzahlen*»: *сѣмь*, *двадцать*) і *порядкові* («*порядочныя – Ordnungszahlen*»: *седьмой*, *сороковый*), а також *збірні* (*двадцатьро*) і *дробові* (*пѣлтора*) [37, с. 93–99].

Я. Головацький у «Граматиці російської мови» розмежував дев'ять частин мови і, незважаючи на назву й виклад матеріалу, навів багато українськомовних прикладів, що можна підтвердити дефініцією *числівника*: «*Има числительное* є слово, котрымъ означася число (количество) предметовъ або порядковъ, въ якомъ они одинъ за другимъ слѣдуютъ»: *двичи*, *дрѣгій* [5, с. 105], причому варто відзначити, що *числівник* як частина мови Я. Головацьким раніше не називався.

У цей час в Україні, підпорядкованій Московії, через систематичні утиски української мові розбудова її граматичної системи практично призупинилася. Однак осібно треба назвати багатотомну працю О. О. Потебні «Із записок з російської

граматики» [25], у якій, зокрема, автор відніс до слів лексичних (по суті, повнозначних частин мови) і **числівники**, відзначивши їхню близькість з іменниками і прикметниками.

У ХХ ст. граматична система української мови остаточно стабілізувалася, і **числівники** зайняли в ній стабільне місце. Наприклад, Є. Тимченко в посібнику «Українська граматики» (1907 р.) характеризував такі повнозначні частини мови, як речівник, прикметник, часівник, **числівник**, прислівник і займенник [31]. С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер у третьому виданні «Граматики руської мови» (1914 р.) кваліфікували чотири частини мови, які «називають ся **імена**», і це: «... **числівники**, що виражають число осіб або річий або служать для иньших числових понять» [8, с. 45]. І. С. Нечуй-Левицький у «Граматиці українського языка» (1913 р.) теж визначає дев'ять частин мови (у нього – частки мови): «1) ймення предметне, 2) ймення прикметне, 3) **ймення числове**, 4) займення, 5) дієслов, 6) прикметник, 7) предлог (прийменник), 8) союз, 9) викрик» [21, с. 10].

Після 1917 року українська мова спочатку отримала всі можливості для подальшого розвитку, що відбилося й на усталенні граматичних стандартів. Зазвичай автори таких праць використовували напрацювання своїх попередників, запозичали термінологію насамперед із російської мови, вигадували власні термінопозначення, які не завжди схвально сприймалися науковою і педагогічною громадськістю. Для прикладу назвемо низку видань 1917 – початку 1930-их років, в яких використовуються різні термінопозначення **числівника** і навіть починають висловлюватися сумніви в його існуванні.

Зокрема, у брошурі «Грамматична термінологія і правопис, ухвалені Комісією мови при Українському товаристві шкільної освіти в Києві» (1917 р.), створеній як перекладний (російсько-український) словничок, пропонується такий відповідник: «**числительное** – **числівник**» [10].

Є. Тимченко в перевиданій 1917 року «Українській граматиці» детально описує дев'ять груп слів, зокрема «**числівник**,

чи **ймення числове**, часть мови, що показує кількість (число) предметів (*один, два, три*), або ряд, в якому вони по собі йдуть (*перший, другий, третій*), через те **числівники** й поділяються на головні й рядові» [32, с. 8].

В. Сімович у «Граматиці української мови для самонавчання в допомогу шкільній науці» (1919 р.) намагався не лише подати назви частин мови, а й доступно (адже посібник призначений для самостійного вивчення української мови) з'ясувати їхнє значення: «Слово, що подає число предметів, осіб, речей і т. д. – це **числівник**». Автор зазначив, що іменники, прикметники, займенники й **числівники** «... звать ся до купи ще й **іменами**» [28, с. 28–31].

М. Наконечний у програмі-конспекті «Українська мова», що кваліфікується і як посібник для педтехнікумів та факсоцвхів, і як поради́ник учителям шкіл профосвіти, пропонує називати частини мови іменником, прикметником, дієсловом, прислівником, прийменником, сполучником і часткою; замість **числівника** розрізняє **числові назви іменникового і прикметникового типу** [20].

П. Горецький та І. Шаля в підручнику з української мови для вищих шкіл (1929 р.) поділ слів на частини мови пов'язують з особливостями їх відмінювання, однак **числівників** немає ні серед змінних, ні з-поміж незмінних слів [6, с. 62]. Проте вже 1931 року О. Синявський у праці «Норми української літературної мови» [27], хоч і знову частково трансформував систему частин мови, але **числівник** відновив.

Зрештою, у першій частині підручника для середніх шкіл «Грамматика української мови» («Морфологія», 1934 р.), авторами якого є А. Шевчук, І. Бойків та О. Радченко, знаходимо ту типологію частин мови, яка, за невеликими винятками, звична для більшості носіїв нашої мови: іменник, прикметник, **числівник**, займенник, дієслово (разом із дієприкметником), прислівник (разом із дієприслівником), прийменник, сполучник, частка й вигук [35].

Розгук сталінської реакції у тридцятих роках ХХ ст., зокрема, призвів і до певного простою в розвитку української граматичної системи, однак варто зазначити, що на цей час терміносистема частин мови, після певного періоду варіативних хитань, вже була сформована. Частково відчувався вплив російського мовознавства (він продовжувався фактично до кінця ХХ ст.), однак загалом усі назви частин мови були українськомовними (наприклад, **числівник**, бо означає число).

У 1940-их роках вітчизняні граматисти переважно дотримувалися цих стандартів, іноді частково змінюючи їх або доповнюючи новими групами слів. Заслуговує на увагу й деталізація принципів виділення частин мови. Наприклад, вказуючи на їхнє значення, Б. М. Кулик зазначає, що «**числівник** називає число предметів ... або порядок при переліку» [17, с. 87–88].

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. було остаточно сформовано українську граматичну терміносистему, пов'язану з виокремленням частин мови, серед яких виділявся й **числівник**. Водночас у цей період все більше з'являється наукових праць, у яких переглядається така систематизація, вводяться нові розряди слів і заперечується існування тих, які були виокремлені раніше.

Відзначимо працю М. А. Жовтобрюха і Б. М. Кулика «Курс сучасної української мови» (1965 р.), у якій при характеристиці типології частин мови був зроблений екскурс і в історію такого поділу слів, зокрема схарактеризований внесок у систематизацію російських лінгвістів, що значною мірою вплинуло на трансформацію поглядів багатьох вітчизняних граматистів. Не аналізуючи з відомих причин мовознавчі праці російських мовознавців, усе-таки процитуємо окремі положення їхніх учень, що насаперед стосуються **числівника**, причому зробимо це в баченні М. А. Жовтобрюха і Б. М. Кулика.

Зокрема, стверджується, що ще в середині ХІХ ст. Ф. І. Буслаєв відокремив від **імені числівник**, і дев'ятикомпонентна типологія частин мови проіснувала в

шкільних граматиках аж до початку ХХ ст. О. О. Шахматов (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) серед частин мови виділяв три основні розряди слів: повнозначні, неповнозначні (і серед них **числівники**) та службові. В. О. Богородицький (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.) поділяв слова на чотири групи: повнозначні із самостійним значенням, повнозначні з меншою самостійністю значення (серед них **числівники**); частки, або слівця відношень, та вигуки [12, с. 211–213].

Низка новацій щодо упорядкування системи частин мови запропонована в академічному курсі «Сучасна українська літературна мова. Морфологія», виданому 1969 р. за редакцією І. К. Білодіда. Зокрема, зі складу **числівників** вилучено розряд **порядкових**: «Слова, що означають порядкове місце предмета серед інших однорідних предметів і утворені від **числівників**. становлять групу порядкових прикметників: *сорок дев'ята школа, третій поверх, вісімнадцятий кілометр, сто сорок п'ята сторінка*» [30, с. 188].

Ще раніше низку пропозицій щодо удосконалення типології частин мови висловив І. К. Кучеренко, який, наприклад, звернув увагу на слова, що мають виразну граматичну ознаку прикметника (закінчення **-ий**) і в традиційному мовознавстві належать до різних частин мови – **числівників** (*перший, сьомий*), займенників (*такий, усякий, кожний*), **дієприкметників** (*працюючий, писаний*) – усі вони були об'єднані терміном **ад'єктивні слова** [18; 19, с. 438].

Відзначимо також монографію І. Р. Вихованця «Частини мови в семантико-граматичному аспекті» [3], у якій автор детально розглядає проблемні питання теорії частин мови. Зокрема, дослідник на основі семантичних, синтаксичних і морфологічних ознак слова виділяє одиниці, «... які позбавлені частиномовних рис. Це, з одного боку, займенники ..., і, з другого боку, прийменники, сполучники, частки, зв'язки, **числівники** і вигуки, які не належать до слів. Останні становлять три групи: 1) прийменники, сполучники, частки і зв'язки ...; 2) **числівники**, що виявляють словесну ущербність (поступову втрату

морфологічної членованості) і перетворюються на лексичні морфеми – лексичні показники граматичної категорії числа (конкретної однини і конкретної множини); 3) вигуки ...» [3, с. 40]. Загалом погоджуючись із поділом слів на ядерні і периферійні частини мови, можемо, однак, засумніватися, що не є словами (частинами мови) **числівники**, прийменники, сполучники, частки, зв'язки і вигуки, а також займенники.

Якщо говорити про класифікацію частин мови, яка функціонує в граматиці української мови після проголошення незалежності України, то можемо відзначити певний розрив між систематизаціями, що практикуються у шкільній та наближеній до неї вищівській освіті, і типологіями частин мови, які пропонують академічні видання, до яких можна віднести енциклопедичні та словникові праці (проте можливі й окремі винятки з цього твердження).

Про це писала К. Г. Городенська у словниковій статті «**Числівник**» в енциклопедії «Українська мова», яка запропонувала стисле визначення: «**Числівник** – частина мови, клас слів зі значенням кількості», доповнивши його уточненням «Традиційно до **Ч.** зараховують і слова, що визначають стосунок предмета до числа під час лічби: *перший, другий, третій, четвертий* і т. д. Відповідно до цього розмежовують **кількісні** й **порядкові Ч.**» [33, с. 793]. Заслуговує на увагу й екскурс в історію градації **числівників**: «В. В. Виноградов уперше в рос. мовознавстві (у праці «Русский язык», 1947) обґрунтував грамат. безпідставність віднесення порядкових слів до **Ч.** і вмотивував виокремлення їх у самостійну, семантично замкнену групу порядкових прикметників на основі морф., синтакс. та лекс.-семантичних ознак. В укр. мовознавстві таке витлумачення статусу порядкових слів почало утверджуватися з кін. 60-х рр. 20 ст., спочатку в академ. курсі «Сучасна українська літературна мова. Морфологія» (1969), а потім і в підручниках з морфології для вищих навч. закладів. У шкільних підручниках, словниках **Ч.** і досі подають як слова, що

визначають кількість та порядок предметів при час лічби» [33, с. 793].

І справді, шкільні підручники дотримуються єдиної, традиційної, структури: «Усього українська мова налічує 10 частин мови: 6 самостійних (іменник, прикметник, займенник, **числівник**, дієслово, прислівник), 3 службових (прийменник, сполучник, частка), вигук (не належить ні до самостійних, ні до службових частин мови)» [4, с. 206].

Загальноприйнятими є й дефініція та морфологічні ознаки цієї частини мови: «**Числівник** – це самостійна частина мови, що означає число, кількість предметів або порядок їх при лічбі й відповідає на питання *скільки? котрий?* Наприклад: *нуль, три, двадцять, чотири, семеро, п'ятий*.

За значенням **числівники** поділяються на дві групи: кількісні й порядкові.

Кількісні числівники позначають число чи кількість предметів і відповідають на питання *скільки?* Наприклад: *одинадцять, дев'яносто*.

Порядкові числівники означають порядок предметів при лічбі й відповідають на питання *котрий?* Наприклад: *сьомий, двадцять перший*.

Кількісні числівники змінюються за відмінками. Вони не мають ні роду, ні числа, крім **числівників** *один (одна, одне, одні); два (дві); обидва (обидві); півтора (півтори); нуль, тисяча, мільйон, мільярд*.

Порядкові числівники змінюються за родами, числами й відмінками» [13, с. 164].

Кількісні числівники поділяють на три розряди: **цілі числа** (позначають кількість окремих предметів: *десять, сорок шість*), **дробові** (позначають кількість частин від цілого: *одна восьма, півтора*) і **збірні** (позначають кількість предметів як одне ціле: *двоє, обидва, шестеро*) [13, с. 168].

У навчальному посібнику «Сучасна українська літературна мова», виданому 2011 року за редакцією С. О. Карамана, дефініція

числівника мало чим відрізняється від шкільної: «**Числівником** називається частина мови, що означає число або певну кількість однорідних предметів чи порядок предметів при лічбі» [15, с. 225], але кількість розрядів **числівників** за значенням і граматичними ознаками збільшена: до **кількісних** віднесені **власне кількісні, неозначено-кількісні, збірні і дробові**; окремо виділені **порядкові числівники** [15, с. 226].

Аналогічною є характеристика **числівника** і в підручнику М. Я. Плющ «Грамматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія», проте відзначимо насамперед чітко виокремлення синтаксичних функцій кількісних і порядкових **числівників**: «Усі **числівники** в реченні пов'язані з іменниками або виступають як назва числа без іменника. Такі синтаксичні сполучення **числівника** з іменником у формах називного і знахідного відмінків функціонують як один член речення – підмет або додаток: *У вікно моє пильно дивляться сто вікон* (Б. Ол.); *Сто річок перебрів у броду* (Мал.).

У непрямих відмінках **числівники**, що позначають кількість, є узгодженими означеннями: *у семи* (скільких?) *студентів*, *з п'ятнадцятьма* (скількима?) *гривнями*.

Числівники, що означають порядок предметів при лічбі, завжди виступають узгодженим означенням: *десятий* (який?) *літак*; *до четвертого* (якого?) *класу*.

Числівник може виконувати також роль іменної частини складеного присудка, наприклад: *Серце в нас одне* (Рил.); або в сполученні з іменником – обставини: *Повернуся із походу за чотири роки* (Нар. тв.)» [24, с. 208].

Проте більшість вітчизняних граматистів заперечує існування традиційної градації **числівників**.

Ще 1993 року К. Г. Городенська, автор розділу «**Числівник**» в підручнику «Грамматика української мови». в дефініції цієї частини мови вказала: «**Числівник** – повнозначна частина мови, яка означає кількість предметів (певну або точно не визначену) та абстрактно-математичну кількість: *двадцять студентів*, *дві*

третіх доби...» [2, с. 142]. Зазначається, що не всі слова, що мають кількісне значення, належать до **числівників**, і це, крім кількісних іменників, на зразок *десяток, сотня, четвірка*, «... і слова типу *перший, другий, третій* і под. які довгий час кваліфікувалися лінгвістами як **порядкові числівники**» [2, с. 143].

Аналогічний висновок щодо **порядкових числівників** зроблено в підручнику «Сучасна українська літературна мова», виданому 2002 року за редакцією А. П. Грищенко: «Окрему семантичну групу становлять відносні прикметники, що виражають ознаку за порядком розташування предметів у просторі, процесів і явищ у часі тощо ... Порядкові прикметники пов'язані регулярними словотвірними відношеннями з **числівниками** і традиційно кваліфікуються як їх окремий функціональний розряд – **порядкові числівники**. Однак властиві їм морфологічні, синтаксичні і лексико-семантичні ознаки створюють абсолютно достатні підстави для ідентифікації відповідних слів як прикметників, що виражають ознаки за типом семантичної мотивації відношення» [29, с. 335].

Своєрідним підсумком дискусій щодо **числівника**, які тривали наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., є детальний аналіз історії і сьогодення цієї групи, викладений В. О. Горпиничем у підручнику «Морфологія української мови» (2004 рік).

Насамперед інтерпретовано поняття кількості, що може виражатися такими граматичними засобами, як категорія числа (*учень – учні*), іменниками із значенням міри (*мішок картоплі*), порядковими відчислівниковими прикметниками (*перша кімната*), відчислівниковими дієсловами (*подвоїти*), відчислівниковими прислівниками (*тричі*), займенниками (*стільки*), синтаксичними словосполученнями (*дві третіх*) і **числівниками** (*шість*) [7, с. 119].

Таке трактування дає підстави для розмежування понять широкого (К. Городенська, А. Грищенко, А. Супрун) і вузького (І. Милославський та інші) розуміння **числівника** як частини мови. Зокрема, білоруський мовознавець А. Супрун до **числівників**

відносить «...клас повнозначних слів, які означають число, кількість, міру і пов'язані з числом розумові категорії порядку при лічбі, кратності (повторюваності), сукупності (збірності). Відповідно до цих визначень він виділяє такі розряди **числівників**: кількісні (*три, шість*), порядкові (*третій, шостий*), кратні (*двічі, тричі, вп'ятеро*), збірні (*двоє, обидва*), розділювальні (*по двоє, по троє, по два, по три*), неозначено-кількісні (*багато, мало, кілька, скільки*), дробові (*пів, чверть, третина, половина, одна третя*)» [7, с. 119].

Погоджуємося з В. О. Горпиничем, що «... в усіх цих лексемах, крім кількісних і збірних, основною семантикою є предметність, ознака, дія, обставина, дейксис, а поняття кількості і числа – додатковою. Оскільки частиномовне (категоріальне) значення формується на базі основної семантики, а не додаткової, то до **числівника** як окремої частини мови належать лише ті слова, у яких основним значенням є кількість (предметна або абстрактна), пов'язана з числом, тобто слова з кількісною і збірною семантикою» [7, с. 119–120].

На основі вузького розуміння «... **числівник** можна визначити як самостійну частину мови, яка означає абстрактне число й точну предметну кількість, пов'язану з числом, і протистоїть іменникам і прикметникам нульовою категорією роду, поділом на однину/множину, своєрідними закінченнями, специфічними суфіксами, двофункціональним статусом і дискретною валентністю в словосполученні» [7, с. 121].

На основі цих ознак формується така дефініція: «**Числівник** (лат. *numeralis* – числовий) – самостійна змінювана частина мови, до якої належать слова, що мають категоріальне значення означеної кількості і абстрактного числа, виражене категоріями роду, числа, відмінка і власне суфіксами» [7, с. 121].

Натомість, згідно з таким розумінням, В. О. Горпинич до **числівників** не відносить:

так звані іменникові **числівники** (*нуль, тисяча, мільйон*), які є іменниками, тому що мають категорію роду, змінюються за

числами, мають іменникові закінчення і вживаються з узгодженими означеннями;

неозначені **числівники**, які кваліфікуються як займенники (*кільканадцять, стонадцять*, а також *багато, чимало*), які вказують на неозначену кількість і виконують, по суті, дейктичну функцію;

іменники з кількісним значенням, вжиті у прямому або переносному значенні (*віз (яблук), купа (зошитів), ліс (рук), море (сліз)*), які вказують на кількість, не пов'язану з числом, або не називають точної кількості, пов'язаної з числом, і мають морфологічні ознаки іменника;

відчислівникові іменники (*п'ятірка, трійка, десятка*), що мають категоріальне значення, морфологічні ознаки, синтаксичні функції і суфікси іменника;

порядкові числівники (*третій, шостий, сімеадцятий*), які не набули ознак числівника, а мають усі ознаки прикметника (синтаксичний рід, число, відмінок і т. д.);

числівник один (*одна, одне, одні*), який, хоч і належить до числового ряду, але має всі ознаки прикметника (синтаксичний рід, число, відмінок);

дробові (*дві третіх, одна ціла і сім десятих*) і **складені** (*двадцять сім, дві тисячі триста сорок чотири*) **числівники**, оскільки це не морфологічні одиниці, а синтаксичні словолсполучення [7, с. 125–126].

При вузькому і широкому розумінні **числівника** як частини мови поділяють на різні групи семантичних і структурних різновидів: у першому випадку – це кількісні (*десять, сто*), збірні (*трое, четверо*) і дробові (*півтора, півтораєста*), а також прості (*два, сорок*) і складні (*шістдесят, сімсот*), а в другому – означено- (*шість, тридцять*) й неозначено-кількісні (*кілька, небагато*), дробові (*три десятих, дві цілих і сім десятих*) і збірні (*двоє, тридцятєро*), а також прості (*п'ять, вісім*), складні (*вісімдесят, двісті*) і складені (*двісті двадцять шість, триста вісімдесят дев'ять*) числівники [7, с. 126–130].

Як бачимо, **числівник** як частина мови в україністиці функціонує більш ніж двісті років, і вже протягом тривалого часу ведуться суперечки насамперед стосовно розмежування кількісних та порядкових груп. Безумовно, це пов'язано з тими критеріями, які покладено в основу виокремлення всіх (принаймні повнозначних) частин мови.

На нашу думку, немає підстав виділяти **порядкові числівники**, які нічим не відрізняються від прикметників, зокрема відносних: вказують на певний стосунок до порядку розташування компонентів (*перший, другий і попередній, наступний*), відмінюються за родами, числами й відмінками (*третього, у двадцятих (роках) і синього, в далеких (селах)*), в реченні виступають узгодженими означеннями або іменними частинами складеного іменного присудка (*Проїхав уже третій потяг; Хлопець у змаганнях був перший і Промчав швидкий поїзд; Хлопець був сумний*); зрештою, може збігатися навіть спосіб творення (у порядкових числівників – в основному флективний: *сьомий, десятий*, що можливе і у прикметників: *ведмежий, вовчий*).

Такий самий висновок зробив й І. Р. Вихованець у «Граматиці сучасної української літературної мови. Морфології» (2017 рік): «Як вторинні утворення функціонують відчислівникові прикметники, нерідко зараховувані до **порядкових числівників**. Вони формують співвідносні пари з вихідними числівниками: *один – перший, два – другий, три – третій, чотири – четвертий, п'ять – п'ятий* і под. Це типові порядкові прикметники з морфологічними показниками, передусім із сукупністю прикметникових закінчень, формально-синтаксичною функцією приіменникового валентно не зумовленого другорядного члена речення і семантико-синтаксичною функцією квантитативно-атрибутивної синтаксеми...» [3, с. 267].

Натомість **кількісні числівники** з іменниками та прикметниками такої спорідненості не мають. Крім вказівки на число або кількість, такі лексеми характеризуються специфічними

граматичними ознаками. По-перше, «... відсутність категорії роду у числівника при наявності її у генетично споріднених іменниках і прикметниках є його диференціальною ознакою» [7, с. 121]. По-друге, «... незважаючи на числовий характер лексичного значення, числівник має специфічну граматичну категорію числа, якою він відрізняється від граматичної категорії числа іменника. Всі числівники української мови, крім лексеми *один (одна, одне)*, за значенням і формою є словами тільки множини (*pluralia tantum*)» [7, с. 122–123]. По-третє, «... диференціальною ознакою стосовно іменника і прикметника, здатного виділити числівник в окрему частину мови, є не власне категорія відмінка, а закінчення родового, давального, орудного і місцевого відмінків (*-ох, -ом, -ома, -ох*), які відрізняють числівник від іменника (пор. відповідні закінчення *-ів, -ам, -ами, -ах*) і прикметника (пор. відповідні закінчення *-их, -им, -ими, -их*): *нових чотирьох столів, новим чотирьом столам, новими чотирма (двома) столами, на нових чотирьох столах*» [7, с. 123].

Як і іменники, *кількісні числівники* можуть бути підметами (*Чотири ділиться на два*), присудками (*Різниця двох чисел становить сім*), додатками (*Чотири додати до п'яти*), означеннями (*Студент володіє двома мовами*) й обставинами (*Шість ділиться на три*). «Отже, *числівник*, на відміну від прикметника, для якого характерна лише атрибутивна і предикативна функції, має, як іменник, повну парадигму синтаксичних функцій – суб'єктну, предикативну, атрибутивну, обставинну і об'єктну» [7, с. 123]. Відмінності простежуються на рівні словосполучення: іменники або прикметники в усіх формах того самого словосполучення є або головними (*червоний від сорому, червоного від сорому*), або залежними (*зустрічаю друга, зустрічатиму друга*) компонентами, водночас кількісні числівники в називному і знахідному відмінках є стрижневим компонентом (*прибуло шість тракторів*), а в родовому, давальному, орудному і місцевому – залежним (*немає двох тракторів*). «Отже, двоїстим

статусом числівник у словосполученні суттєво відрізняється від статусу іменника і прикметника» [7, с. 124].

Зрештою, **кількісні числівники** мають специфічні суфікси, на зразок **-надцять** (вісімнадцять), **-дцять** (двадцять), **-ой-е** (трьох), **-ер-о** (шестеро).

«Отже, морфологічні ознаки, суфікси й синтаксичні властивості протиставляють числівник іменникові та прикметникові... і виокремлюють його в самостійну частину мови» [7, с. 124].

Таким чином, можна вважати доведеними факти, по-перше, віднесення порядкових числівників до прикметників, по-друге, існування кількісних числівників як самостійної відмінюваної частини мови.

За семантичними ознаками варто розрізняти **означено-кількісні** (три, сорок, сто), **неозначено-кількісні** (кілька, кількадесят, кількасот), **дробові** (півтора, дві третіх, одна ціла сім десятих) і **збірні** (двоє, десятеро, двадцяттеро) **числівники**. На нашу думку, тут більше підходить широке розуміння **числівника** як частини мови, тому і включено до його складу неозначено-кількісні лексеми, які все-таки більш реально вказують на кількість (наприклад, *декілька* – це не *кількадесят* і не *кількасот*), ніж займенники числівникового типу (*стільки* може бути кількість в одиницях, сотнях і навіть тисячах). Також до означено-кількісних відносимо слова *нуль, тисяча, мільйон, мільярд*, які чітко вказують на певне число і можуть входити до складу багатокомпонентних числівникових конструкцій, хоча й відмінюються як іменники.

За структурними ознаками **числівники** бувають **прості** (*п'ять, десять, тисяча*), **складні** (*шістдесят, дев'яносто, вісімсот*) і **складені** (*три четвертих, сорок один, чотири мільйони*). Знову ж таки, останній тип має право на існування, оскільки він є диференційною особливістю числівника як частини мови з комплексним значенням і своєрідним відмінюванням, а аналітичні граматичні форми фіксуються серед прикметників і прислівників (складена форма вищого і найвищого ступенів

порівняння: *більш веселий, найбільш сумно*), дієслів (давноминулий час і складена форма майбутнього часу: *ходив був, буду писати*), службових слів (прийменників: *незважаючи на*; сполучників: *через те що*; часток: *що за*), вигуків (*Доброго дня!*), а серед власних назв якраз і переважають словосполучення і навіть предикативні одиниці (місто *Біла Церква*, повість «*Гуси-лебеді летять*»).

Особливості відмінювання числівників є одними із найскладніших серед усіх повнозначних частин мови, як і способи поєднання їх із залежними компонентами, переважно іменниками або словами, вжитими в їхньому значенні, однак на визначення частини мови вони не мають вагомого впливу, тому їх і не розглядаємо детально.

У перспективі необхідно з'ясувати місце в системі частин мови прислівників, дієслівних форм та модальних слів, які теж мають низку суперечливих моментів, тому що слід враховувати об'єктивні закони розвитку мови і не боятися усувати ті положення, які вже не відповідають вимогам сьогодення.

Список використаної літератури

1.Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови: нариси із словозміни та словотвору. Ужгород: Закарпатське обласне книжно-газетне видавництво, 1960. 415 с.

2.Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ: Либідь, 1993. 336 с.

3.Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наукова думка, 1988. 256 с.

4.Ворон А. А., Соколенко В. А. Українська мова. Профільний рівень: підручник для 10 класів закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта, 2018. 288 с.

5.Головацкий Я. Грамматика русского языка. Львов: Напечатано черенками Института Ставропигийского, 1849. 224 с.

6.Горецький П., Шаля І. Українська мова : практично-теоретичний курс : підручник для вищих шкіл. Київ : Книгоспілка, 1929. 337 с.

7.Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 335 с.

8.Грамматика руської мови. Уложили Степан Смаль-Стоцький і Федір Гартнер. Третє перероблене видання. Відень, 1914. 203 с.

9.Грамматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О.; за редакцією Городенської К. Г. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

10.Грамматична термінологія і правопис, ухвалені Комісією мови при Українському товаристві шкільної освіти в Києві. Київ, 1917. 20 с.

11.Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. За редакцією Єрмоленко С. Я. Київ : Либідь, 2001. 222 с.

12.Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української мови. Київ : Радянська школа, 1965. Частина І. 424 с.

13.Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова: підручник для 6 класу загальноосвіт. навч. закл. Київ : Генеза, 2014. 256 с.

14.Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2013. Т. 1. 402 с. Т. 2. 350 с. Т. 3. 426 с. Т. 4. 388 с.

15.Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова: навчальний посібник. За редакцією Карамана С. О. Київ : Літера ЛТД, 2011. 560 с.

16.Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. 463 с.

17.Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: підручник для нефілологічних факультетів педагогічних і вчительських інститутів УРСР. Київ : Радянська школа, 1948. 331 с.

18.Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. Друге питання. Вінниця : Поділля, 2003. 464 с.

19.Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. Київ : Видавництво Київського університету, 1961. Ч. 1. Морфологія. 172 с.

20.Наконечний М. Українська мова : програма-конспект : посібник у педтехнікумах і на факсоцвиху та як порадинок учителєві по школах профосвіти. Харків : Рух, 1928. 240 с.

21.Нечуй-Левицький І. Грамматика українського языка. Ч. І: Етимологія. Київ, 1913. 166 с.

22.Німчук В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. Київ : Наукова думка, 1985. URL: <http://litopys.org.ua/nimchuk/nim.htm> (дата звернення: 15.05.2023).

23.Павловський А. Грамматика малоросійського наречія, или Грамматическое показаніе существеннейшихъ отличій, отдалившихъ малоросійское наречіе отъ чистаго російскаго языка, сопровождаемое разными по сему предмету замечаніями и сочиненіями. СанктПетербургъ: Типографія В. Плавильщикова, 1818. 108 с.

24.Плющ М. Я. Грамматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підручник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 328 с.

25.Потебня А. А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. Москва : Учпедгиз, 1958. Т. 1–2. 536 с; Москва : Просвещение, 1968. Т. 3. 551 с; 1985. Т. 4. Вып. 1. 287 с.; Вып. 2. 406 с.

26.Семчинський С. В. Загальне мовознавство. Видання друге. Київ : АТ «ОКО», 1996. 416 с.

27.Синявський О. Норми української літературної мови. Харків : Радянська школа, 1931. 306 с.

28.Сімович В. Грамматика української мови для самонавчання в допомогу шкільній науці. Київ, Ляйпціг, Коломия : Українська накладня, 1919. 584 с.

29.Сучасна українська літературна мова. За ред. Грищенко А. П. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.

30.Сучасна українська літературна мова. Морфологія. За редакцією Білодіда І. К. Київ : Наукова думка, 1969. 583 с.

31.Тимченко Є. К. Українська граматика. Київ : Друкарня товариства Н. А. Гирич, 1907. Ч. 1. 179 с.

32.Тимченко Є. Українська граматика. Друге видання. Київ : Друкарня Університету Святого Володимира Акціонерного Товариства друкарського і видавничого діла Н. Т. Корчак-Новицького, 1917. 168 с.

33.Українська мова. Енциклопедія. Редколегія: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. 821 с.

34.Царалунга І. Б. Старослов'янська мова: навчальний посібник. Львів : Новий Світ–2000, 2007. 188 с.

35.Шевчук А., Бойків І., Радченко О. Граматика української мови підручник для середніх шкіл. Друге видання. Харків : Радянська школа, 1934. Частина 1. Морфологія. 144 с.

36.Grammatica slavo-ruthena: seu vetero-slavicae, et aktu in montibus carpathicis parvo-russicae, seu dialecti vigentis lingve. Edita per Michaelem Lutskay. Budaе : Typis reg. universitatis pestiensis, 1830. 210 s.

37.Lewicki Joseph. Grammatic der ruthenischen oder klein russischen Sprache in Galizien = Grammatyka języka ruskiego w Galicyi. Przemyśl, 1834. [7], XXVI, 212, 59, [11] s.

Зоряна Шаховал,

викладач кафедри слов'янської філології,
Хмельницький національний університет

ЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ І МОВНОГО ЕТИКЕТУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Актуальність дослідження полягає у неупинних процесах розвитку культури мовлення, що прямопропорційне розвитку соціальних, культурних, та національно-свідомих проявів. Досягнути певних результатів у спілкування допомагає дотримання мовний етикет

Ключові слова: мова, держава, суспільство, ідентифікація, взаємини.

Istotność badań polega na nieustannych procesach rozwoju kultury mowy, która jest wprost proporcjonalna do rozwoju przejawów społecznych, kulturowych i świadomości narodowej. Świadomość osobistego i państwowego znaczenia zainteresowania tymi badaniami.

Słowa kluczowe: język, państwo, społeczeństwo, identyfikacja, relacje.

Мова – живий організм, система якого перебуває в постійному русі, і одним із свідчень цього є динамічні вимоги щодо культури мовлення.

Культура й мова є взаємозалежними складниками будь-якої нації та суспільства. Мовна культура постає важливим підґрунтям, надійною опорою для вираження незалежності думки, виховання справжнього патріотизму, вироблення етичних норм повноцінного спілкування. У наш час національного відродження, на жаль, спровокованого подіями «повномасштабної війни», зріс інтерес до української мови як основної ознаки держави. Мовні проблеми є актуальними в будь-якому суспільстві, не минули вони і нашої волелюбної та незалежної України. Згадаймо слова В. Сосюри: « Без мови рідної, юначе, й народу нашого нема». Мова виконує мисленнєву функцію. Українська мова, як і будь-яка інша, є засобом формування думок та світоглядів різних поколінь її носіїв.

Усі здобутки в найрізноманітніших галузях науки, виробництва, мистецтва, народного господарства знаходять своє відображення у мові народу.

«По ставленню кожної людини до своєї мови можна абсолютно точно судити не тільки про її культурний рівень, але й про її громадську цінність. Істинна любов до своєї країни немислима без любові до своєї мови. Людина, байдужа до рідної мови, – дикун. Вона шкідлива за самою своєю суттю тому, що її байдужість до мови проявляється найповнішою байдужістю до минулого, теперішнього і майбутнього свого народу» [2, с. 75].

І до того часу, поки кожен із нас не усвідомить для себе всю глибинну сутність знання рідної мови як носія здобутків культури свого народу, доки не усвідомить себе часткою цього народу – через мову, – до того часу ставлення до мови в суспільстві буде досить стократним і неоднозначним.

Культура мови – це володіння нормами літературної мови, вміння користуватися всіма її засобами залежно від умов спілкування, мети і змісту мовлення. Глибина мовної культури визначається не глибиною засвоєння норм, а глибиною володіння всіма багатствами літературної мови. Адже говорити правильно – це ще не все.

Якщо брати до уваги, чому приділяється головна роль, то на цьому етапі розвитку суспільства і технологій, звичайно ж, усному мовленню, культурі спілкування як засобу висловлення власних думок і суджень.

Слово – найвеличніший володар. Спілкування збагачує кожного і всіх нас разом. Ми живемо в сильній незалежній державі, духовно багаті люди, а наше суспільство складається з «Я», «Ти», «Ми». Кожна особистість є унікальною, із своїм неповторним світом. А слово своїм видом мале і непомітне, а справи творить чудові [2, с. 113].

Нам потрібно усвідомити, що культура спілкування має особисту і державну значущість, вона є складником культури людини загалом. Її норми визначаються станом суспільства,

відображають час, націю, нашу історію та духовно-творчий потенціал нашого народу.

Культуру спілкування не забезпечать лише знання, якщо вони не будуть мати практичного застосування. Щоб спілкування було успішним, треба мати необхідні знання, які набуваються з досвідом. При спілкуванні варто зосередитись на людині як на загальнолюдській цінності.

Щоб досягти високого рівня культури спілкування, необхідно добре орієнтуватися у психології спілкування, в індивідуально-психологічних особливостях людей, адекватно емоційно та інтелектуально реагувати на їхню поведінку та психічний стан, що в умовах сьогодення є вагомим умовою для результативного, конструктивного ведення діалогу з різними психологічними станами, темпераментами тощо [2, с. 123].

Міжособистісні взаємини у спілкуванні – це взаємодія та взаємозв'язок між людьми, які виявляються у способах комунікації, поведінці та взаємному впливі. Ці взаємини базуються на індивідуальних сприйняттях, емоціях, переконаннях та цінностях кожної особи.

Суб'єктивне переживання взаємин відображається в тому, як людина сприймає та оцінює іншу людину. Наприклад, відчуття симпатії, довіри, відстані або відчуженості. Такі емоції можуть виникати на основі взаємного розуміння, спільних інтересів, співпереживання та інших факторів.

Об'єктивний аспект міжособистісних стосунків виявляється у способах, якими люди взаємодіють між собою. Це, зокрема, вербальна комунікація (словесні повідомлення, обмін інформацією), невербальні сигнали (жести, міміка, тон голосу), невербальна поведінка (реакції на інших, способи виявлення емоцій).

Взаємини можуть бути різноманітними і залежать від таких факторів, як особистісні характеристики, культурні норми, соціальний контекст тощо. Вони можуть бути конструктивними, сприяючи позитивному спілкуванню, взаєморозумінню та

співпраці, або деструктивними, спричиняючи конфлікти, непорозуміння і негативну динаміку.

Зрозуміння та управління міжособистісними взаєминами має велике значення для побудови здорових і гармонійних стосунків між людьми у будь-якій царині – особистому житті, професійній сфері або суспільстві загалом, що для людей є не менш значущим, ніж їжа та повітря. Якщо ці стосунки погані, то неможливі продуктивна взаємодія людей, їхня спільна діяльність. У людини псується настрій, здоров'я, вона не відчуває радості буття. Нездорові міжособистісні взаємини впливають і на характер спілкування.

Теперішні події в силу своєї вагомості ставлять перед нами нові виклики, які ми повинні подолати. Вони проявляються у культурі спілкування, у майбутньому процесі відбудови та зміні культурної парадигми.

Отже, важливою рисою міжособистісних взаємин є їхній емоційний складник. Одні люди під час спілкування нерідко без особливих зусиль можуть викликати в інших позитивні емоції, створити або підтримати гарний настрій завдяки своєму темпераменту, налаштувати на певну діяльність, спрямувати у правильне русло. Інші вносять у взаємини напруженість, пробуджують негативні емоції, тривогу, якої нам зараз вистачає, що поглиблює непорозуміння між співрозмовниками. Тому дуже важливим елементом у спілкуванні є використання гуманістичних орієнтацій.

Саме ці орієнтації у взаєминах є результатом високого рівня культури спілкування. Водночас наявність такого рівня є тією основою, на якій надалі формуються гуманістичні, комунікативні установки, способи, засоби їх реалізації. Тому ту варто звернути увагу на мовний і мовленнєвий етикет.

Використання щоденно в мовленні людини розумного, мудрого, корисного і є мовним етикетом, це найбільш уживані слова та вирази з якими люди звертаються одне до одного, виявляючи ввічливість, пошану, стриманість, такт. Нам по декілька

разів на день доводиться вітатися, прощатися з людьми, бажати успіху, співчувати комусь, радіти, просити, запрошувати. Поведінка, зокрема мовна, повинна виявляти глибоку, справжню повагу до інших людей [1, с. 47].

Мовний етикет робить спілкування людини з іншими приємним, бажаним. Існує багато словесних формул, за допомогою яких люди налагоджують контакт між собою, підтримують доброзичливу тональність мовлення.

Зараз наша країна переживає найважче та найстрашніше випробовування на шляху до незалежності не тільки у геополітичному сенсі, а й не меншою мірою в культурному.

Мовний етикет у культурі спілкування в Україні, особливо під час війни, відіграє важливу роль у збереженні гідності, поваги та співчуття до всіх зацікавлених сторін конфлікту. Ось деякі аспекти мовного етикету, які можуть бути особливо важливими в такі часи:

– співчуття та підтримка (співчуття та підтримки людям, які постраждали внаслідок війни, може виражатися відповідними словами і вчинками. Важливо бути чутливим до їхнього стану і проявляти розуміння й підтримку);

– використання об'єктивного мовлення (уникайте вживання загострених чи провокативних слів або висловлювань, які можуть сприяти напруженості або конфлікту; спробуйте використовувати об'єктивні, адекватні та виважені формулювання);

– повага до різних поглядів (під час війн постійно простежується зіткнення поглядів та переконань. Важливо пам'ятати про повагу до різних думок і висловлювань, звісно, якщо вони не суперечать законам держави. Слухайте інших людей, виявляйте терпимість та вміння діалогу, навіть якщо ви не погоджуєтесь з їхніми поглядами);

– обмеження військової термінології (під час спілкування, особливо в цивільному контексті, краще уникати використання військової термінології, яка може стимулювати агресивну або

ворожу атмосферу. Замість цього, ставте акцент на мирні та конструктивні рішення);

– врахування культурних особливостей (слід пам'ятати, що Україна має різноманітну культурну спадщину та регіональні відмінності у різних сферах, тому проявляйте повагу до різних культурних традицій та звичаїв);

– дотримання норм мовного етикету (використовуйте ввічливе та культурне мовлення, уникаючи грубих слів, образливих висловлювань та недоречного жаргону. Звертайте увагу на тон вашого голосу та жестикуляцію, які також можуть впливати на сприйняття спілкування).

Важливо пам'ятати, що мовний етикет – це інструмент для побудови взаєморозуміння, згуртованості й миру. Поважливе й обачне спілкування може сприяти розв'язанню конфліктів та зміцненню взаємин у важкі часи.

Із метою підвищення рівня мовленнєвої культури необхідно:

– незалежно від сфери своєї діяльності стежити за змінами норм, які фіксуються у нових виданнях словників, довідників тощо;

– багато читати різностильових текстів, акцентуючи увагу на особливостях відтворення етикетних формул;

– не йти за модними тенденціями, що виявляються у надмірності запозичених слів, жаргонізмів, що межує з простакуватістю;

– шанувати мову, якою спілкуєшся, і людей, із якими спілкуєшся.

Отже, основною умовою наявності мовної культури є її належне знання й розуміння, виражальні засоби і мовленнєва практика, побудована на самоповазі і самоконтролі, на пошані до української мови і народу, що її створив. Тут варто згадати слова О. Гончара: «Віками народ витворював собі цю мову, витворив її, одну з найбагатших мов серед слов'янства, триста тисяч пісень склала Україна цією мовою, в тім числі явивши світові шедеври

незрівнянної краси, дала світові Україна геніальних поетів, зажило українське слово шани й визнання серед народів, близьких і далеких» [2, с. 125].

Великий народі великої країни! Наближаємо величний день Перемоги кожен на своєму фронті. Перемогу над ворогом, над рашистами, над підступним і злим сусідом, який всупереч усім законам природи виявився підлим і безжальним. Але віра в те, що добро переможе зло, світло переможе темряву, нас надихає, вселяє віру і допомагає рухатися вперед та нищити ворога.

Гарно спілкуватися, правильно користуватися рідною мовою в розмові, вживати мудрі, розумні вислови, своєю бесідою дарувати приємне – ось головне завдання мовців, філологів, викладачів і просто всіх українців.

Список використаної літератури

- 1.Коваль А.П. Ділове спілкування : навчальний посібник. Київ : Либідь, 1992. 280 с.
- 2.Пасинок В. Основи культури мовлення : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 248 с.
- 3.Пентилюк М.І., Маруніч І.І., Гайдаєнко І.В.. Культура мовлення та ділове спілкування : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 224 с.

За достовірність інформації і відсутність плагіату
відповідальність несуть автори наукових статей

Зауваження, побажання і пропозиції можна висловити в
електронних повідомленнях за адресою

kafedrasf@khmnu.edu.ua

СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ: ЛІНГВІСТИКА, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, ДИДАКТИКА

Збірник наукових праць

Випуск тринадцятий

Голова редколегії *Подлевська Н. В.*

Відповідальна за випуск *Торчинська Н. М.*

Технічний редактор *Торчинський М. М.*

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 8 др.арк